

BOK-PRIS KOMMISSIONEN

Bokpriskommissionen

Slutrapport

SOU 2005:12

Slutrapport

FRITZES
OFFENTLIGA
PUBLIKATIONER

POSTADRESS 106 47 STOCKHOLM
FAX 08-690 91 91 TELEFON 08-690 91 90
E-POST: order.fritzes@nj.se
INTERNET: www.fritzes.se

ISBN 91-38-22305-8
ISSN 0375-250X

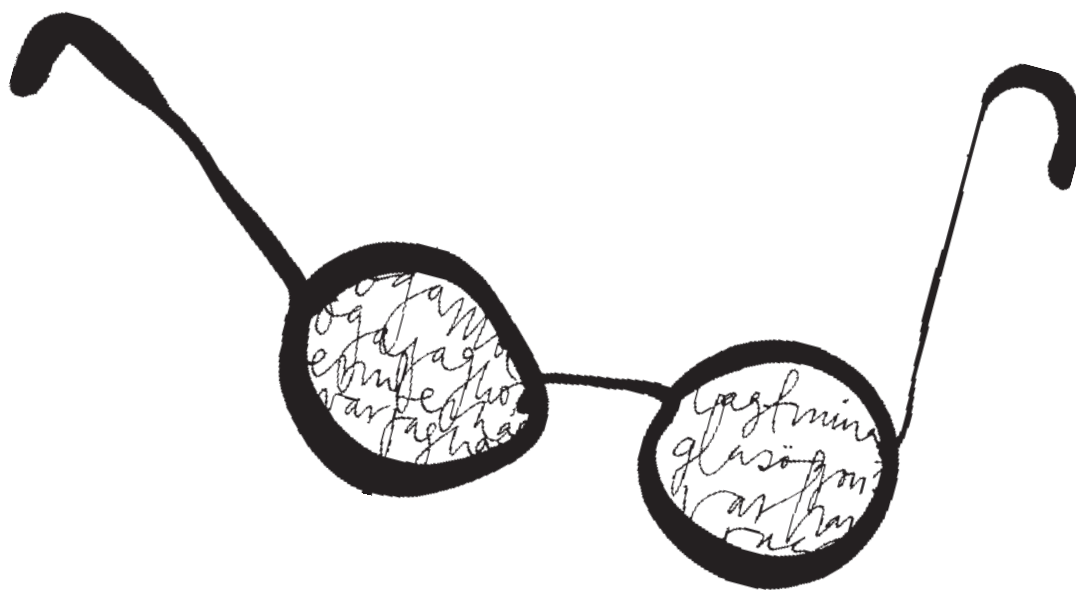
STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2005:12

Bokpriskommissionens slutrapport

Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter

Stockholm 2005

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2005:12

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29
<http://www.regeringen.se/sb/d/242/a/3652>

Tryckt av Edita Norstedts Tryckeri AB
Stockholm 2005

ISBN 91-38-22305-8
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Utbildnings- och kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 10 januari 2002 att tillkalla en kommission med uppgift att följa och granska prisutvecklingen på böcker, tidskrifter m.m. efter den 1 januari 2002 då mervärdesskatten på dessa varor sänktes från 25 procent till 6 procent. Kommissionen skall verka för att åtgärden får fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenten betalar. Ett mål är att läsandet skall öka i alla grupper. De litteraturpolitiska effekterna av den sänkta mervärdesskatten skall redovisas. Enligt de ursprungliga direktiven skall Kommissionen slutligt redovisa sitt uppdrag i en rapport senast den 20 december 2004 och lämna delrapporter regelbundet under uppdragets löptid: senast den 30 juni 2002, den 20 december 2002, den 30 juni 2003, den 20 december 2003 resp. den 30 juni 2004. (Dir.2002:2).

Genom beslut den 28 november 2002 har regeringen ändrat direktivet för Kommissionen vad avser tidpunkterna för redovisning av uppdraget. Kommissionen skall enligt detta beslut slutligt redovisa sitt uppdrag i en rapport senast den 28 februari 2005. Delrapporter skall regelbundet lämnas under uppdragets löptid. De aktuella tiderna för avlämning har enligt de ändrade direktiven varit den 31 januari 2003, den 31 augusti 2003, den 31 januari 2004 resp. den 31 augusti 2004. (Dir. 2002:144)

Genom beslut den 10 januari 2002 förordnade chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Marita Ulvskog, numera kommunrådet Ingegerd Sahlström som ordförande i kommissionen. Som övriga ledamöter förordnades samma dag direktören Kristina Ahlinder, numera chefredaktören Lena Björk, redaktören Anna Brodow, f.d. kommunalnämndsordföranden Sven Cahling, f.d. direktören John Erik Forslund, f.d. controller Lars-Erik Linder, andre vice ordföranden Ulla Lindqvist, journalisten Alexandra Pascalidou och bibliotekschef Lars Rydquist. Som sakkunniga förordnades skattedirektören Lennart Hamberg, enhetschefen Mads Lundgaard, avdelnings-

chefen Birgitta Modigh och programchefen Roger Petterson.

Genom beslut den 17 januari 2002 förordnades förläggaren David Stansvik som ledamot i kommissionen.

Genom beslut den 26 juni 2002 förordnades pol.mag. Roger Haddad som ledamot i kommissionen.

Genom beslut den 24 september 2002 entledigades journalisten Alexandra Pascalidou från sitt uppdrag som ledamot.

Samma dag entledigades enhetschefen Mads Lundgaard och förordnades enhetschefen Peter Knutsson som sakkunnig.

Genom beslut den 5 februari 2002 förordnades som experter hovrättsassessor, numera kanslirådet Maria Eka, samt departementssekreteraren Madelén Falkenhäll och numera kanslirådet Birgit Gunnarsson.

Madelén Falkenhäll entledigades genom beslut den 9 oktober 2002 och departementssekreteraren Altin Vejsiu förordnades samma dag som expert.

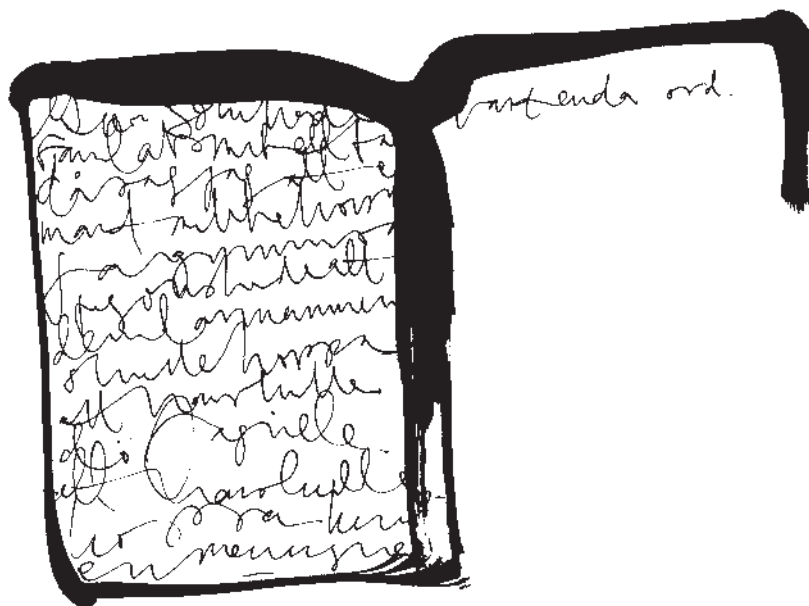
Genom beslut den 4 mars 2003 entledigades andre vice ordföranden Ulla Lindqvist och redaktören Anna Brodow från sina uppdrag att vara ledamöter i kommissionen. Som nya ledamöter förordnades kanslisten Dan Abelin och författaren Fateme Behros.

Samma dag entledigades enhetschefen Peter Knutsson och förordnades enhetschefen Vilhelm Nordenanckar som sakkunnig.

Genom beslut den 4 mars 2003 förlängdes förordnandena för ordföranden och samtliga ledamöter, sakkunniga och experter t.o.m. den 28 februari 2005.

Genom beslut den 11 mars 2003 förordnades kulturansvariga Kjersti Bosdotter att vara ledamot av kommissionen.

Genom beslut den 17 december 2003 entledigades författaren Fateme Behros från uppdraget att vara ledamot. Som ny ledamot förordnades samma dag översättaren Berit Skogsberg.

Genom beslut den 19 april 2004 entledigades numera regeringsrådet Lennart Hamberg och den 24 maj 2004 förordnades skattehandläggaren Lars Mattisson som sakkunnig.

Numera generaldirektören Mats Ekdahl var kommissionens sekreterare under tiden 10 januari–31 mars 2002. Som huvudsekreterare fr.o.m. den 6 maj 2002 förordnades departementsrådet Hans Sand. Alicia Ormazábal är kommissionens assistent. Kommissionen har engagerat journalisten Hans Wigstrand för att biträda som redaktör och att vara ansvarig för layout.

Kommissionen har tagit namnet Bokpriskommissionen.

Kommissionen har tidigare överlämnat fem delrapporter: Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter I–V, den 2 juli 2002, den 31 januari 2003, den 29 augusti 2003, den 3 februari respektive den 31 augusti 2004. Härmed överlämnas slutrapporten, vilken även kommer att finnas tillgänglig på www.sou.gov.se/bok.

Reservationer har avgivits av ledamöterna Kjersti Bosdotter och Roger Haddad. Särskilda yttranden har avgivits av John Erik Forslund och – gemensamt – av Kristina Ahlinder, Lars-Erik Linder och David Stansvik.

Bokpriskommissionens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm i februari 2005

Ingegerd Sahlström

*Dan Abelin
Kjersti Bosdotter
Roger Haddad
Berit Skogsberg*

*Kristina Ahlinder
Sven Cahling
Lars-Erik Linder
David Stansvik*

*Lena Björk
John Erik Forslund
Lars Rydquist*

/Hans Sand

Innehåll

Förord och sammanfattning	7
SCB:s redovisning	17
Människans väg till boken	89
Kommissionens iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder	93
Nätbokhandelns framtid	121
Läroböcker breddar läsningen	127
Framtidens läsning	131
Reservationer och särskilda yttranden	135
Kommittédirektiv	143

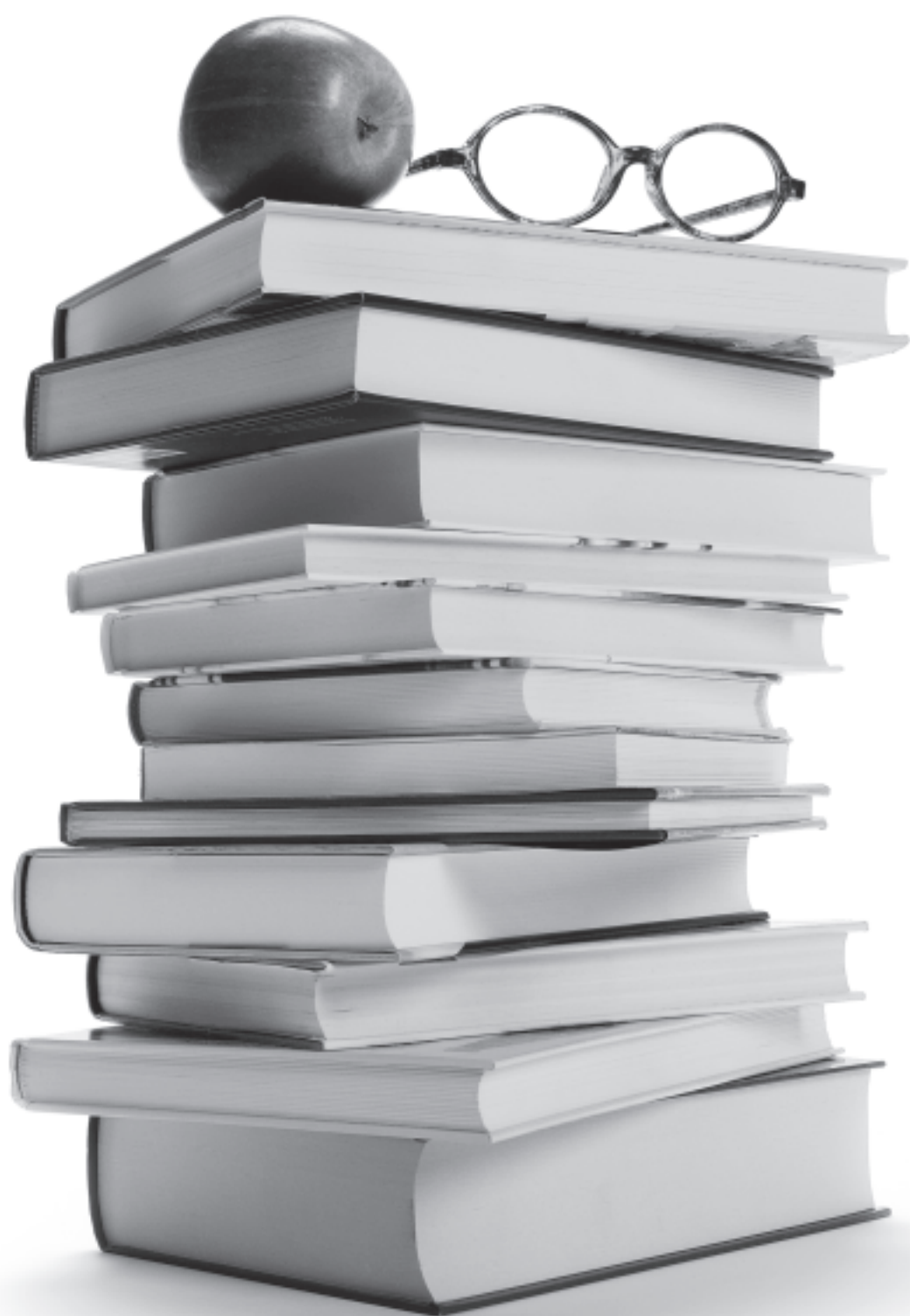
Illustrationer: Christina Alvner, Jan Berglin,
Björn Berg, Fibben Hald, Stina Wirsén

Fotografier: Anders Qwarnström

Omslag: Rolf Hernegran

Teknisk produktion: Stefan Bergman

Redaktör: Hans Wigstrand

Förord och sammanfattning

Det här är Bokpriskommissionens slutrapport om utvecklingen av priser, läsvanor m.m. efter sänkningen av mervärdesskatten på böcker och tidskrifter m.m. från 25 procent till 6 procent den 1 januari 2002. I de fem tidigare delrapporterna har vi kontinuerligt granskat utvecklingen och halvårsvis redovisat våra iakttagelser och slutsatser.

I slutrapporten kan vi således visa hur moms-sänkningen har verkat från tidpunkten för sänkningen till och med hösten 2004. Det är alltså utvecklingen under i stort tre år som överblickas.

Vägledande för Kommissionens arbete under vår granskningsperiod, dvs. åren 2001 till 2004, har förstås varit de uppdrag som direktiven har förmedlat. De kan sammanfattas enligt följande:

För det första skall Kommissionen *följa och granska prisutvecklingen* på böcker, tidskrifter och övriga varor som omfattas av skattesänkningen. Den skall också verka för att åtgärden med sänkt mervärdesskatt skall få fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenten betalar.

För det andra skall Kommissionen bidra till *konsumentinformationen om den sänkta mervärdesskatten* på böcker och tidskrifter m.m. liksom om den fortlöpande prisutvecklingen på dessa varor.

För det tredje skall Kommissionen *verka för att läsandet ökar i alla grupper* och redovisa *vilka effekter som har uppnåtts genom sänkningen av mervärdesskatten*.

Slutligen ingår i uppdraget att vid behov *lämna förslag till åtgärder* som kan motiveras av vår granskning.

Under fullgörandet av vårt uppdrag har vi i våra delrapporter kontinuerligt redovisat hur vi har arbetat med de olika frågorna och vilka resultat som har uppnåtts. För en mer detaljerad genomgång av dessa frågor hänvisar vi alltså till relevanta delar av de tidigare rapporterna. Eftersom vi nu presenterar en slutlig rapport över vårt arbete finns det anledning att här

återkomma till frågorna om arbetsupplägg m.m. och sammanfatta vad som har skett under de tre åren. Vi gör alltså sådana sammanfattningar i det följande samtidigt som vi redovisar utvecklingen under det senaste halvåret.

Delrapporterna har av naturliga skäl hittills koncentrerats på de aspekter av vårt uppdrag som har berört prisutvecklingen, konsumentinformationen och momssänkningens läseffekter. Även i denna slutrapport har förstås dessa aspekter en framträdande plats. De tre årens nu avslutade arbete har också givit Kommissionen erfarenheter och insikter i olika frågor som föranleder oss att nu framföra synpunkter och förslag till framtida uppföljningsåtgärder inom vårt granskningsområde. Vi kommer att ta upp dessa frågor under avsnittet Bokpriskommissionens iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder.

Följa och granska prisutvecklingen

Ett huvudmoment i vår verksamhet under de tre åren har varit att granska om momssänkningen har fått det genomslag i bok- och tidskriftspriserna m.m. som man borde kunna räkna med. Resultatet av denna granskning redovisas när vi tar upp våra iakttagelser och slutsatser. Här skall vi närmast beröra hur prisgranskningen har organiserats och också ta upp den diskussion som har förts inom Kommissionen om vilken bärighet som mätresultaten kan anses ha.

Underlaget till Kommissionens rapporter utgörs av Statistiska centralbyråns (SCB) prismätningar. På uppdrag av regeringen fullgör SCB uppgiften att mäta och analysera prisutvecklingen och förser därmed Kommissionen med ett relevant underlag. Formellt redovisas SCB:s rapport till Kommissionen och Kulturdepartementet (Utbildnings- och kulturdepartementet) samtidigt som denna slutrapport överlämnas. Kommissionen har dock under arbetets gång kunnat repliera på ett preliminärt arbetsmaterial som SCB har ställt till Kommissionens förfogande.

De utvärderingar av arbetet som Kommissionen regelmässigt har genomfört efter avslutad delrapport har visat att kontakterna mellan Kommissionen och SCB har varit täta. Branschföreträdare har inledningsvis ingått i olika referensgrupper inom SCB, och regelbundna samråd har ägt rum mellan Kommissionens sekretariat och SCB. SCB har för övrigt också haft en representant som sakkunnig i Kommissionen.

I flera av våra delrapporter har vi återkommit till frågan om huruvida de mätmetoder som har tillämpats på ett korrekt sätt har speglat prisutvecklingen. Särskilt har mätningarna inom boksektorn diskuterats. Det är bokbranschens företrädare både inom och utom Kommissionen som i olika delar har ifrågasatt de resultat som SCB har presenterat i sina underlag. Man har därvid hänvisat dels till avvikande resultat i undersökningar som branschen själv har beställt, dels till att man inte har känt igen sig i resultaten. Dessa synpunkter har framförts i olika sammanhang, bl.a. i skriftliga propäer till Kommissionen, dels i de reservationer som branschföreträdarna inom Kommissionen har anmält till de två senaste delrapporterna. Kritiska synpunkter på SCB:s mätmetoder framfördes under det utvärderingsseminarium som branschen arrangerade under hösten 2004 och i den rapport från Svenska Bokhandlareföreningen och Svenska Förläggareföreningen (Kultur moms på böcker – En utvärdering av de tre första åren) som utgjorde underlaget till det seminariet. I januari 2005 har branschföreträdarna i Kommissionen i en skrivelse (Viktiga variabler vid prismätningen på böcker) redovisat vilka kvalitetsvariabler som enligt branschens uppfattning inte tas upp, eller beaktas ofullständigt, i SCB:s mätningar.

Från SCB:s sida har man bemött de kritiska synpunkterna bland annat genom att anordna ett metodseminarium där företrädare för bl.a. Bokpriskommissionen och bokbranschen medverkade. SCB har också

i två skrivelser i januari 2005 kommenterat förutsättningarna för de mätningar som genomförts och bemött de ifrågasättanden som framfördes dels i den rapport som presenterades vid det ovannämnda seminariet, och dels i skrivelsen om kvalitetsvariabler från branschföreträdarna.

Det material som här har nämnts återfinns i Bokpriskommissionens arkiv. När det gäller SCB:s två skrivelser i januari 2005, ”Kommentar om att mäta bokprisutvecklingen” respektive ”Om variabler vid prismätning på böcker”, finns de också att läsa på www.scb.se/bokmoms.

Kommissionens majoritet har i de senaste delrapporterna betonat att vi inte anser oss ha specialistkunskaper i statistik. Vi har också noterat att böcker är ett erkänt svårt statistikområde. Vi har konstaterat att SCB:s uppgift att tillhandahålla ett statistiskt underlag till Kommissionen bygger på särskilda regeringsuppdrag, i vilka preciseras vad som skall utföras och vilka resurser som ställs till förfogande för dessa uppgifter. SCB:s roll är därmed klart formulerad och har kommit att utövas i enlighet därmed.

Kommissionens majoritet har mot bakgrund av det sagda inte funnit anledning att ifrågasätta de metoder och därpå grundade iakttagelser som SCB har redovisat.

Vi accepterar alltså det siffermaterial som finns i SCB:s underlag och för det vidare som våra iakttagelser. Vår egen roll kommer framför allt till uttryck i tolkningen och slutsatserna av detta underlag.

Att vi på detta sätt har velat redovisa de spänningar som mätmetodfrågan uppenbarligen rymmer beror på att den under lång tid har präglat debatten inom Kommissionen. Vi tycker också att det är angeläget att precisera på vilka grunder slutrapporten vilar.

Vi får anledning att ta upp frågan om hur mätmetoderna faktiskt har tillämpats i denna granskning i samband med att vi redovisar våra iakttagelser och slutsatser.

I det följande redovisar vi vilka områden som granskningen har omfattat.

I samtliga delrapporter liksom i denna slutrapport har Kommissionen jämfört priserna på böcker och tidskrifter före och efter momssänkningen och noterat hur priserna har utvecklats under treårsperioden. På grundval härav har vi dragit slutsatser om i vilken utsträckning denna prisutveckling kan anses uppfylla vad man kunde förvänta sig av momssänkningen. Vi har också försökt att analysera bakgrunden till avvikelser från det ideala prisutfallet.

I den fjärde delrapporten kunde vi också redovisa de första resultaten av de mätningar som SCB, efter ett särskilt regeringsbeslut, genomfört av prisutvecklingen på kurslitteratur inom universitet, högskolor och kommunal vuxenutbildning. Mätförutsättningarna på detta område avviker från vad som gäller generellt för bok- och tidskriftssektorerna därigenom att de inte gör det möjligt att närmare precisera vilken effekt som momssänkningen har haft. I stället fokuseras intresset på hur priserna inom detta område står sig i förhållande till den allmänna prisutvecklingen i samhället. Prismätningarna på kurslitteraturen är så organiserad att SCB:s slutliga underlag ger en bild av utvecklingen under åren 2002–2004. Därmed har Kommissionen möjlighet att nu göra sina slutbedömningar av prISRörelserna inom denna sektor.

Regeringens uppdrag till SCB omfattar böcker, tidskrifter och kurslitteratur. Bokpriskommissionens uppdrag är dock något bredare. Beslutet att sänka mervärdesskatten omfattar också noter och kartor, vissa program och kataloger m.m. För dessa områden har Kommissionen alltså inte kunnat påräkna något underlag från SCB. Här har vi därför gått andra vägar för att kunna presentera någon form av slutsatser.

I vår tredje delrapport började vi redovisningen av dessa ”vita fläckar”. Det skedde genom att vi engage-

rade journalisten Ulrika Westerlund att i en artikel gå igenom läget i fråga om *kulturtidskrifterna*. Dessa ingår visserligen formellt i granskningen av tidskriftsområdet men har så små upplagor att de i praktiken inte omfattas av SCB:s prismätningar.

I den fjärde delrapporten tog vi upp genomslaget av momssänkningen på *noter*. Journalisten Hans Wigstrand, tillika redaktör för Kommissionens rapporter, presenterade där en artikel om just detta område.

Wigstrand återkom på Kommissionens uppdrag med en artikel till den femte delrapporten. Där behandlades effekterna av momssänkningen på *kartor*.

Dessa artiklar går alltså att ta del av i Kommissionens tidigare delrapporter liksom på vår hemsida, www.sou.gov.se/bok, där samtliga delrapporter är utlagda.

Konsumentinformationen om den sänkta mervärdesskatten

Som nämnts skall Bokpriskommissionen enligt sina direktiv bidra till konsumentinformationen om den sänkta mervärdesskatten på böcker och tidskrifter med mera liksom om den löpande prisutvecklingen på dessa varor.

Frågan om formerna för att fullgöra detta uppdrag har fortlöpande diskuterats inom Kommissionen och olika åtgärder har vidtagits.

Under det första verksamhetsåret drog vi slutsatsen att allmänhetens kunskaper om momssänkningen så kort tid efter själva beslutet sannolikt kunde förväntas vara relativt goda. Denna uppfattning stöddes också av statistik som SCB tog fram.

Vi uppfattade det ändå som angeläget att på olika sätt försöka förstärka genomslaget av denna kunskap.

Ett moment i kunskapspridningen har utgjorts av *Kommissionens delrapporter*. Den utformning som vi valde att ge dem tycks ha varit ändamålsenlig och har givit rapporterna en uppmärksamhet utöver vad

som normalt följer av ett utredningsbetänkande. Upplagan av varje rapport har varit 2000 ex. Ca hälften av dessa har distribuerats genom Kommissionens försorg och utan kostnad för mottagaren till bokhandlarna, folk- och länsbibliotek, universitets- och forskningsbibliotek, bokförlag, tidskriftssektorn, konsumentvägledare, folkbildningsförbund m.fl. Som tidigare nämnts har till rapporterna också engagerats fristående författare som i artikelform belyst sakområdet från olika utgångspunkter. Förutsättningen har genomgående varit att artikelbidragen har avspeglat författarnas synpunkter i frågorna och alltså varit fristående från Kommissionens uppfattningar i övrigt.

Till rapporterna har det också varit möjligt att anlita framstående illustratörer och fotografer, såsom tecknarna Jan Berglin, Christina Alvner, Björn Berg, Fibben Hald och Stina Wirsén samt fotograferna Rolf Adlercreutz och Anders Qwarnström. Vi vill gärna på detta sätt framföra vårt varma tack för deras medverkan.

Våra *presskonferenser* har varit relativt välbesökta. Den omständigheten att bok- och tidskriftsbranscherna har uppvisat så goda resultat har förstås efter hand påverkat mediebevakningen.

De positiva erfarenheterna från arbetet med delrapporterna och deras genomslag gör att Kommissionen väljer att också för denna slutrapport fortsätta på den inslagna vägen. Också till slutrapporten har vi alltså engagerat några skribenter för att behandla ett antal frågor som knyter an till vårt bevakningsområde. Sålunda skriver civilekonomen P Jonas Sjögren om nätbokhandeln och forskaren Anna Gunder om läsningens framtid. Direktören Mona Hillman Pinheiro tar i sin artikel bl.a. upp frågan om läroböckernas betydelse för läsningen.

Ett annat inslag i arbetet med att dra uppmärksamheten till kulturmomsens införande på bok- och tidskriftsområdena utgörs av de *seminarier* som Kom-

missionen har arrangerat och som har fått viss uppmärksamhet.

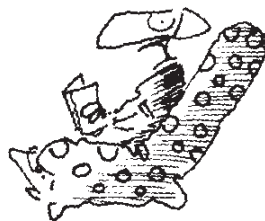
Sålunda arrangerade vi i december 2002 ett seminarium i Kungliga Bibliotekets hörsal på temat "Momssänkningen och läsningen". I seminariet deltog ca 75 personer från förlags- och bokhandelsbranscherna, bibliotek, författarkåren, riksdagens kulturutskott, regeringskansliet, kulturförvaltningar, folkbildningen, medier m.fl. Seminariet, som inte antog något slutdokument, behandlade bl.a. frågan om relationen mellan priser och kulturevenemang, barnens läsbehov, invandrarnas lässituation, männen som kulturkonsumenter och läskampanjernas framtida utformning.

I december 2003 samlade vi deltagare från tidskriftsbranschen, förlags- och bokhandelsbranscherna, bibliotek med flera till ett seminarium på temat "Tidskrifterna och läsningen". Seminariet fokuserades på frågor rörande prisets betydelse för tidskriftsläsandet, tidskrifternas roll för läsandet i landet, tidskrifternas betydelse i ett genusperspektiv och som instrument för språkförståelse och kunskap och momssänkningens genomslag inom branschen.

Bokpriskommissionen har under åren gjort två framställningar till Bok & Bibliotek i Göteborg för att få med Kommissionens frågor bland seminarieprogrammen. Vi beklagar att vi inte har fått gehör för dessa planer.

Kommissionen övervägde också under inledningen av vårt arbete om det skulle vara möjligt att bedriva konsumentinformation genom att initiera kampanjer där momssänkningen skulle kunna utgöra ett deltema.

Kommissionen noterade dock med tillfredsställelse att man från branschernas sida var beredd att ta på sig ansvaret för att hålla informationen om moms-sänkningen levande. Uttalanden i den riktningen gjordes redan vid det första seminariet i december 2002 och i skriftliga svar på en förfrågan från Kommissio-

nens sida redovisade både Svenska Förläggareföreningen och föreningen Sveriges Tidskrifter sina planer för den närmaste perioden. Vi har redovisat dessa planer utförligt i vår tredje delrapport och hänvisar till de skrivningarna.

I ett längre tidsperspektiv är det naturligt att själva momssänkningen kommer i bakgrunden och att konsumentinformationen fokuseras direkt på priserna, hur de utvecklas och hur konsumenterna kan jämföra priser för att kunna köpa så billiga böcker och tidskrifter som möjligt. Det är helt naturligt att ansvaret för denna form av konsumentinformation ligger på branscherna. Det var också innebörden i de tydliga signaler som utgick från bokbranschens utvärderingsseminarium i november 2004.

Bokpriskommissionen har under sin granskning gjort vissa iakttagelser som rör vilka möjligheter som Internet representerar när det gäller utvecklingen av konsumenternas möjligheter till prisjämförelser inom bokområdet. Vi återkommer till denna fråga under avsnittet Iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder.

Verka för att läsandet skall öka och breddas och redovisa effekterna av momssänkningen

Bokpriskommissionens kultur- och litteraturpolitiska utmaning ligger i uppdraget att verka för att läsandet skall öka och breddas och att kunna redovisa effekterna av momssänkningen i dessa avseenden.

För att kunna fullgöra den andra delen av detta uppdrag behövde vi statistiskt underlag för att kunna bedöma om den prissänkning som följer av momssänkningen och den uppmärksamhet som kunde antas följa av momsbeslutet också verkligen ledde till ökad och breddad läsning.

Huvudleverantörerna av underlag i den delen har varit Nordicom och SOM-institutet, båda knutna till Göteborgs universitet och under avtal med SCB.

Med stöd av statistik från dessa institutioner och andra undersökningar som SCB har utnyttjat har vi under åren i delrapporterna kunnat förmedla en generell bild av läsandet och hur det har utvecklats i Sverige. I vår tredje och femte delrapport kunde vi också ta upp frågan om vilken effekt momssänkningen kan ha haft på läsningen. Vår synnerligen preliminära slutsats var att momssänkningen hade lett till en ökning på höjden men inte på bredden i läsningen. Läsandet tycks inte ha spritt sig till dem som inte har för vana att läsa böcker eller tidskrifter. Den gruppen är tämligen konstant och tenderar snarare att öka. Siffrorna tyder dock på att de som tidigare läste böcker och tidskrifter – också mer sporadiskt – nu har övergått till att läsa mer än förut. Momssänkningen tycks inte heller ha påverkat de grundläggande sociala och könsbundna läsmönstren.

Med redovisningarna i underlaget till vår femte delrapport har Nordicom och SOM-institutet fullgjort det uppdrag som man har engagerats för. Något ytterligare underlag från dessa institutioner finns alltså inte inför vår slutrapport. Vissa kompletterande uppgifter har SCB dock förmedlat i sitt slutliga underlag. Dessa uppgifter, som vi återkommer till när vi gör våra iakttagelser och drar våra slutsatser, bekräftar i stort den bild som här har presenterats.

Är denna bild korrekt? Det är i realiteten alltför tidigt för att kunna uttala sig säkert om detta. I flera delrapporter har vi ingående diskuterat frågan om hur lång tid det skall gå för att man skall kunna avläsa mer entydiga förändringar av kulturvanorna. Kommissionen har betonat att kulturvaneförändringar – och därmed också förändringar i läsvanorna – är långsiktiga processer som förutsätter längre tidsperioder för att ge säkert avläsbara resultat. Denna uppfattning har också bekräftats av företrädare för de två institutionerna vid Göteborgs universitet som i en artikel i vår tredje delrapport ventilerade frågan och

menade att betydligt längre tid än vad som har stått till Kommissionens förfogande behövs för att säkerställa sådana förändringar.

Det är alltså angeläget att framhålla att de resultat som vi har fått fram om momssänkningens läseffekter måste tolkas med försiktighet och att de endast representerar en indikation på momsinstrumentets litteraturpolitiska effekt härvidlag. Det förstärker behovet av en mer långsiktig uppföljning av Kommissionens iakttagelser. Vi återkommer till detta i avsnittet om våra iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder.

I avsaknad av ett tydligt utfall av momssänkningens läseffekter är det förstas vanskligt för Kommissionen att mer ingående ta sig an den första delen av läs-uppdraget, nämligen att verka för att läsningen skall öka och breddas. Vi kommer dock att under slutsatsavsnittet diskutera frågan och redovisa vissa synpunkter.

För att komplettera den bild som statistiken kan ge träffade Kommissionen under våren 2003 en överenskommelse med Företagsekonomiska institutionen vid Stockholms Universitet om forskning när det gäller momssänkningen och dess konsekvenser för läsningen. Forskningsprojektet har i december 2004 redovisat sina resultat för Kommissionen och en sammanfattning presenteras senare i rapporten. Vi kommenterar dessa resultat under avsnittet Iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder. Där tar vi också upp redovisningen av det läsfrämjande projekt som fackföreningsrörelsen har genomfört, ett projekt som efter kontakter med Bokpriskommissionen också har kommit att beröra momssänkningen och dess effekter på män inom LO-förbunden och deras läsning. Även de iakttagelser som vi har gjort när det gäller bok- och tidskriftsbranschernas eget engagemang i läsfrämjandet finns med i det avsnittet.

Sammanfattning av iakttagelser och slutsatser för perioden 2001 till och med 2004

Slutresultatet av prismätningarna ger ingen radikalt förändrad bild i förhållande till vad vi kunde avläsa i tidigare rapporter och senast i redovisningen för ett halvt år sedan. På bokområdet tycks det fortfarande vara facklitteraturen som representerar problemet inom den traditionella bokhandeln, medan köparna av skön- och barnlitteratur kan ha fått full utdelning av momssänkningen. Bokhandelsresultatet tycks i stort vara en spegel av resultatet på förlagssidan.

Bokpriskommissionen finner inte anledning att dramatisera utfallet på bokhandelsområdet. Även om differensen från "idealresultatet" ligger på minst några procentenheter betyder det att skattelättnaden till stor del har förts vidare till bokkonsumenterna. Enligt Kommissionens bedömning kan det inte utslutas att differensen är ett uttryck för att branschen har haft kostnadssökningar som har överstigit KPI, på vilket alltså idealresultatet bygger.

Det positiva utfallet för konsumenternas del markeras också i bokklubbarnas verksamhet, där priserna efter vissa problem under året efter momssänkningen nu kan avspegla en full utdelning för bokköparna.

Inom de områden där vi inte kan följa vilken effekt som momssänkningen har haft spretar prisutvecklingen ordentligt. Exceptionellt stora prissänkningar inom samtliga litteraturgenrer uppvisar nätbokhandeln. Det är förstas mycket glädjande från konsumentens synpunkt. Vi har dock pekat på de särskilda omständigheter som råder inom denna bransch och varnar något för att dra alltför stora växlar i ett längre tidsperspektiv och för att utnyttja resultaten härifrån som jämförelsetal för boksektorn i stort.

Bokpriserna i varuhusen, dagligvarubutikerna och kioskerna uppvisar en annan utveckling. Bokkonsu-

menterna har här under den tid som prismätningarna har genomförts upplevt prisökningar som har legat högre än genomsnittet i samhället under motsvarande period.

För studerande inom universitet, högskolor och kommunal vuxenutbildning har priserna på den svenska kurslitteraturen i bokhandeln ökat klart mer än övriga priser i samhället. Prisökningarna i bokhandeln har sin motsvarighet i utvecklingen av förlagspriserna. Även om utvecklingen av priserna på den svenska kurslitteraturen i någon mån har balanserats av att priserna på den utländska kurslitteraturen i bokhandeln har gått en annan väg, och att den kurslitteratur som har sålts över nätbokhandeln liksom övriga böcker där har gått ner i pris, uppfattar Kommissionen situationen allmänt som oroande och föreslår att fortsatta mätningar skall företas för att säkerställa giltigheten i våra observationer.

Tidigare redovisade resultat i fråga om prisutvecklingen på tidskriftsområdet står sig också i vårt slutfacit. I stort sett är det samma tidskriftskategorier som tidigare som toppar prisökningssligan och samma tidskrifter som mest har sett till att skattelättnaden har kommit konsumenterna till godo. När det gäller familje- och damtidningarna är differensen från ”idealresultatet” så liten att vi inte finner anledning att närmare kommentera den. Också när det gäller tidskrifter inom områdena idrott, motion och friluftsliv samt hem, bostad och trädgård kan vi konstatera att det är konsumenterna som har dragit de största fördelarna av momssänkningen. På den andra sidan finner vi t.ex. köparna av tidskrifter om ekonomi, teknik, hobby och foto samt läsarna av datortidskrifter. Här har prisökningarna i många fall helt ätit upp momssänkningseffekten. Möjligen kan man hoppas att konsumenten har fått se kvalitetsförbättringar i utgivningen eller att tidskriften som kanske skulle ha lagts ner ändå faktiskt har överlevt.

Ett relativt omfattande material har tagits fram

som belyser den ekonomiska utvecklingen inom bok- och tidskriftsbranschernas olika verksamheter. I den delen nöjer sig Bokpriskommissionen med att sammanfattningsvis konstatera, att det är uppenbart att momssänkningen har bidragit till en ökad omsättning för bok- och tidskriftsförlag och för detaljhandeln och att detta har gjort det möjligt för branschen att täcka ökade kostnader och nå en lönsamhet som enligt branschens egen uppfattning motsvarar andra delar av näringslivet. Den radikala omsättningsökningen året efter momssänkningen har nu klingat av, men fortfarande ligger nivån klart högre än innan.

Något mer omfattande material som belyser momssänkningens konsekvenser för läsningens omfattning och bredd har inte stått till buds inför slutrapporten men det kompletterande underlaget har bekräftat den preliminära bild som vi presenterade sommaren 2004. Det kan också vara värt att notera att forskningen tycks bekräfta att priserna inte spelar den roll för läsningen som man kanske har trott.

Sammanfattning av Bokpriskommissionens förslag till åtgärder

På grundval av våra iakttagelser och slutsatser har vi presenterat vissa förslag till uppföljande åtgärder. De kan summeras enligt följande:

- Kommissionen bedömer att effekterna av momssänkningen på bok- och tidskriftsområdena varierar men i stort motsvarar vad som kunde förväntas av reformen och att det inte finns anledning att ompröva momssatsen på detta område. Vi föreslår att Mervärdesskattesatsutredningen beaktar detta i sitt fortsatta arbete.
- Kommissionen föreslår att granskningen av pris-effekterna av momssänkningen successivt ersätts av återkommande och mer generella granskningar av prisutvecklingen och konkurrenssituationen på bok- och tidskriftsmarknaderna. Det skapar underlag för det kulturpolitiska arbetet och upprätthåller

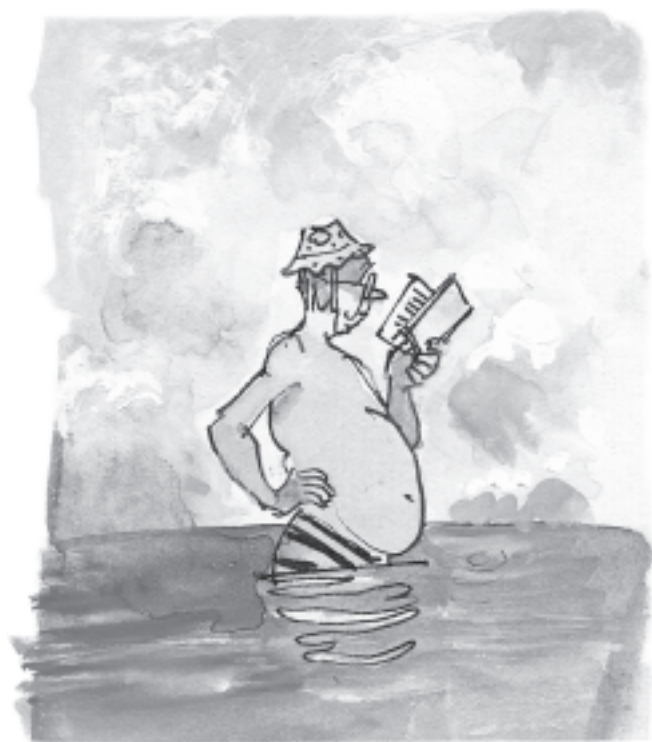
kompetens och kunskaper i prismättningsverksamheten.

- Konsumentinformationen om priserna på bok- och tidskriftsområdena bör successivt släppa fokuseringen på momssänkningen och mer riktas in på priserna som sådana. Med betoning på branschernas eget ansvar på området föreslår Kommissionen att det övervägs om samhället kan bidra i informationsspridningen.
- Utvecklingen av priserna på den svenska kurslitteraturen för universitet, högskolor och kommunal vuxenutbildning noteras särskilt och kan kräva särskilda åtgärder. Kommissionen föreslår att fortsatta prismätningar genomförs för att bekräfta hållbarheten i de observationer som vi har gjort.
- Kommissionen föreslår att läsvaneundersökningar på den nivå som har förekommit under Kommissionens granskningsarbete även i fortsättningen bör stimuleras så att effekterna av olika kulturpolitiska instrument skall kunna utvärderas, bland annat momssänkningens långsiktiga effekter. Internationellt arbete på området bör följas och utnyttjas.
- Kommissionen föreslår att regeringen prövar möjligheten till ökad stimulans av forskning om relationerna mellan bl.a. bokpriser och läsning
- Kommissionen föreslår att frågan om hur läsningen skall kunna stimuleras och andelen icke-läsare minskas skall ses över samlat.
- Kommissionen rekommenderar att de föreslagna uppföljningsåtgärderna hanteras och kostnaderna prövas inom ramen för den översyn av litteraturstödsfrågor som regeringen kommer att göra på grundval av ett riksdagsuttalande. Kostnaderna för de föreslagna fortsatta prismätningarna bör kunna tas fram genom omprioriteringar i Utbildnings- och kulturdepartementet.

Prisutvecklingen på böcker och tidskrifter

SCB:s rapport till Bokpriskommissionen, "Effekter av sänkt mervärdesskatt på böcker och tidskrifter", återges delvis i det följande. Den fullständiga redovisningen finns på SCB:s webbplats www.scb.se

Regeringen tillsatte en kommission för bokprisfrågor (Bokpriskommissionen) med uppdrag att följa och granska prisutvecklingen för de varor som omfattas av den sänkta mervärdesskatten. Bokpriskommissionen fick även i uppdrag att redovisa de litteraturpolitiska effekterna av den sänkta mervärdesskatten.

Den 10 januari 2002 fick SCB i uppdrag av Kulturdepartementet att förse Bokpriskommissionen med relevant underlag. SCB:s uppdrag innefattar att mäta prisutvecklingen på böcker och tidskrifter (huvudprismätningen), att följa ekonomisk utveckling i berörda branscher och att följa läsandets utveckling i Sverige. Mot bakgrund av behovet att särskilt redovisa prisutveckling för kurslitteratur, fick SCB den 6 juni 2002 ett tilläggsuppdrag av Utbildningsdepartementet att mäta priser på böcker som används som kurslitteratur vid kommunala vuxenutbildningar samt vid universitet och högskolor (kurslitteraturprismätningen).

SCB:s huvuduppgift har varit att mäta prisutvecklingen på böcker och tidskrifter under perioden 2001–2004. I uppdraget har också ingått att leverera underlag om läsandets utveckling samt – i den utsträckning statistiken medger – komplettera med den ekonomiska utvecklingen för företagen.

När det gäller prismätningarna har SCB – mot bakgrund av bokbeståndets stora variationer av egenskaper – förfinat metoderna för prismätningar på böcker genom information i det insamlade underlag som blivit tillgängligt under uppdragets gång. Kung-

liga biblioteket har på uppdrag av SCB samlat in uppgifter om olika egenskaper hos böcker.

SCB har anlitat två institut vid Göteborgs universitet, Nordicom-Sverige och SOM-Institutet, för analys av läsandets utveckling i Sverige efter moms-sänkningen. Nordicom-Sverige och SOM-Institutet har årligen levererat underlag till SCB om läsandet av böcker och tidskrifter inför rapporteringarna till Bokpriskommissionen i augusti 2002–2004. Därutöver ställde SCB frågor i SCB:s omnibuss år 2002. De frågorna handlade om konsumenternas upplevelse av prissänkningen på böcker och tidskrifter och eventuella förändrade inköp efter momssänkningen. Relevant information från andra undersökningar som SCB och andra gör har också infogats i SCB:s rapporter. Det tar längre tid än de tre år som Bokpriskommissionen haft som mandatperiod innan eventuella förändringar av läsandet kan registreras. Detta beroende på den relativa långsamheten vad gäller förändringar i människors vardagsliv och livssituation, enligt *Nordicom-Sverige*.

Rapportering till Kulturdepartementet och Bokpriskommissionen har (med den här rapporten inräknad) skett totalt sex gånger. Prismätningarna på kurslitteratur har rapporterats även till Utbildningsdepartementet i januari 2004 och februari 2005.

Rapportens innehåll och SCB:s leveranser

Drygt tre år efter momssänkningen, i denna sjätte och sista rapport, presenteras SCB:s resultat över prisutvecklingen på böcker och tidskrifter mellan åren 2001 och 2004. Prisutvecklingen för böcker redovisas för olika försäljningskanaler och bokgenrer. Här redovisas även prisutvecklingen mellan åren 2002 och 2004 för kurslitteratur vid universitet/högskolor och komvuxgymnasier. Prisutvecklingen för tidskrifter redovisas för olika tidskriftskategorier.

Bok- och tidskriftsbranschernas ekonomiska utveckling under perioden 1999–2002 (vissa uppgifter t o m 2004) redovisas i termer av intäkter, kostnader och lönsamhet för första gången i denna rapport. Så långt det varit möjligt har SCB renodlat analysen för företag som har verksamhet av böcker och/eller tidskrifter. I de branscher som redovisas kan dock ingå företag som inte har omfattande verksamhet av böcker/tidskrifter. Vid analys av bok- och tidskriftsföretagens omsättning får även beaktas att andra varor/tjänster utöver de momssänkta ingår i uppgifterna. Se vidare *kapitel 3*.

I kapitlet om läsande har SCB i denna sjätte rapport kompletterat med nya data om barns läsande från Institutet för social forskning (SOFI). Tidigare presenterade data om bok- och tidskriftsinköp samt läsning med mera, som sammanställts från SOM-Institutet, Nordicom-Sverige samt SCB med flera, finns med även i den här rapporten.

Samtliga sex rapporter och övriga underlag finns tillgängliga på SCB:s webbplats. www.scb.se/bok-moms

Sammanfattande kommentarer

Prisutvecklingen på böcker

Drygt tre år efter att momssänkningen genomfördes på böcker och tidskrifter kan SCB redovisa följande vad gäller prisutvecklingen på böcker.

Uppmätta prisförändringar för böcker och tidskrifter jämförs med olika mått beroende på vilka mätperioder som avses. Mellan 2001 och 2004 jämförs prisförändringarna med den allmänna prisutvecklingen och med hänsyn tagen till sänkningen av mervärdesskatten. SCB kallar detta jämförelsemått för IJM¹, inflationsjusterad momssänkning. IJM uppgår

¹ För beskrivning av begreppet IJM, se resonemang på sid 22.

till –11,4 procent för perioden 2001–2004. Mellan 2002 och 2004 jämförs prisförändringarna med den allmänna prisförändringen i samhället (KPI). Jämförelsemåttet uppgår under denna period till +2,3 procent.

Prisutveckling mellan 2001 och 2004

I diagrammet nedan (se *diagram 1.1*) redovisas den totala prisutvecklingen för böcker år 2001–2004. Prisförändringar för bokhandel respektive bokklubbar åskådliggörs också separat i diagrammet. Bokhandel och bokklubbar ingår under hela perioden. Från år 2002 ingår även nätbokhandel och varuhus/livsmedelsbutiker/kiosker.

IJM (den grå linjen i *diagram 1.1* och *1.3*) motsvarar –11,4 procent. En prisförändring på den nivån är vad man kan förvänta sig för perioden, om bok- och tidskriftsbranschens aktörer har haft en genomsnittlig kostnadsökning som motsvarar KPI generellt samt en oförändrad marginal per såld bok.

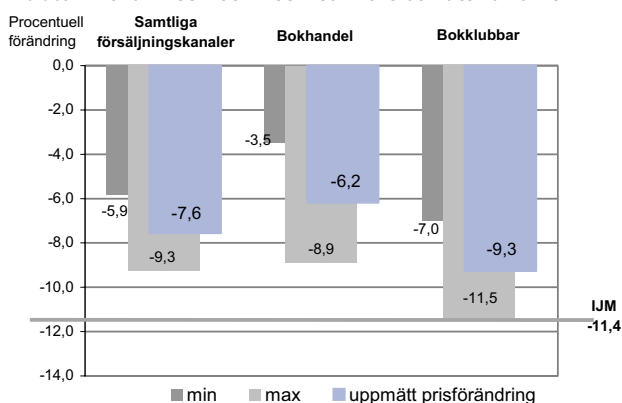
Tre staplar redovisas för respektive kategori i *diagram 1.1*. Den blå stapeln visar den uppmätta prisförändringen. Den ljusgrå stapeln (max) är prisförändringen plus osäkerhetstalet² (statistisk osäkerhet som alltid tillkommer vid urvalsundersökningar) och den mörkgrå stapeln (min) är prisförändringen minus osäkerhetstalet. Tillsammans bildar prisförändringen med osäkerhetstalet ett intervall inom vilket prisförändringen kan ligga. De ljusgrå och mörkgrå staplarna bildar övre respektive undre gräns för verklig prisförändring.

För att prisförändringarna ska anses ha nått IJM-målet ska åtminstone den ljusgrå stapeln nå den grå IJM-linjen.

Det är klarlagt att samtliga försäljningskanaler sammantaget samt bokhandel separat inte har nått

² Med 95 procents säkerhet är prisförändringen inom intervallet, estimatet ± osäkerhetstalet.

Diagram 1.1 Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler totalt respektive för bokhandel och bokklubbar mellan 2001 och 2004. Jämförelsemått här är IJM

Källa: SCB

IJM-målet. Det saknas minst 2,1 respektive 2,5 procentenheter om hänsyn tas till intervallens yttersta gränser (se ljusgrå staplar). Med hänsyn till osäkerhetsintervallet kan bokklubbar däremot ha nått IJM-målet.

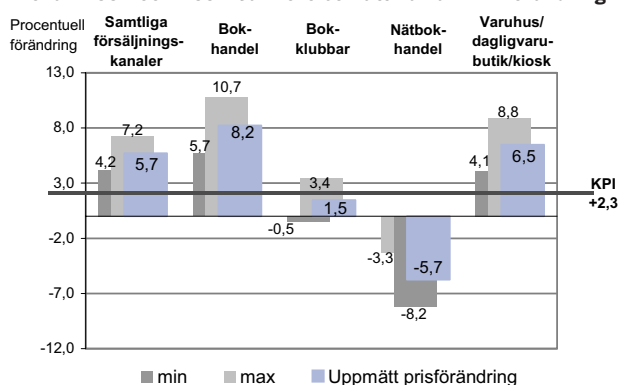
Prisutveckling mellan 2002 och 2004

I *diagram 1.2* redovisas prisutvecklingen för böcker mellan 2002 och 2004, totalt samt uppdelat på respektive försäljningskanal.

Under denna period jämförs prisförändringen med den allmänna prisutvecklingen i samhället (KPI). KPI – den svarta linjen i *diagram 1.2* – uppgår till +2,3 procent för perioden 2002–2004.

Den uppmätta prisförändringen samt osäkerhetsintervallet ställs för perioden 2002–2004 i relation till KPI (den svarta linjen i diagrammet ovan). För att prisförändringen ska kunna ligga i nivå med eller under KPI-ökningen, ska åtminstone den mörkgrå stapeln ligga i nivå med eller under den svarta KPI-lin-

Diagram 1.2 Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler och uppdelat på respektive försäljningskanal mellan 2002 och 2004. Jämförelsemått här är KPI-förändring

Källa: SCB

jen. Om alla tre staplarna ligger under KPI-linjen, är det säkerställt att bokprisförändringarna i den försäljningskanalen ligger under KPI-ökningen.

Om prisökningen inom en försäljningskanal överstiger KPI-ökningen (den svarta linjen) är prisökningen större än den allmänna prisutvecklingen.

Nätbokhandel samt bokklubbar har prisförändringar (blå staplar) som är mindre än KPI-förändringen (den svarta linjen) under 2002–2004. Hos samtliga försäljningskanaler sammantaget och även hos bokhandel samt varuhus/dagligvarubutiker/kiosker överstiger de uppmätta prisförändringarna KPI-förändringen. Detta gäller även när osäkerhetsstalet (den mörkgrå stapeln) dras ifrån uppmätt prisökning. Prisökningar för samtliga försäljningskanaler sammantaget överstiger KPI-förändringen med åtminstone 1,9 procentenheter. Prisökningar hos bokhandeln överstiger med minst 3,4 procentenheter och varuhus/dagligvarubutiker /kiosker överstiger med minst 1,8 procentenheter.

Olika kanaler – olika prisutveckling

Sedan år 2002 har bokpriserna i *nätbokhandeln* sjunkit medan bokpriserna hos övriga återförsäljare ökat. Prisminskningarna hos *bokklubbar* sedan moms-sänkningen infördes kan – med hänsyn till osäkerhetstalet – vara i nivå med de förväntningar som momssänkningen gav upphov till. I *varuhus/livsmedelsbutiker och kiosker* har det de senaste två åren skett prisökningar som varit klart större än den allmänna prisutvecklingen i Sverige (KPI) under de senaste två åren. Bokhandelns prisförändringar på böcker når inte den nivå som momssänkningen och KPI-förändringen motiverat. Bokhandeln har haft prisökningar de senaste två åren (huvudsakligen 2002–2003) och de prisökningarna har i stort sett följt bokförlagens prisökningar.

För hela perioden 2001–2004 har bokpriserna totalt sett inte riktigt haft den prisutveckling som motiverats av ett fullt och bestående genomslag av moms-sänkningen. Bokpriserna sänktes tydligt mellan år 2001 och 2002 och kan då – om hänsyn tas till osäkerhetstalen – ha sjunkit i samma utsträckning som momssänkningen motiverade. Mellan 2002 och 2004 har däremot prisökningarna (inom bokhandeln och i varuhus/livsmedelsbutiker och kiosker) varit klart större än den allmänna prisutvecklingen i Sverige. *Det gör att det – för samtliga försäljningskanaler sammantaget – saknas minst 2,1 procentenheter mellan 2001 och 2004 för att målet skulle ha nåtts.*

Olika genrer – olika prisutveckling

För samtliga försäljningskanaler sammantaget har skönlitteraturen sjunkit mest i pris mellan åren 2001 och 2004. Prissänkningarna på skönlitteratur är i nivå med prissänkingsmålet. Priserna på barnlitteratur har också minskat och kan, med hänsyn till osäkerhetstalet, ha nått den förväntade nivån efter momssänkningen. Facklitteraturen har sjunkit minst i pris. Mellan 2001 och 2004 saknas det för facklitte-

ratur åtminstone 4,9 procentenheter mellan uppmätt prissänkning och förväntad nivå.

Ökade förlagspriser

Förlagspriserna (f-priserna) har ökat och kan vara en förklaring till motsvarande prisökningar i detaljhandeln. Mellan åren 2002 och 2004 ökade de officiella förlagspriserna (f-priserna) med 8,9 procent. Mest steg f-priserna på facklitteratur, med 13,1 procent. Med antagande om oförändrade rabatter till detaljhandeln kan förlagspriserna ge upphov till motsvarande konsumentprisökningar i detaljhandeln. Generellt har bokhandelns priser ökat i samma utsträckning som förlagspriserna. Nätbokhandeln har däremot sänkt priserna i konsumentled, trots ökande priser i förlagsled.

Nätbokhandeln har sänkt priserna

Nätbokhandeln avviker från det generella mönstret för övriga försäljningskanaler åren 2002–2004 genom att kraftigt ha sänkt priserna, särskilt på barn- och skönlitteratur. Priserna i nätbokhandeln har totalt minskat med $5,7 \pm 2,4$ procent sedan år 2002. KPI har under motsvarande period ökat med 2,3 procent.

Bokklubbarna kan totalt sett ha nått målet

Priserna på böcker hos bokklubbar har totalt sett mellan 2001 och 2004 minskat med $9,3 \pm 2,3$ procent. Om hänsyn tas till osäkerhetstalet kan bokklubbarna ha nått IJM-målet³ på $-11,4$ procent. Vid uppdelning av utvecklingen på olika genrer framkommer att skön- och facklitteratur har de största prisminskningarna. Barnlitteratur som minskat i pris med $6,2 \pm 4,3$ procent har däremot inte nått IJM-målet.

³ IJM står för inflationsjusterad momssänkning.

I varuhus/dagligvarubutiker/kiosker har priserna ökat mer än KPI

Hos varuhus/dagligvarubutiker/kiosker har priserna på böcker mellan 2002 och 2004 ökat i pris med $6,5 \pm 2,4$ procent, vilket är betydligt mer än motsvarande KPI-ökning på 2,3 procent.

Bokhandeln når inte momssänkingsmålet

Priserna på böcker i bokhandeln har sedan 2001 och fram till 2004 sammantaget sjunkit i pris med $6,2 \pm 2,7$ procent. Jämfört med IJM-målet, som för hela perioden motsvarar en prissänkning på 11,4 procent, har priserna därmed inte sjunkit i nivå med förväntningarna. Prisökningarna på facklitteratur mellan 2002 och 2003 ($10,4 \pm 2,9$ procent) är en viktig förklaring till att bokhandeln inte når prissänkingsmålet. Resultaten från två olika metoder underbygger slutsatsen. Prissänkningarna på skönlitteratur och barnlitteratur ligger i nivå med IJM-målet.

Kurslitteratur

Prisutveckling för kurslitteratur (kurslitteraturprismätningen) uppdelad på komvuxlitteratur samt svensk och utländsk universitets- och högskolelitteratur presenteras för perioden augusti 2002 till augusti 2004. Den allmänna prisutvecklingen (KPI) under denna period har varit $+2,3$ procent.

I *bokhandeln* ökade priserna på komvuxlitteratur med $8,0 \pm 2,1$ procent och priserna på svensk universitets- och högskolelitteratur ökade med $6,7 \pm 3,2$ procent. Dessa prisökningar var större än KPI-ökningen. Priserna på utländsk litteratur vid universitet/högskola sjönk med $1,0 \pm 6,6$ procent.

I *nätbokhandeln* steg priserna på kurslitteratur mellan åren 2002 och 2003. Därefter sjönk priserna mellan åren 2003 och 2004. För hela perioden sammantaget sjönk priserna i nätbokhandeln på komvuxlitteratur med $2,2 \pm 1,2$ procent och priserna på den svenska universitets- och högskolelitteraturen

sjönk med $1,5 \pm 2,1$ procent. Prisförändringarna totalt sedan år 2002 var därmed lägre än KPI-ökningen.

Prisutvecklingen på tidskrifter

SCB har följt prisutvecklingen på tidskrifter mellan oktober 2001 och oktober 2004. Priserna på de tidskrifter (lösnummer och abonnemang) som momsänktes 1 januari 2002 har minskat med $5,3 \pm 0,9$ procent. Den inflationsjusterade momssänkningen motsvarar under samma period en prisminskning med 11,4 procent. Prissänkingsmålet IJM för tidskrifter har därmed inte alls nåtts. Prisförändringarna varierar mellan olika tidskriftskategorier men ingen tidskriftskategori når prissänkingsmålet.

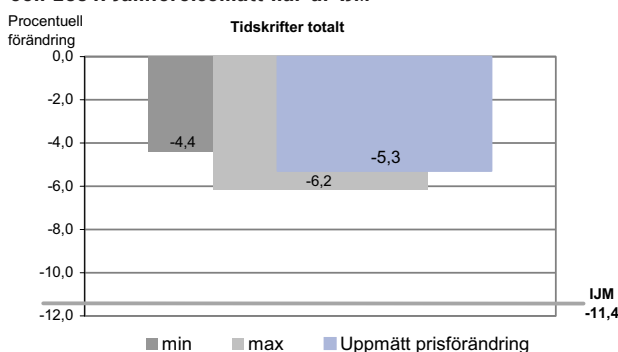
Prisutveckling mellan 2001–2004

I *diagram 1.3* redovisas prisutvecklingen för tidskrifter totalt mellan 2001 och 2004.

IJM (den grå linjen i *diagram 1.3*) uppgår till $-11,4$ procent för perioden 2001–2004.

Tre staplar redovisas för kategorin tidskrifter totalt, se *diagram 1.3*. Den blå stapeln visar uppmätt prisförändring. Den ljusgrå stapeln (max) visar prisför-

Diagram 1.3 Prisutveckling för tidskrifter totalt mellan 2001 och 2004. Jämförelsemått här är IJM

Källa: SCB

ändring plus osäkerhetstal och den mörkgrå stapeln (min) prisförändring minus osäkerhetstal. Tillsammans bildar den uppmätta prisförändringen och osäkerhetstalet ett intervall vari prisförändringen kan ligga. De ljusgrå och mörkgrå staplarna bildar övre respektive undre gräns för prisförändringen.

Den uppmätta prisförändringen (den blå stapeln) samt osäkerhetsintervallet ställs i relation till IJM (den grå linjen i diagrammet ovan). För att prisförändringen ska anses ha nått IJM-målet ska åtminstone den ljusgrå stapeln nå den grå IJM-linjen.

Av diagrammet framgår att prissänkningen på tidskrifter ej nått prissänkningmålet IJM. Det saknas minst 5,2 procentenheter.

Momssänkningens inverkan på prisutvecklingen

Prisutvecklingen för böcker och tidskrifter ställs rimligtvis i relation till momssänkningen och även till allmän prisutveckling för varor och tjänster (konsumentprisindex, KPI) mellan de tidsperioder som jämförelserna avser. SCB redovisar här hur en sådan jämförelse har gjorts.

Mervärdesskatten på böcker och tidskrifter sänktes den 1 januari 2002 från 25 till 6 procent. Allt annat lika innebär detta en sänkning av prisnivån med 15,2 procent ($1 - 1,06/1,25$). Konsumentprisförändringen mellan 2001 och 2004 var +4,5 procent⁴.

Utifrån förändringen i mervärdesskatt och KPI-förändringen kan momssänkningen förväntas leda till en prissänkning med $1,045 \cdot (1 - 0,152) = 0,886$. Detta motsvarar en sänkning med $(1 - 0,886)$, det vill säga 11,4 procent. Vi kallar detta för den *inflationjusterade momssänkningen (IJM)*. En prissänkning på den nivån är vad man kan förvänta sig för perioden 2001 till 2004, om bok- och tidskriftsbranschernas aktörer har en genomsnittlig kostnadsökning, som

⁴ KPI medeltal januari – december 2004 jämfört med KPI medeltal januari – december 2001.

motsvarar KPI generellt samt en oförändrad marginal per såld bok.

Ekonomisk utveckling i bok- och tidskriftsbranscher

Bokhandeln

Omsättningen i bokhandeln ökade mellan 2001 och 2002 i löpande priser med i storleksordningen 9–12 procent. Omsättningsökningen för böcker mellan 2001 och 2002 kan på goda grunder antas ha varit större och är här beräknad till cirka 17 procent. Bokhandeln lönsamhet, mätt som bruttovinstmarginal, var i stort sett oförändrad eller förbättrades något år 2002 jämfört med 2001. Bruttovinstmarginalen i bokhandeln låg år 2002 på cirka 40 procent. Sedan 2002 och fram till augusti 2004 har den totala omsättningen i branschen sjunkit med mellan 1,5 och 3 procent. Bokförsäljningen minskade under samma period med i storleksordningen 0 till 2 procent. Givet att bokomsättningsökningen i löpande priser var cirka 17 procent mellan år 2001 och augusti 2004, var ökningen i fasta priser cirka fem procent. I så fall köptes år 2004 (till och med augusti) 5 procent mer böcker hos bokhandeln⁵ jämfört med år 2001.

Nätbokhandeln

Sedan år 2001 och fram till augusti 2004 har nätbokhandelns omsättning (av böcker) ökat med drygt 130 procent i löpande priser.

Bok- respektive tidskriftsförlag

Bokförlagen har haft en positiv omsättningsutveckling sedan 1999 även om total omsättning mellan 2003 och 2004 (januari–augusti) sjönk med 1,6 procent. Mellan år 2001 och 2002 ökade bokförlagens omsättning (nettoomsättning) i löpande priser med 423 mil-

⁵ Beräkningar gjorda på urvalet sortimentsbokhandlar.

joner kronor enligt SCB:s Företagsstatistik. Bokförlagens lönsamhet, mätt som marginal (se nedan under *avsnitt 3* om SCB:s Företagsstatistik), var år 1999 0,6 procent och hade år 2002 förbättrats till 7,2 procent. Mellan 2001 och 2002 förbättrades marginalen med 3,3 procentenheter.

Tidskriftsförlagens utveckling sedan 1999 har inte sett lika ljus ut. Kostnaderna har vissa år överstigit intäkterna. Lönsamhetsmarginalen var år 2002 +0,1 procent och hade varit negativ åren 2000 och 2001. Omsättningsutvecklingen sedan år 2002 och fram till augusti 2004 visar dock på en inte obetydlig förbättring. Total omsättning har ökat med 4,0 procent och omsättningen av varor belagda med sex procents moms har ökat med 13,4 procent.

Tidningshandel samt varuhus och livsmedelsbutiker

Tidningshandelns omsättningsnivå i löpande priser hade år 2004 (till och med augusti) minskat med 3,4 procent jämfört med år 2001. Hos tidningshandeln motsvarar varor belagda med 6 procents mervärdesskatt (böcker, tidningar, tidskrifter med mera) något mindre än 30 procent av branschens totala omsättning. Även omsättningen av dessa varor har minskat. Mellan 2002 och augusti 2004 var minskningen 1,8 procent.

I *varuhus och livsmedelsbutiker* ökade såväl total omsättning som omsättning av varor belagda med sex procents mervärdesskatt (böcker, tidningar, tidskrifter med mera) i löpande priser år 2002 till augusti 2004 (med 5,7 respektive 2,4 procent). Omsättningen av varor belagda med sex procents moms uppgår till drygt två procent av den totala omsättningen i branschen.

Bokbinderier, boktryckerier samt tidskriftstryckerier

Bokbinderier, boktryckerier och *tidskriftstryckerier* är tre branscher som samtliga haft en negativ ekono-

misk utveckling sedan år 1999. Omsättningen (nettoomsättningen) i löpande priser sjönk i branscherna mellan åren 2001 och 2002 med mellan 1,8 och 8,1 procent. Lönsamheten, mätt som marginal, försämrades med mellan 0,6 och 4 procentenheter. Mellan år 2002 och augusti 2004 har branschernas respektive totala omsättning sjunkit med mellan 8,2 och 13,9 procent.

Läsandet i Sverige

Nyheter i denna SCB:s sjätte och sista rapport för Bokpriskommissionens räkning är uppgifter som redovisar barns och ungdomars läsvanor och andra fritidssysselsättningar 2000–2002. Dessa redovisningar är hämtade ur *Levnadsnivåundersökningen 2000* (LNU2000) och *ULF-undersökningarna 2001 och 2002*. LNU2000 genomfördes av Institutet för social forskning (SOFI) och ULF-undersökningarna av SCB.

Inga nya läsare men sällan-läsare verkar bli ofta-läsare även bland de yngre

Bland ungdomarna tycks samma mönster kunna skönjas som hos vuxna bokläsare; det verkar vara ofta-läsarna (de som svarat att de läser varje dag eller flera dagar i veckan), som har ökat sitt läsande samtidigt som andelen icke-läsare är i det närmaste oförändrad under perioden 2000–2002.

Nästan hälften av ungdomarna läser ofta böcker på sin fritid

Nästan hälften av ungdomarna mellan 10 och 18 år uppger att de läser böcker ofta, det vill säga varje dag eller flera dagar i veckan. Mellan åren 2000 och 2002 har denna andel ökat från 44 procent 2000 till 50 procent 2002. Andelen som sällan eller aldrig läser böcker på fritiden har däremot inte förändrats mellan åren (knappt 40 procent). Yngre barn, 10–12 år, läser mer på sin fritid än äldre ungdomar, 16–18 år, och flickor mer än pojkar.

Yngre barn läser mer än äldre

De yngre barnen läser generellt mer på sin fritid än de äldre. Runt 60 procent i åldersgruppen 10–12 år läser böcker varje dag eller flera dagar i veckan. I denna åldersgrupp sker, mellan åren 2001 och 2002, en ökning av andelen som läser flera dagar i veckan från 28 procent 2001 till 36 procent 2002. Ökningen är dock inte statistiskt säkerställd. Andelen som ofta läser böcker i åldersgruppen 13–15 år ser något olika ut mellan de olika undersökningsåren. År 2000 är andelen 39 procent och år 2001 och 2002 är andelen 47 procent. Andelen som ofta läser böcker på fritiden bland 16–18-åringarna är drygt 30 procent.

Läsvanor enligt SOM-Institutet och Nordicom-Sverige

Inget uppenbart samband mellan momssänkning och bokläsning

I *SOM-Institutet:s* rapport från 2004 anser man sig inte kunna påvisa något uppenbart samband mellan sänkningen av bokmomsen den 1 januari 2002 och en breddning av bokläsandet till nya grupper. Andelen som säger sig läsa böcker över huvud taget har inte ökat under de senaste 15 åren, snarare minskat. Därremot syns en tydlig förskjutning från sporadiskt läsande till ofta-läsande. Det tar längre tid än de tre år som hittills gått innan eventuella förändringar av läsandet kan registreras. Detta beroende på den relativa långsamheten vad gäller förändringar i människors vardagsliv och livssituation, enligt *Nordicom-Sverige*.

Prisutveckling för böcker och tidskrifter

SCB:s uppgift är att följa prisutvecklingen på böcker och tidskrifter mellan 2001 och 2004. I denna rapport presenteras prisförändringarna för hela perioden 2001–2004, mellan 2002 och 2004 samt mellan 2003 och 2004. SCB:s uppdrag är att prismäta all litteratur av kommersiell betydelse som är utgiven av

svenska förlag (huvudprismätningen) eftersom all litteratur omfattas av momssänkningen.

Inför fastställande av metodik och praktiskt tillvägagångssätt har referenspersoner och fokusgrupper med deltagare från bokbranschen medverkat. Synpunkter har också inhämtats löpande från olika branschföreträdare.

Prismätningar på böcker har genomförts två gånger per år, under april och oktober månad, för litteratur i bokhandel och nätbokhandel samt i varuhus/dagligvarubutik/kiosk. Prisförändringar hos bokklubbar har följts genom bokklubbarnas medlemstidningar. För de retroaktiva prisjämförelserna mellan 2001 och 2002 använde SCB bokhandelskedjornas butikskataloger och bokklubbarnas medlemstidningar. För kurslitteratur (särskilt uppdrag från Utbildningsdepartementet) har även genomförts särskilda prismätningar under augusti månad, år 2002–2004, i bokhandlar samt på nätbokhandelns sajter.

Urvalet i huvudprismätningen är ett slumpmässigt urval av nyligen utgivna titlar draget ur BTJ Seelig AB:s titelregister. Böcker som används som kurslitteratur är representerade i förhållande till sin andel av den totala utgivningen i Sverige.

Antalet kursböcker i urvalet i huvudprismätningen räcker inte till för att särskilt redovisa prisutvecklingen på kurslitteratur. Därför gör SCB också en separat undersökning för kurslitteratur med annan metodik (kurslitteraturprismätningen). I denna sker urvalet från litteraturlistor på utvalda utbildningar inom komvuxgymnasier, universitet och högskolor. Prismätningar sker i butiker där studerande köper sin litteratur och priserna som observerats är de priser som studerande betalar. SCB prismäter i förekommande fall även utländsk kurslitteratur.

För tidskrifter har lösnummer- och abonnemangspriser prismätts två gånger per år, i april och oktober månad år 2001–2004.

Prisförändringarna på böcker och tidskrifter ställs i relation till den allmänna prisutvecklingen i Sverige enligt konsumentprisindex (KPI).

Prisutveckling för böcker

Resultaten av prismätningarna på böcker hos samtliga återförsäljare (huvudprismätningen) åskådliggörs nedan i *tabell 2.1–2.3*. De resultat som redovisas är prisutvecklingen i konsumentled under hela perioden 2001 till 2004 samt uppdelad på år och försäljningskanaler.

Prisutvecklingen för böcker i bokhandel och nätbokhandel jämförs även med förlagsprisutvecklingen på samma urval av böcker, se *tabell 2.4*. Förlagspriserna motsvarar detaljhandelns inköpspriser (före eventuella rabatter). Återförsäljare av böcker är beroende av till vilket pris böcker kan köpas in. En prisförändring i förlagsled kan förväntas ge upphov till motsvarande prisförändring hos återförsäljare av böcker.

Resultat – böcker

Sedan momssänkningen genomfördes – perioden 2001–2004

I den totala prisförändringen för perioden 2001–2004, se *tabell 2.1*, är samtliga kanaler inräknade.

Prisförändringen redovisas även för respektive försäljningskanal och mätperiod i *tabell 2.3*.

För perioden mellan 2001 och 2004 kan följande resultat redovisas:

- Priserna på böcker sammantaget har sjunkit med $7,6 \pm 1,7$ procent.
- Priserna på böcker i bokhandel har sjunkit med $6,2 \pm 2,7$ procent.
- Priserna på böcker i bokklubbar har sjunkit med $9,3 \pm 2,3$ procent.
- IJM motsvarar under samma period en sänkning med $11,4$ procent.

För *samtliga försäljningskanaler* sammanvägt har det under hela perioden 2001–2004, skett en prissänkning på böcker med $7,6 \pm 1,7$ procent. Den inflationsjusterade momssänkningen, IJM, motiverar en prissänkning med $11,4$ procent. Det fattas minst $2,1$ procentenheter för att IJM-målet ska uppnås. För samtliga försäljningskanaler är den sammanvägda prissänkningen på skönlitteratur, med $10,9 \pm 2,3$ procent, i stort sett i nivå med IJM-målet. Motsvarande prissänkning på barnlitteratur, $9,7 \pm 3,8$ procent, kan vara i nivå med IJM-målet om hänsyn tas till osäkerhetstalet. Facklitteraturen uppvisar däremot en min-

Tabell 2.1 Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler 2001–2004. Procentuell förändring samt osäkerhetstal

	Skön	Barn	Fack ⁶	Totalt	IJM-förändring
Samtliga försäljningskanaler 01/04⁷	$-10,9 \pm 2,3$	$-9,7 \pm 3,8$	$-3,4 \pm 3,1$	$-7,6 \pm 1,7$	$-11,4$
Bokhandel 01/04	$-11,1 \pm 4,0$	$-11,1 \pm 6,0$	$-0,2 \pm 4,4$	$-6,2 \pm 2,7$	$-11,4$
Bokklubbar 01/04	$-9,6 \pm 2,8$	$-6,2 \pm 4,3$	$-9,5 \pm 5,1$	$-9,3 \pm 2,3$	$-11,4$

Källa: SCB

⁶ I begreppet facklitteratur ryms alla svensktgivna böcker under aktuell tidsperiod som varken är skön- eller barnlitteratur. Memoarer och biografier är klassade som skönlitteratur. Facklitteratur för barn tillhör kategorin barnlitteratur.

⁷ Mellan 2001 och 2002 ingår bokhandel och bokklubb. Från och med 2002 och framåt ingår även nätbokhandel och varuhus samt dagligvarubutik/kiosk.

dre sänkning, $3,4 \pm 3,1$ procent, och ligger långt från IJM-målet. Det saknas minst 4,9 procentenheter.

För *böcker i bokhandeln* har det under hela perioden 2001–2004 skett en prissänkning med $6,2 \pm 2,7$ procent. Totalt sett har priserna i bokhandeln inte sjunkit i nivå med den inflationsjusterade moms-sänkningen; det saknas minst 2,5 procentenheter. För böcker i bokhandeln är prisförändringen på facklitteratur den främsta förklaringen till att prisförändringsmålet (IJM) inte uppnås. Facklitteraturen har endast sjunkit i pris med $0,2 \pm 4,4$ procent och det är därmed säkerställt att facklitteratur inte alls nått den förväntade prissänkingsnivån. Differensen mellan priset förändringen och IJM är för facklitteratur, även med beaktande av osäkerhetstalet, minst 6,8 procentenheter. Sedan 2001 har skön- och barnlitteratur hos bokhandeln sjunkit i pris med $11,1 \pm 4,0$ respektive

$11,1 \pm 6,0$ procent och ligger så gott som i nivå med IJM, $-11,4$ procent. Notera dock de stora osäkerhetstalen. Se *tabell 2.1* föregående sida.

*Bokklubbpriserna*⁸ har totalt, för samtliga genrer, sjunkit med $9,3 \pm 2,3$ procent. Om hänsyn tas till osäkerhetstalet kan bokklubbpriserna ha nått IJM-målet. Hos bokklubbarna är det priserna på skön- och facklitteratur ($9,6 \pm 2,8$ respektive $9,5 \pm 5,1$ procent) som har sjunkit mest. Barnlitteratur som sedan år 2001 minskat i pris med $6,2 \pm 4,3$ procent har däremot inte nått IJM-målet.

Sedan prismätningarna inleddes för samtliga återförsäljare – perioden 2002–2004

SCB har utöver i bokhandel och hos bokklubbar mätt priser på böcker i nätbokhandel, varuhus och i dagligvarubutik/kiosk sedan 2002.

Tabell 2.2 Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler samt totalt 2002–2004. Procentuell förändring samt osäkerhetstal

	Skön	Barn	Fack	Totalt	KPI-förändring ⁹
Samtliga försäljningskanaler 02/04	$+4,3 \pm 2,0$	$+2,8 \pm 3,3$	$+8,3 \pm 2,8$	$+5,7 \pm 1,5$	+2,3
Bokhandel 02/04	$+5,1 \pm 3,8$	$+3,8 \pm 5,6$	$+12,4 \pm 4,1$	$+8,2 \pm 2,5$	+2,3
Bokklubbar 02/04	$+3,1 \pm 2,3$	$+0,4 \pm 3,0$	$+0,2 \pm 4,2$	$+1,5 \pm 2,0$	+2,3
Nätbokhandel 02/04	$-10,2 \pm 2,8$	$-11,2 \pm 3,8$	$-3,1 \pm 3,5$	$-5,7 \pm 2,4$	+2,3
Varuhus/dagligvarubutik/kiosk 02/04	$+5,8 \pm 2,6$	$+4,9 \pm 5,9$	$+9,7 \pm 7,3$	$+6,5 \pm 2,4$	+2,3

Källa: SCB

⁸ I Bokpriskommissionens direktiv framgår att staten har som mål att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur samt att öka tillgången till och intresset för litteratur i alla grupper. SCB har bland annat därför valt att väga titlar lika. Det innebär att alla titlar inom respektive litteraturgenre och bokklubb har samma tyngd/betydelse i beräkningen oavsett om de svarar för en stor eller liten del av bokklubbens omsättning. Några bokklubbar har framfört önskemål om att böckerna i deras medlemstidningar ska viktas efter ekonomisk betydelse, eftersom huvudboken utgör den största delen av bokklubbarnas försäljning. Denna synpunkt har beaktats såtillvida att vi här presenterar resultatet av en alternativ beräkning där huvudboken har beaktats separat och där hänsyn tagits till den del av omsättningen som huvudboken utgör samt dess genre. Se också den tekniska rapporten, *avsnitt 5.1.1*. Enligt denna beräkning har priserna sammantaget sjunkit med 11,7 procent under perioden 2001–2004 (skönlitteratur: $-14,1$ procent, barnlitteratur: $-2,3$ procent och facklitteratur: $-9,5$ procent). Osäkerhetstalen för dessa alternativa resultat är högst så stora som de i huvudberäkningen (se *tabell 2.1*).

⁹ KPI-förändring $+2,4$ i tabellen motsvarar KPI-medeltal för januari–december 2004 jämfört med KPI-medeltal för januari–december 2002.

För perioden 2002–2004 kan följande resultat redovisas:

- Priserna på böcker sammantaget har ökat med $5,7 \pm 1,5$ procent.
- Priserna på böcker i bokhandel har ökat med $8,2 \pm 2,5$ procent.
- Priserna på böcker i bokklubbar har ökat med $1,5 \pm 2,0$ procent.
- Priserna på böcker i nätbokhandel har sjunkit med $5,7 \pm 2,4$ procent.
- Priserna på böcker i varuhus/dagligvarubutik/kiosk har ökat med $6,5 \pm 2,4$ procent.
- KPI har under samma period ökat med 2,3 procent.

För *samtliga försäljningskanaler* sammanvägt har det mellan 2002 och 2004 skett en prisökning på böcker med $5,7 \pm 1,5$ procent. Konsumentpriserna (KPI) steg med 2,3 procent under samma period. Det är tydligt att prisökningarna på böcker varit klart större än den allmänna prisutvecklingen (KPI-utvecklingen). Priserna på barnlitteratur har ökat med $2,8 \pm 3,3$ procent och ligger i stort sett i nivå med KPI-ökningen. Det är inte uteslutet att prisökningarna på skönlitteratur ($4,3 \pm 2,0$ procent) ligger i nivå med KPI-ökningen. Facklitteraturen, som ökat i pris med $8,3 \pm 2,8$ procent, har dock ökat betydligt mer än KPI.

Böcker i *bokhandeln* har ökat i pris med $8,2 \pm 2,5$ procent vilket är minst 3,4 procentenheter mer än KPI-ökningen. Det är främst facklitteraturen som bidrar till denna prisökning¹⁰. Skön- och barnlittera-

¹⁰ Facklitteratur är en heterogen bokkategori och innehåller såväl breda titlar för massmarknaden som högt specialiserad litteratur, t.ex. kurslitteratur. SCB har undersökt om det finns skillnader mellan olika delar av marknaden. För tidsperioden 2002–2003 har kategorin skolböcker (titlar som används på grundskole- och gymnasienivå) specialstuderats. Skolböcker utgör cirka 10 procent av all facklitteratur i urvalet. Om dessa exkluderas blir prisutvecklingen 0,5 procentenheter lägre än den redovisade. Skillnaden är inte statistiskt säkerställd.

turen kan ligga i nivå med KPI-förändringen om hänsyn tas till osäkerhetstalen.

Bokklubbarnas prisökningar totalt är $1,5 \pm 2,0$ procent vilket är mindre än KPI-ökningen. Fack- och barnlitteratur har de minsta prisökningarna, $0,2 \pm 4,2$ procent respektive $0,4 \pm 3,0$ procent. Skönlitteratur har ökat med $3,1 \pm 2,3$ procent. Även den prisökningen kan ligga i nivå med KPI-utvecklingen om hänsyn tas till osäkerhetstalet.

Böcker i *nätbokhandel* totalt sett har mellan 2002 och 2004 *sjunkit* i pris med hela $5,7 \pm 2,4$ procent vilket kan jämföras med KPI som samma period ökat med 2,3 procent. Barnlitteratur har minskat i pris med $11,2 \pm 3,8$ procent, skönlitteratur med $10,2 \pm 2,8$ procent och facklitteratur med $3,1 \pm 3,5$ procent. Jämfört med andra återförsäljare har således böcker i nätbokhandeln ur ett konsumentperspektiv haft en mycket gynnsam prisutveckling.

Priserna på böcker i *varuhus/dagligvarubutik/kiosk* steg med $6,5 \pm 2,4$ procent mellan 2002 och 2004 vilket är åtminstone 1,8 procentenheter mer än KPI-ökningen.

Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler och prismätta tidsperioder

I *tabell 2.3* på nästa sida presenteras resultaten för respektive återförsäljare och samtliga tidsperioder mellan 2001 och 2004.

Det senaste året, 2003–2004

Vad gäller det senaste året, mellan *2003 och 2004*, då KPI ökade med 0,4 procent, kan följande resultat redovisas:

- Priserna på böcker sammantaget har ökat med $0,4 \pm 1,1$ procent.
- Priserna på böcker i bokhandel har ökat med $0,4 \pm 1,8$ procent.

Tabell 2.3 Prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler uppdelat på samtliga prismätta tidsperioder. Procentuell förändring med osäkerhetstal

	Skön	Barn	Fack	Totalt	IJM/KPI-förändring ¹¹
Samtliga försäljningskanaler 01/02¹²	-14,6 ± 1,1	-12,2 ± 1,8	-10,8 ± 1,4	-12,6 ± 0,8	-13,4
Samtliga försäljningskanaler 02/03	+4,1 ± 1,5	+3,8 ± 2,5	+7,2 ± 2,0	+5,3 ± 1,1	+1,9
Samtliga försäljningskanaler 03/04	+0,2 ± 1,4	-0,9 ± 2,2	+1,0 ± 1,9	+0,4 ± 1,1	+0,4
Bokhandel 01/02	-15,5 ± 1,5	-14,4 ± 2,2	-11,3 ± 1,6	-13,3 ± 1,0	-13,4
Bokhandel 02/03	+5,6 ± 2,6	+5,5 ± 4,1	+10,4 ± 2,9	+7,8 ± 1,8	+1,9
Bokhandel 03/04	-0,5 ± 2,7	-1,6 ± 3,8	+1,8 ± 2,8	+0,4 ± 1,8	+0,4
Bokklubbar 01/02	-12,4 ± 1,6	-6,6 ± 3,1	-9,7 ± 2,9	-10,6 ± 1,1	-13,4
Bokklubbar 02/03	+2,2 ± 1,9	+0,3 ± 2,0	+0,2 ± 2,7	+1,0 ± 1,4	+1,9
Bokklubbar 03/04	+0,9 ± 1,4	+0,1 ± 2,2	+0,1 ± 3,2	+0,4 ± 1,4	+0,4
Nätbokhandel 02/03	-2,7 ± 2,0	-2,4 ± 2,7	+3,6 ± 2,5	+1,4 ± 1,7	+1,9
Nätbokhandel 03/04	-7,7 ± 1,9	-9,0 ± 2,6	-6,5 ± 2,5	-7,0 ± 1,7	+0,4
Varuhus/dagligvarubutik/kiosk 02/03	+3,6 ± 1,9	+4,0 ± 4,5	+4,1 ± 5,3	+3,8 ± 1,8	+1,9
Varuhus/dagligvarubutik/kiosk 03/04	+2,1 ± 1,7	+0,9 ± 3,9	+5,4 ± 5,1	+2,6 ± 1,6	+0,4

Källa: SCB

¹¹ KPI-förändringen motsvarar KPI medeltal för aktuell period jämfört med samma period ett år tidigare.¹² Mellan 2001 och 2002 ingår bokhandel och bokklubb. Från och med 2002 och framåt ingår även nätbokhandel och varuhus samt dagligvarubutik/kiosk.

- Priserna på böcker i bokklubbar har ökat med 0,4 ± 1,4 procent.
- Priserna på böcker i nätbokhandel har *minskat* med 7,0 ± 1,7 procent.
- Priserna på böcker i varuhus/dagligvarubutik/kiosk har ökat med 2,6 ± 1,6 procent.

Mellan 2003 och 2004 ligger prisförändringarna *samt mantaget för samtliga återförsäljare* samt hos *bokhandeln* och *bokklubbar* precis i nivå med KPI-förändringen. Noterbart är att *nätbokhandelns* prisutveckling markant avvikit från den generella prisutvecklingen med minskade priser om 7,0 ± 1,7 procent, samtidigt som KPI ökat med 0,4 procent. I *varuhus/*

dagligvarubutik/kiosk har priserna ökat med 2,6 ± 1,6 procent, vilket är mer än KPI-förändringen.

Jämförelse mellan förlags- och konsumentpriser 2002–2004

För bokurvalen i bokhandel och nätbokhandel har SCB, som ett komplement till prisutvecklingen i konsumentled, även beräknat utvecklingen av bokförlagens priser (f-priser, exklusive moms). Förlagspriserna motsvarar detaljhandelns inköpspriser (före eventuella rabatter). En prisförändring i förlagsled kan förväntas ge upphov till motsvarande prisförändring hos återförsäljare av böcker.

I *tabell 2.4* redovisas en jämförelse mellan priser i

Tabell 2.4 Jämförelse mellan priser från förlag och konsumentpriser hos bokhandel respektive nätbokhandel, mellan 2002–2004. Procentuell förändring

	Skön	Barn	Fack	Samtliga
Förlagen (f-priser) 02/04	+5,5	+4,7	+13,1	+8,9
Bokhandel 02/04	+5,1	+3,8	+12,4	+8,2
Nätbokhandel 02/04	-10,2	-11,2	-3,1	-5,7
Förlagen (f-priser) 02/03	+4,4	+5,5	+10,0	+7,2
Bokhandel 02/03	+5,6	+5,5	+10,4	+7,8
Nätbokhandel 02/03	-2,7	-2,4	+3,6	+1,4
Förlagen (f-priser) 03/04	+1,1	-0,8	+2,9	+1,6
Bokhandel 03/04	-0,5	-1,6	+1,8	+0,4
Nätbokhandel 03/04	-7,7	-9,0	-6,5	-7,0

Källa: SCB

förlagsled (f-priser) och konsumentpriser i bokhandel och nätbokhandel.

Skillnaderna mellan aktörerna har en förhållandevis liten urvalsosäkerhet tack vare att de bygger på samma titelurval. SCB har justerat för kvalitetsförändringar mellan titelurvalen vid beräkningen av prisutveckling för såväl bokhandel, nätbokhandel som förlag. Detta har skett med en hedonisk metod vilken har möjlighet att beakta många olika egenskaper hos böckerna samtidigt. Av *tabell 2.4* framgår att bokhandelns prisökningar överlag följt förlagens prisökningar även om prisutvecklingen skiljer sig något åt för olika genrer. I nätbokhandeln har priserna sjunkit och därmed inte följt förlagens prisökningar.

Portopriser för bokklubbar och nätbokhandlar

Som en bakgrund till prisförändringarna för bokklubbar och nätbokhandlar redovisas här den generella portoprisutvecklingen, som är en väsentlig del av dessa försäljningskanalers kostnadsbild. Enskilda fö-

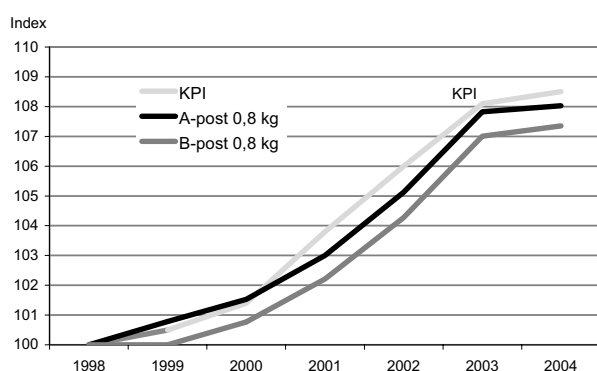
retag kan ha särskilda avtal eller överenskommelser som gör att deras portoprisutveckling skiljer sig från den här redovisade.

Enligt samtal med företrädare i branschen är vanligt förekommande bokförsändelser sorterade respektive osorterade brev samt brev 800 gram och brev/paket 1,25 kg. SCB har jämfört priserna för dessa försändelsetyper enligt Postens officiella prislista för företag och sammanställt prisförändringarna i diagrammet på nästa sida för åren 1998–2004. Postens portopriser följer i stort sett samma prisutveckling oavsett viktklass vilket gör att vi nöjt oss med att redovisa den ena av viktklasserna i diagrammen.

2001–2004

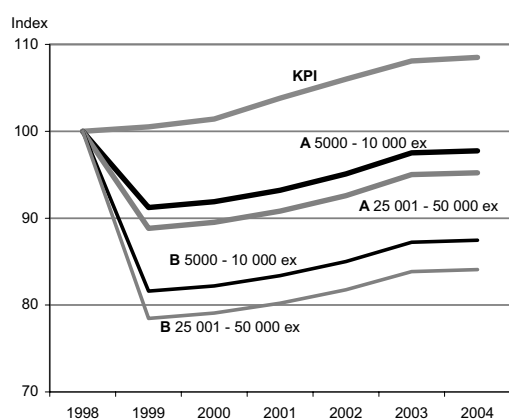
Perioden efter att momssänkningen på böcker och tidskrifter trädde i kraft, mellan år 2001 och 2004, har de officiella portopriserna för såväl osorterad som sorterad brevsändning stigit med knappt 5 procent. KPI har under samma period ökat med drygt fyra procent.

1998–2004

Diagram 2.1 Osorterad brevsändning, riks, A- resp B-post, 0,8 kg i jämförelse med KPI-utvecklingen i Sverige, 1998–2004

Källa: Posten, SCB

Prisförändringen för osorterade brev är något mindre än KPI-förändringen under åren 1998–2004. Under perioden har portopriserna för osorterade brev ökat med 8 procent för A-post och drygt 7 procent för B-post. KPI ökade samtidigt med drygt 8 procent.

Diagram 2.2 Sorterad brevsändning, riks, A- respektive B-post, 1,25 kg i jämförelse med KPI-utvecklingen i Sverige, 1998–2004

Källa: Posten, SCB

Portot för de brev som sorteras före inlämning har blivit billigare sedan år 1998. Brevförsändelserna har sjunkit i pris med mellan 2 och 5 procent för A-post samt mellan 13 och 16 procent för B-post. KPI har under samma period ökat med drygt 8 procent.

Tillvägagångssätt – böcker åren 2002–2004

Hur urvalet tas fram och prisförändringar beräknas finns mer utförligt beskrivet i den tekniska rapporten för samtliga prismätta försäljningskanaler¹³, se sid 58.

Bokhandeln

Prismätning av totalt 1 000 svensktutgivna boktitlar per tillfälle genomförs i april och oktober 2002–2004 i 51 bokhandlar tillhörande fyra bokhandelskedjor och ett antal fristående butiker. I genomsnitt prismäter SCB cirka 150 titlar per butik vid varje tillfälle. För varje prismätningssomgång görs nya titelurval. Titlarna är valda ur BTJ Seelig AB:s titelregister och med utgivningstidpunkt under innevarande och föregående år.

Prisutvecklingen beräknas genom att medelpriser för ett år jämförs med medelpriser för året innan. Hänsyn tas härvid till den genomsnittliga kvalitetskillnaden mellan titlarna enligt en statistisk modell (hedonisk regression). Värdet av denna skillnad skattas och den råa medelprisförändringen korrigeras, genrevis, för skillnadens prisseffekt.

Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Medelpris per titel inom bokhandelskedja.
2. Medelpris per titel över alla bokhandlar.
3. Medelpris för samtliga titlar inom genren (skön, barn, fack).

¹³ I *Teknisk rapport/prismätningar*, finns även tillvägagångssättet för prismätningarna 2001–2002 beskrivet.

4. Korrigering för genomsnittlig kvalitetsskillnad. Skattning av prisutveckling för vår respektive höst erhålls per genre.
5. Prisutveckling för alla genrer beräknas med genrevikter som beräknats med hjälp av uppgifter från bokhandeln.
6. Sammanvägning mellan första och andra halvårets prisförändring, med hjälp av omsättningsuppgifter för respektive period (rean borträknad).

Nätbokhandeln

Prismätningar hos nätbokhandlar genomförs på samma urval av titlar som i bokhandeln. De nätbokhandlar som prismäts har alla egenskaperna att vara Sverigebaserade och väl sorterade, det vill säga de saluför titlar utgivna av svenska förlag samt inom alla kategorier.

Samma beräkningsprincip som för bokhandeln tillämpas. Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Medelpriser per titel. I medelpriset ingår även fraktkostnaden.
2. Medelpris för samtliga titlar inom genren (skön, barn, fack).
3. Korrigering för genomsnittlig kvalitetsskillnad. Skattning av prisutveckling för vår respektive höst erhålls per genre.
4. Prisutveckling för alla genrer beräknas med genrevikter som beräknats med hjälp av uppgifter från nätbokhandeln.
5. Sammanvägning mellan första och andra halvårets prisförändring, med hjälp av omsättningsuppgifter för respektive period (rean borträknad).

Varuhus

Titeluppsättning och pris varierar inte nämnvärt mellan försäljningsställena inom en och samma varuhuskedja. Därför har det varit möjligt att begränsa anta-

let undersökta försäljningsställen till en per kedja. Totalt prismäter SCB böcker hos tre varuhuskedjor. Urvalet av titlar för prismätning är dragna utifrån den population av titlar som respektive varuhuskedja saluför. Antalet prismätta titlar är cirka 300 per varuhuskedja, det vill säga 900 totalt, varav cirka 500–600 återfinns vid butiksbesök.

Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Medelpris för grupper av böcker (kvalitetsklasser)
2. Medelpris för genre.
3. Prisutveckling för böcker i varuhus (prisförändring över genrer har viktats samman med hjälp av antalet observerade titlar inom respektive genre).
4. Sammanvägning mellan första och andra halvåret med hjälp av omsättningsuppgifter för respektive period (rean borträknad).

Dagligvarubutik/kiosk

Vid prismätning i dagligvarubutik och kiosk har samtliga titlar som observerats hos aktuella försäljningsställen prismäts. Alla förekommande titlar är pocketböcker. Prismätningen har genomförts hos två företagskedjor med enhetlig prissättning över alla försäljningsställen. Därmed är det möjligt att begränsa prismätningen till tre försäljningsställen totalt. Antalet prisobservationer totalt är cirka 300.

Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Medelpris för grupper av böcker (uppdelade på antal sidor) inom kedja.
2. Medelpris för alla grupper tillsammans inom kedja.
3. Prisutveckling för kedja totalt.
4. Total prisutveckling (sammanvägning görs med hjälp av kedjornas totala omsättning för böcker i kronor).
5. Sammanvägning av första och andra halvåret har gjorts med lika vikt.

Bokklubbar

I prismätningen för bokklubbar ingår de 14 största bokklubbarna i Sverige. Prisjämförelse görs mellan titlar i bokklubbarnas medlemstidningar¹⁴.

Pris som är förknippat med villkor eller motprestation utesluts (till exempel pris som gäller när man har varit medlem en viss tid eller redan gjort ett visst antal inköp).

Prisutvecklingen beräknas genom att medelpriser för ett år jämförs med medelpriser året innan. Böcker inom samma bokklubb jämförs med varandra. Böcker med samma genre, bandtyp, sidantal och illustrationer enligt färg och bild delas in i grupper (kvalitetsklasser). Gruppindelningen syftar till att få så homogena grupper som möjligt för prisjämförelser mellan åren.

I varje bokklubb beräknas medelpriser för respektive grupp och tidsperiod (helår eller januari–april beroende på SCB:s redovisningstillfälle till Bokpris-kommissionen). I medelpriset ingår även bokklubbens expeditionsavgift. Expeditionsavgiften divideras med det antal böcker som medlemmarna i genomsnitt köper per beställningstillfälle, eftersom expeditionsavgiften är densamma oavsett hur många böcker som beställs.

Gruppernas medelpriser vägs samman till medelpriser per genre för varje bokklubb. Med hjälp av medelpriserna beräknas prisförändringar för respektive bokklubb per genre.

Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Medelpriser per grupp i varje bokklubb.
2. Medelpriser per genre i varje bokklubb.
3. Prisförändring per genre i varje bokklubb mellan år/period (till exempel 2001 och 2002).
4. Prisförändring per genre i bokklubbar sammantaget, sammanvägt med ledning av antalet observerade titlar för respektive genre och medlemsantalet i respektive bokklubb.

¹⁴ I prisjämförelsen mellan 2003 och 2004 ingår totalt 9143 prisobservationer.

5. Prisförändring totalt för bokklubbar. Prisförändring över genre viktas samman med ledning av antalet observerade titlar inom respektive genre.

Prisutveckling för kurslitteratur 2002–2004

SCB har på tre orter i Sverige prismätt den kurslitteratur¹⁵ som ingår i undervisningen vid utvalda utbildningar på respektive ort. SCB har följt konsumentprisutvecklingen för kurslitteratur inom kommunala vuxengymnasier (komvux) samt universitet och högskolor under perioden 2002–2004 (augusti–augusti). Kurslitteraturmätningen omfattar litteratur på utbildningar hos totalt fyra svenska kommunala vuxengymnasier (komvux) samt vid tolv institutioner på svenska högskolor och universitet. Prismätningarna har skett i augusti åren 2002–2004 genom prisobservationer i de butiker som finns representerade på orterna och där SCB fått uppgift om att studenterna köper litteratur. Prisobservationer har även inhämtats hos några av de största svenska nätbokhandlarna.

Prisutvecklingen på kurslitteratur kan jämföras med den allmänna prisutvecklingen (KPI-förändringen) under samma period, som var 2,3 procent. Det bör observeras att medan komvuxlitteratur i sin helhet är utgiven av svenska förlag så är universitets- och högskolelitteratur delvis svenskutgiven och delvis importerad.

Som komplement till konsumentprisutvecklingen redovisas förlagsprisutvecklingen för kurslitteratur mellan år 2001–2004.

¹⁵ Begreppet *kurslitteratur* omfattar här både komvux-litteratur samt svensk och utländsk universitets- och högskolelitteratur.

Resultat – kurslitteratur augusti 2002–augusti 2004

Prisutvecklingen för kurslitteratur presenteras nedan för perioden augusti 2002 till augusti 2004. SCB fick uppdraget att mäta priser på kurslitteratur i juni 2002. De direkta effekterna av momssänkningen vid årsskiftet 2001–2002 på prisnivåerna går inte att utläsa ur dessa siffror. SCB kompletterar därför med en redovisning av förlagsprisutvecklingen från nov 2001–nov 2004. Prisutvecklingen för kurslitteratur jämförs med KPI-utvecklingen i *tabell 2.5* och prisutvecklingen för motsvarande titlar hos förlagen jämförs med KPI-utvecklingen i *tabell 2.6*.

SCB presenterar prisutvecklingen för kurslitteratur uppdelad på komvuxlitteratur (som uteslutande är utgiven av svenska förlag) samt på svensk respektive utländsk universitets- och högskolelitteratur.

Prisutvecklingen för utländsk kurslitteratur påverkas av den svenska kronans utveckling i förhållande till utländsk valuta.

Konsumentprisutvecklingen på kurslitteratur – mellan 2002 och 2004

För såväl komvuxlitteratur som svensk universitets- och högskolelitteratur framträder samma tendens med ökande priser mellan 2002 och 2003. Prisbilden vände hos nätbokhandeln – med minskande priser – mellan åren 2003 och 2004, medan bokhandeln hade fortsatt stigande prisutveckling. Se *tabell 2.5*. För hela perioden 2002–2004 ökade priserna i *bokhandeln* på komvuxlitteratur och svensk universitets- och högskolelitteratur mer än KPI under samma period. Den utländska universitets- och högskolelitteraturens prisförändring kan, med hänsyn till det stora osäkerhets-talet, vara endera större eller mindre än KPI-ökningen. I *nätbokhandeln* sjönk priserna på komvuxlitteratur mellan 2002–2004. Priserna på svensk universitets- och högskolelitteratur sjönk eller ökade klart mindre än KPI ökade.

Tabell 2.5 Konsumentprisutveckling för kurslitteratur augusti 2002–augusti 2004. Procentuell förändring samt osäkerhetstal

	Komvux- litteratur	Svensk universitets- och högskole- litteratur	Utländsk universitets- och högskole- litteratur ¹⁶	Universitets- och högskole- litteratur totalt ¹⁶	KPI- föränd- ring ¹⁷
Bokhandel 02/03	+3,7 ± 1,5 ^①	+2,7 ± 1,4 ^①	-1,9 ± 5,4	+1,5 ± 1,7 ^①	1,9
Bokhandel 03/04	+4,2 ± 1,4	+3,9 ± 2,9	+0,9 ± 3,8	+2,8 ± 2,3	0,4
Bokhandel 02/04	+8,0 ± 2,1	+6,7 ± 3,2	-1,0 ± 6,6	+4,4 ± 2,9	2,3
Nätbokhandel 02/03	+2,5 ± 0,9 ^①	+3,9 ± 1,5 ^①	*	*	1,9
Nätbokhandel 03/04	-4,6 ± 0,7	-5,2 ± 1,4	*	*	0,4
Nätbokhandel 02/04	-2,2 ± 1,2	-1,5 ± 2,1	*	*	2,3

Källa: SCB ^① Siffrorna för 02/03 har justerats något på grund av upprättning. Jämför rapport 4.

¹⁶ SCB väljer att inte publicera något resultat för prisutvecklingen på utländsk högskolelitteratur i nätbokhandeln samt för aggregat där denna ingår då denna prisutveckling är för osäker att redovisa.

¹⁷ För prismättningsperioden 2002–2003 avser KPI-förändringen januari-december 2003 i förhållande till januari-december 2002. Prismättningsperioden 2002–2004 avser en sammanlänkning mellan 2002 och 2003 och mellan 2003 och 2004.

Komvuxlitteratur

För perioden 2002–2004 kan följande resultat redovisas:

- Priserna på komvuxlitteratur i bokhandeln steg med $8,0 \pm 2,1$ procent.
- Priserna på komvuxlitteratur i nätbokhandeln *sjönk* med $2,2 \pm 1,2$ procent.
- KPI steg under samma period med 2,3 procent.

Mellan 2002 och 2004 ökade priserna på komvuxlitteratur i bokhandeln med minst 3,6 procentenheter mer än KPI. Under samma period minskade priserna för komvuxlitteratur hos nätbokhandeln och understeg klart KPI-ökningen.

Universitets- och högskolelitteratur

För perioden 2002–2004 kan följande resultat redovisas:

- Priserna i bokhandeln på svensk universitets- och högskolelitteratur steg med $6,7 \pm 3,2$ procent.
- Priserna i nätbokhandeln på svensk universitets- och högskolelitteratur *sjönk* med $1,5 \pm 2,1$ procent.
- Priserna i bokhandeln på utländsk universitets- och högskolelitteratur *sjönk* med $1,0 \pm 6,6$ procent.

Mellan 2002 och 2004 ökade priserna på svensk universitets- och högskolelitteratur hos bokhandeln med minst 1,2 procentenheter mer än KPI. Under samma period minskade priserna på samma litteratur hos nätbokhandeln och understeg klart KPI-förändringen.

På nästa sida illustreras hur bokhandelns inköpspriser kan beräknas i form av valutarensade cirka-priser mellan 2002 och 2004 för utländsk universitets- och högskolelitteratur. De valutarensade cirka-priserna för utländsk universitets- och högskolelitteratur förefaller ha ökat under 2002–2004. Även om den svenska kronan har stärkts i förhållande till det brittiska pundet kvarstår en reell inköpsprisökning för återförsäljarna. Trots detta har konsumentpriserna

i bokhandeln sänkts något. Skillnaden mellan inköpspris- och konsumentprisutveckling är säkerställd även när hänsyn tas till osäkerhetstalen¹⁸ men är också beroende av den valda periodiseringen för valutautvecklingen.

Förlagsprisutveckling i Sverige för kurslitteratur november 2001–november 2004

För det titelurval som använts under 2002, 2003 och 2004 har SCB beräknat utvecklingen av förlagspriserna enligt BTJ Seelig AB:s titelregister. Resultatet framgår av *tabell 2.6*, där också en jämförelse med konsumentprisutvecklingen görs. Det bör understrykas att det titelurval som använts här är mer begränsat än det som ligger till grund för konsumentpris-mätningarna på kurslitteratur, såtillvida att endast identiska titlar (lika ISBN-nummer) beaktas i *tabell 2.6*. Identiska titlar har vid en jämförelse över tid alltid en viss aktualitetsförsämring, vilket gör att prisutvecklingen för denna grupp tenderar att vara lägre än den för bokbeståndet som helhet. Notera att den beaktade tidsperioden för förlagspriserna på kurslitteratur som är november–november¹⁹ skiljer sig något från mätperioden för konsumentpriserna på kurslitteratur, vilken är augusti–augusti. SCB bedömer att de skilda mätperioderna endast har en marginell betydelse för jämförbarheten.

Av *tabell 2.6* framgår att prispförändringarna i bokhandeln i stora drag motsvaras av prishöjningar hos förlagen. Även nätbokhandeln hade prisökningar 2002–2003 men 2003–2004 genomförde nätbokhandeln stora prissänkningar. För pe-

¹⁸ Osäkerhetstalet för jämförelsen mellan prisutvecklingen i butik och de valutarensade inköpspriserna bör på grund av oberoende urval beräknas som $\sqrt{(6,6^2+7,9^2)}=10,3$, vilket är mindre än skillnaden mellan motsvarande prisutvecklingstal som är 10,8.

¹⁹ November har valts som jämförelsemånad för förlagspriserna, eftersom den första versionen av BTJ Seelig AB:s titelregister som SCB har haft tillgång till avsåg november 2001.

Tabell 2.6 Förlags- och konsumentprisutvecklingen för kurslitteratur 2001–2004 (identiska titlar). Procentuell utveckling. Antal observationer anges i parentes

	Komvuxlitteratur	Svensk universitets- och högskolelitteratur	KPI-förändring ²⁰
Förlag 01-02	+4,1 ± 0,6 (70)	+3,2 ± 1,1 (83)	+2,2
Förlag 02-03	+4,0 ± 0,5 (82)	+1,6 ± 0,8 (93)	+1,9
Bokhandel 02-03	+3,3 (99)	+1,5 (93)	+1,9
Nätbokhandel 02-03	+2,5 (70)	+3,0 (65)	+1,9
Förlag 03-04	+2,8 ± 0,5 (80)	+2,1 ± 0,4 (89)	+0,4
Bokhandel 03-04	+4,4 (108)	+2,0 (93)	+0,4
Nätbokhandel 03-04	-4,9 (75)	-5,2 (80)	+0,4
Förlag 01-04	+11,3 ± 0,9	+7,0 ± 1,4	+4,5

Källa: SCB.

rioden 2001–2002 saknas information om prisutvecklingen för kurslitteratur i konsumentled. Därför kan inte förlags- och konsumentprisutveckling jämföras mellan dessa år. Mot bakgrund av sambanden mellan förlagens och bokhandelns prisutveckling under följande år kan det dock vara rimligt att anta att dessa aktörers prisutveckling under 2001–2002 också har följts åt (efter justering för momsförändringen).

Över hela perioden 2001–2004 kan konstateras att förlagsprisutvecklingen är klart högre än den allmänna prisutvecklingen (KPI). Slutsatsen förstärks av det faktum att den här redovisade förlagsprisutvecklingen avser identiska titlar som har en aktualitetsförsämring över tid.

Vad påverkar svenska återförsäljare av utländsk litteratur?

Faktorer som påverkar prissättning av utländsk litteratur hos återförsäljare i Sverige är i) utländsk distributörs rekommenderade cirkapriser, ii) valutakurs (svenska kronans utveckling i förhållande till ak-

tuell utländsk valuta), iii) eventuella rabatter (som den svenska återförsäljaren får av utländsk distributör) samt iv) återförsäljarens påslag i ledet till konsument. Faktorerna i)–iii) tillsammans bestämmer den svenska återförsäljarens inköpspris i svenska kronor.

Av dessa faktorer kan varken cirkapris eller valutakurs²¹ påverkas av svenska återförsäljare. SCB har valt att redovisa hur dessa faktorer kan inverka på slutpriset till kund. Denna redovisning är att betrakta som en illustration.

Cirkapriser och valutakursförändringar

SCB har genom Nielsen Book Data²² fått tillgång till rekommenderade cirkapriser i brittiska pund (GBP) på de utländska kurslitteraturtitlarna i urvalet för konsumentprismätningarna vid fyra tillfällen, december 2002 och 2003 samt augusti 2003 och 2004.

²⁰ KPI-förändringen är beräknad på KPI-medeltal för januari–december.

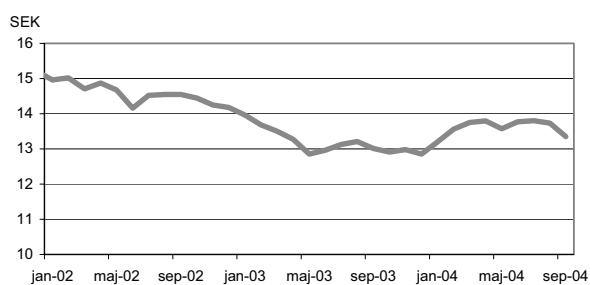
²¹ Kan till viss del påverkas genom terminssäkring.

²² Nielsen Book Data är en stor distributör/återförsäljare i Storbritannien avseende utgivning (biblioteksinformation) på engelska.

Cirkapriserna för dessa (identiska) titlar ökade med $16,4 \pm 8,4$ procent mellan 2002 och 2004, se *tabell 2.7* nedan.

Den svenska kronan har sedan momssänkningen trädde i kraft stärkts i förhållande till det brittiska pundet, se *diagram 2.3* nedan. Kronan har under mätperioden för kurslitteraturen (se *tabell 2.7*) stärkts med 5,8 procent.

Diagram 2.3 Utveckling av brittiska pund (GBP) i förhållande till svenska kronan (SEK)

Källa: Riksbankens valutakurser månadsgenomsnitt.

Valutarensade cirkapriser

Nielsen Book Datas cirkapriser i GBP har renats för valutaförändring mellan det brittiska pundet och den svenska kronan mellan 2002 och 2004. Den valutarensade prisförändringen kan sedan jämföras med prisförändringen i butik för utländsk universitets- och högskolelitteratur. Med antaganden om oförändrade rabatter i inköpsled, kan dessa uppgifter ses som en uppskattning av hur svenska återförsäljares inköpspriser på utländsk kurslitteratur har utvecklats.

De valutarensade prisförändringarna i *tabell 2.8*

Tabell 2.7 Prisutveckling för utländsk kurslitteratur och valutakursförändring (GBP/SEK) mellan 2002 och 2004

	Prisutveckling (GBP)	Valutakursförändring (GBP/SEK) ²³
Cirkapriser 02/03 (dec–dec)	+12,0 ± 7,1	-9,4
Cirkapriser 03/04 (aug–aug)	+3,9 ± 4,4	+4,0
Cirkapriser 02/04 (dec–aug)	+16,4 ± 8,4	-5,8

Källa: SCB

utgör en indikation på höjda inköpspriser för utländsk universitets- och högskolelitteratur för svenska återförsäljare.

Tabell 2.8 Valutarensade cirkapriser för utländsk kurslitteratur, förändringstal i procent

	Cirkapriser	Valutakursförändring (enligt tabell 2.7)	Valutarensade cirkapriser ²⁴
02/03 (dec–dec)	12,0 ± 7,1	-9,4	1,6 ± 6,5
03/04 (aug–aug)	3,9 ± 4,4	+4,0	8,0 ± 4,5
02/04 (dec–aug)	16,4 ± 8,4	-5,8	9,7 ± 7,9

Källa: SCB

²³ Valutakursförändringen är beräknad utifrån medelkurser för augusti respektive år enligt Sveriges Riksbank. Vald tidpunkt vid beräkning av valutakursförändringen påverkar direkt vilken valutakursförändring som redovisas. Därför bör denna redovisning betraktas som en illustration av hur inköpspriser och valutaförändringar påverkar priset.

²⁴ Den valutarensade prisförändringen beräknas genom att multiplicera indextalet för inköpspriser (02/03) med indextalet för valutaförändringen (02/03) och sedan dividera produkten med 100. Beräkningen genomförs enligt samma mönster för samtliga perioder. Fler decimaler än vad som framgår i *tabell 2.8* används i beräkningarna.

I bokhandeln (se *tabell 2.9*) har priserna i konsumentled på utländsk universitets- och högskolelitteratur sjunkit med $0,1 \pm 5,9$ procent, mellan 2002 och 2004. Denna prissänkning kan jämföras med de valutarensade cirkapriserna som under samma period steg med $9,7 \pm 7,9$ procent. De valutarensade cirkapriserna har således ökat mer än vad motsvarande urval av böcker ökat i pris i konsumentled, vilket kan tolkas som att bokhandeln sänkt sina marginaler alternativt som att de utverkat högre rabatter. Denna skillnad är dock inte fullt säkerställd om hänsyn tas till osäkerhetstalen²⁵ och är också beroende av den valda periodiseringen för valutautvecklingen.

Tillvägagångssätt – kurslitteratur 2002–2004

SCB prismäter kurslitteratur med en annan metod än den som används för prismätningarna på svensk-utgiven litteratur. I prismätningarna på kurslitteratur följer SCB prisutvecklingen för en och samma titel

Tabell 2.9 Valutarensade cirkapriser för utländsk kurslitteratur jämfört med prisutveckling i butik för identiska titlar

	Prisutveckling i butik	Valutarensade cirkapriser
Prisutveckling 02/03 (dec–dec)	$-1,5 \pm 3,7^{26}$	$1,6 \pm 6,5$
Prisutveckling 03/04 (aug–aug)	$1,5 \pm 4,5$	$8,0 \pm 4,5$
Prisutveckling 02/04 (dec–aug)	$-0,1 \pm 5,9^{27}$	$9,7 \pm 7,9$

Källa: SCB

²⁵ Osäkerhetstalet för jämförelsen mellan prisutvecklingen i butik och de valutarensade inköpspriserna bör på grund av oberoende urval beräknas som $\sqrt{(5,9^2+7,9^2)}=9,9$, vilket är litet mer än skillnaden mellan motsvarande prisutvecklingstal som är 9,8.

²⁶ Avser tidsperiod augusti–december.

²⁷ Avser tidsperiod augusti–december.

över tid, och jämför olika titlar endast då nya upplagor utkommer samt då bokbyten sker vid institutionerna och komvuxskolorna i urvalet. Nedan följer en kort sammanfattning av metoden samt en motivering till varför SCB valt just denna metod. För den som vill fördjupa sig i metodfrågorna finns senare en mer detaljerad beskrivning i den tekniska rapporten, under rubriken kurslitteratur (sidan 70).

Utgångspunkten för den metod som valts har varit att SCB vill följa prisutvecklingen på kurslitteratur som är aktuell och används i undervisningen vid universitet, högskolor och kommunala vuxengymnasier runt om i landet. En huvudtanke vid prisjämförelserna är att de ska avse titlar av samma kvalitet för studenterna, med avseende på kunskapsområde och aktualitet.

SCB följer prisutvecklingen på titlar som förekommer på litteraturlistor från tolv olika institutioner vid tre olika högskolor/universitet runt om i landet samt fyra kommunala vuxengymnasier (komvux). Institutionerna i urvalet är utvalda med tanke på att de ska representera olika typer av institutioner, stora som små, och både mer teoretiskt inriktade som yrkesförberedande utbildningar. Vid komvuxskolorna prismäts litteratur för gymnasial vuxenutbildning, alltså inte grundskolelitteratur. De tre orter SCB prismäter kurslitteratur på finns i olika delar av landet och är av varierande storlek, detta för att få en så bred representation som möjligt av studieorter. Kriteriet för att en titel ska ses som aktuell är att den förekommer i undervisningen vid högskolorna och komvuxskolorna. Detta innebär att SCB i de flesta fall följer prisutvecklingen på identiska böcker från år till år. Emellertid sker en viss naturlig kvalitetsförsämring på identiska böcker då dessa förlorar i aktualitet över tid. För att kompensera för denna aktualitetsförsämring är SCB angelägen om att fånga upp prisutvecklingen även i fall då en titel ersätts eller kommer i ny upplaga. Den modernisering och aktualitets-

förbättring som sker i samband med utgivning av en ny titel/upplaga får alltså kompensera för den aktualitetsförsämring som sker bland de oförändrade böckerna.

Prisutveckling för tidskrifter 2001–2004

Prisutvecklingen avser en sammanvägning av lösnummerpriser och abonnemangspriser²⁸. Avvikelsen mellan lösnummerpriserna och abonnemangspriserna genomsnittliga utveckling redovisas inte här. Kategoriseringen av tidskrifterna grundas på en indelning av Tidningsstatistik AB men är modifierad av SCB så att en viss tidskrift endast ingår i en kategori.

Resultat för tidskrifter oktober 2001–oktober 2004

Prisförändringen för tidskrifter (under 2004 totalt 117 stycken varav 112 är momssänkta) presenteras nedan i *tabell 2.10*.

De tidskrifter som berörs av momssänkningen har sammantaget mellan 2001 och 2004 långt ifrån genomfört prissänkningar i nivå med den inflationsjusterade momssänkningen (IJM). Tidskrifter har under perioden 2001–2004 i genomsnitt minskat i pris med $5,3 \pm 0,9$ procent. IJM beräknas under samma period till $-11,4$ procent. Tidskrifter inom ekonomi, teknik, hobby och foto samt datortidskrifter kan till och med ha haft prisökningar. Ingen tidskriftskate-

Tabell 2.10 Tidskrifternas prisutveckling oktober 2001– oktober 2004, efter kategori

Tidskriftskategori	Prisförändring okt 01–okt 02	Prisförändring okt 02–okt 03	Prisförändring okt 03–okt 04	Prisförändring okt 01–okt 04
Familje- och damtidningar	$-11,9 \pm 1,1$	$+ 1,4 \pm 0,4$	$+ 2,1 \pm 0,3$	$-8,8 \pm 1,2$
Hem, bostad, trädgård	$-9,6 \pm 0,7$	$+ 2,6 \pm 0,4$	$+ 2,9 \pm 0,8$	$-4,7 \pm 1,1$
Ekonomi, teknik, hobby, foto	$-6,9 \pm 1,1$	$+ 4,6 \pm 1,9$	$+ 4,5 \pm 0,7$	$+ 1,8 \pm 2,4$
Idrott, motion, friluftsliv	$-11,2 \pm 0,8$	$+ 2,3 \pm 0,6$	$+ 4,4 \pm 0,5$	$-5,2 \pm 1,1$
Datortidskrifter	$-6,6 \pm 0,9$	$+ 4,5 \pm 0,8$	$+ 3,2 \pm 0,9$	$+ 0,6 \pm 1,5$
Motor	$-10,0 \pm 0,8$	$+ 4,6 \pm 0,6$	$+ 4,9 \pm 0,7$	$-1,3 \pm 1,2$
Serietidningar	$-9,4 \pm 0,7$	$+ 4,7 \pm 1,0$	$+ 4,3 \pm 0,5$	$-1,1 \pm 1,3$
Övriga tidskrifter	$-8,6 \pm 0,7$	$+ 1,8 \pm 0,6$	$+ 3,3 \pm 0,5$	$-3,9 \pm 1,1$
Totalt momssänkta tidskrifter	$-10,3 \pm 0,7$	$+ 2,4 \pm 0,5$	$+ 3,1 \pm 0,3$	$-5,3 \pm 0,9$
Ej momssänkta tidskrifter ²⁹	$+ 4,4 \pm 0,8$	$-1,1 \pm 2,0$	$\pm 3,6 \pm 1,2$	$+ 7,0 \pm 2,5$
Dagstidningar enligt KPI	$+ 3,4$	$+ 2,2$	$+ 1,7$	$+ 7,5$
IJM / KPI-förändring ³⁰	$-13,2$	$+ 1,3$	$+ 0,8$	$-11,4$

Källa: SCB

²⁸ Tidskrifter med liten omsättning ingår ej i urvalet.

²⁹ Vissa tidskrifter berördes inte av momssänkningen den 1 januari 2002. Det kunde till exempel bero på att de redan tidigare hade sex procents moms eller var momsbefriade, som kulturtidskrifter och medlemstidskrifter med flera. Vissa tidningar, som till exempel annons-tidningar, är fortfarande belagda med 25 procents moms.

³⁰ KPI-förändring avser perioden oktober 2002 till oktober 2003 samt oktober 2003 till oktober 2004.

gori når ner till IJM-målet men familje- och damtidningar, tidskrifter för idrott, motion och friluftsliv samt tidskrifter för Hem, bostad och trädgård har de största prisminskningarna. Trots dessa prisminskningar så saknas det minst mellan 1,4 och 5,6 procentenheter för att någon av dessa tidsskriftskategorier ska uppnå IJM-målet.

Det förekommer dock variationer vad gäller prisförändringar inom enskilda tidskriftskategorier.

Under den senaste mätperioden för tidskrifter (mellan oktober 2003 och oktober 2004) har priserna ökat med i genomsnitt $3,1 \pm 0,3$ procent samtidigt som konsumentpriserna generellt i Sverige under samma period har ökat med 0,8 procent. Motortidskrifter har de största prisökningarna.

De tidskrifter som berörts av momssänkningen har ökat mer än dagstidningspriserna. Dagstidningar, som redan innan 2002 hade en momsats på sex procent, ökade enligt KPI med 7,5 procent mellan oktober 2001 och oktober 2004. Vid en jämförelse mellan dagstidningarnas prisökning på 7,5 procent och tidskrifternas prissänkning på $5,3 \pm 0,9$ under samma period, måste hänsyn tas till momssänkningen för tidskrifter på 15,2 procent. Justerat för denna momssänkning motsvarar tidskrifternas prissänkning på $5,3 \pm 0,9$ procent en prisökning på 11,4 procent³¹ under perioden. Denna prisökning är högre än dagstidningarnas prisökning på 7,5 procent under samma period.

De officiella portopriserna på försändelser som tidskrifterna betalar för att nå ut till prenumeranterna har ökat de senaste åren. A-postförsändelser har ökat i pris med 19 procent mellan 2001 och 2004 och B-

³¹ Momssänkningen är 15,2 procent, vilket motsvarar en prisnivå på $(100-15,2)$ d v s 84,8 procent efter sänkningen. Den observerade prissänkningen för tidskrifter är 5,3 procent, vilket motsvarar en prisnivå på $(100-5,3)$ d v s 94,7 procent. Skillnaden mellan dessa prisnivåer; $84,8$ och $94,7$ procent, motsvarar en prishöjning med $(94,7-84,8)/84,8 = 0,1167$ eller 11,7 procent.

postförsändelser har ökat med drygt 10 procent. KPI steg under samma period med drygt fyra procent, se *diagram 2.4*.

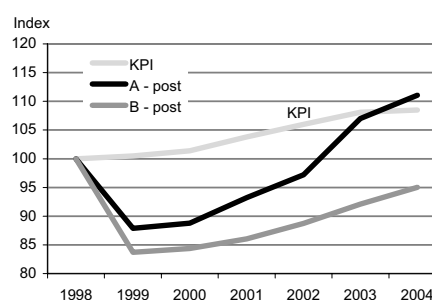
Portoprisutveckling för tidskrifter

Som en bakgrund till prisförändringarna för tidskrifter redovisas här den generella portoprisutvecklingen, som är en väsentlig del av tidskrifternas kostnadsbild. Enskilda företag kan ha särskilda avtal eller överenskommelser som gör att deras portoprisutveckling skiljer sig från den här redovisade.

Tidskrifter med utgivning varje vecka skickas med A-post och tidskrifter som har månadsvis utgivning skickas med B-post, enligt uppgift från Sveriges Tidskrifter.

Posttidningar Riks

Diagram 2.4 Prisutvecklingen för posttidningssändningar, A- respektive B-post i jämförelse med KPI-utvecklingen åren 1998–2004

Källa: Posten, SCB

Konsumentpriserna i Sverige (KPI) har ökat med drygt åtta procent under perioden 1998–2004. Portopriserna för tidskrifter som skickas med A-post har samma period ökat med drygt 11 procent medan B-postförsändelserna sjunkit i pris med nästan 5 procent.

Under perioden från det att momssänkningen på tidskrifter trädde i kraft, år 2001–2004, har porto-

priserna för tidskriftsförsändelser ökat mer än KPI. Priserna på A-postförsändelser har sedan år 2001 stigit med 19 procent och B-postförsändelser med drygt 10 procent samtidigt som KPI ökat med drygt fyra procent.

Tillvägagångssätt – tidskrifter

Urvalet är gjort så att de tidskrifter som är omsättningsmässigt störst inkluderas; 117 tidskrifter ingår i beräkningarna.

Såväl lösnummer- som abonnemangspris (distributionssätt) beaktas var för sig. Vid alla genomsnittsberäkningar används uppgifter om tidskriftens försäljningsintäkter, som i de flesta fall hämtas från Tidningsstatistik AB.

Prisförändringarna räknas fram på följande sätt:

1. Prisförändringen beräknas för varje distributionsätt och tidskrift var för sig.

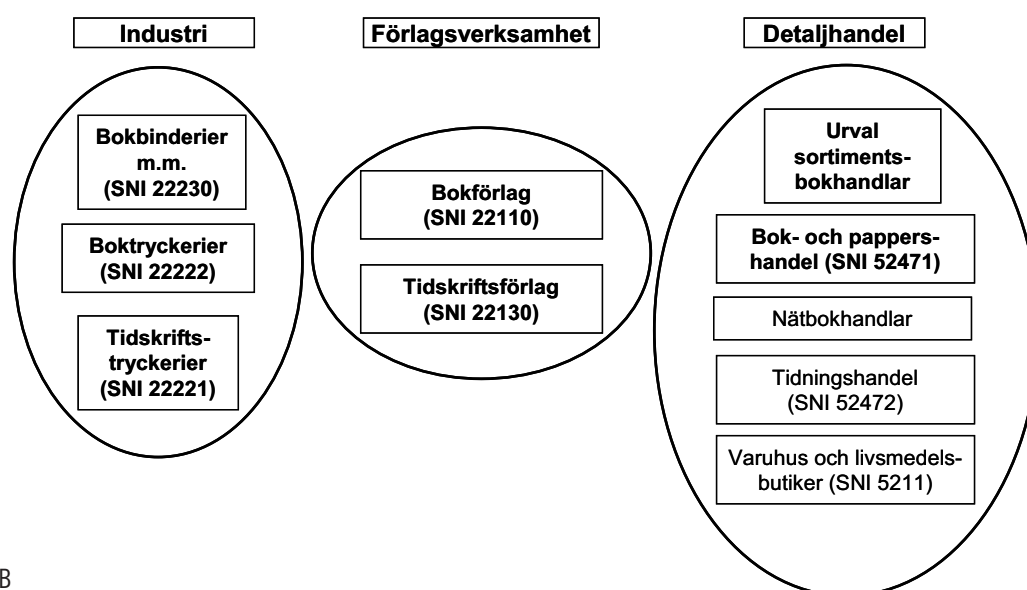
2. Genomsnittlig förändring beräknas för samtliga tidskrifter för ett visst distributionssätt.
3. Genomsnittlig prisförändring beräknas för båda distributionssätten tillsammans.

Vid beräkning av prisutveckling för enskilda tidskrifter har rensning för kvalitetsförändringar vidtagits. Som kvalitetsförändringar har beaktats objektivt säkerställda faktorer som sidantal, antal utgåvor per år och till exempel bifogade CD-skivor eller DVD-skivor.

Ekonomisk utveckling i bok- och tidskriftsbranscher

Med de möjligheter SCB:s statistik ger, redovisas här ekonomisk utveckling för företag som har verksamhet av böcker och/eller tidskrifter. Ekonomisk utveckling följs genom intäkter, kostnader och lönsamhet i berörda branscher under perioden januari

Diagram 3.1 Branscher som framställer, distribuerar och säljer böcker och tidskrifter.

Källa. SCB

1999–augusti 2004³⁶. I SCB:s statistik redovisas ekonomiska transaktioner för företag i näringslivet för branscher enligt svensk näringsgrensindelning (SNI92). En bransch kan definieras som en grupp av produktionsenheter, vilkas aktivitet i huvudsak kan hänföras till en och samma aktivitetsart. Sammansättningen av en bransch kan förändras över tiden genom att nya företag etableras, företag läggs ned, ombildas eller byter bransch mellan åren. De här redovisade resultaten gäller för branscher som helhet och inte specifikt för verksamhetsgrenen böcker och tidskrifter. I diagrammet till vänster visas en översiktlig bild av vilka branscher som redovisas. De branscher som är markerade i fetstil analyseras mer utförligt.

SCB:s Företagsstatistik³⁷(FS) är huvudsaklig källa. Därutöver kompletteras med omsättningsuppgifter från SCB:s Momsstatistik. För en mer utförlig beskrivning av de olika källorna, se avsnitt med start på sidan 75.

Detta avsnitt är ett komplement till redovisningen av prisutvecklingen på böcker, tidskrifter med mera. Observera att framräknade nyckeltal och nivåer inte är exakta ett specifikt år utan får tas som indikatorer på ett visst förhållande. Det kan vara lämpligt att gå vidare med en fördjupad analys. Jämförelser mellan olika branscher avseende nivåer bör inte göras mot bakgrund av det material som presenteras här.

SCB:s Företagsstatistik

Med hjälp av SCB:s Företagsstatistik (FS) beskrivs intäkter, kostnader och lönsamhet åren 1999–2002 för de branscher i *diagram 3.1* som är markerade med fetstil.

³⁶ Intäkter, kostnader och lönsamhet visas från SCB:s Företagsstatistik för perioden 1999–2002, medan omsättningsutveckling visas från SCB:s Momsstatistik för perioden 2001–augusti 2004.

³⁷ SCB:s Företagsstatistik ingår i Sveriges officiella statistik. Det är en källa som bygger på boksluts- och deklarationsuppgifter för alla företag inom näringslivet i Sverige.

FS möjliggör redovisning på en mer renodlad branschnivå än att strikt följa företagens organisationsnummer (juridisk enhet). Redovisningen kan ske på företagsnivå (FE), vilken för de flesta företag motsvarar den juridiska enheten. Företagsenheten kan för statistikändamål även delas in i olika verksamhetsenheter (VE). SCB har här som huvudansats valt att följa den ekonomiska utvecklingen på verksamhetsnivå (VE), för att kunna följa så branschrena företag som möjligt. Det innebär vissa begränsningar då inte alla resultatposter finns med och information från företagens balansräkningar utgår. Det ger färre möjligheter till att beräkna ekonomiska nyckeltal än vad som är möjligt på företagsnivån. Exempelvis har vi modifierat lönsamhetsmättet rörelsemarginal.³⁸ Det renodlade marginalmättet är dock i sammanhanget ett bra verktyg för att följa lönsamheten i företagets basverksamhet.

För att följa intäkter i FS har här valts att följa nettoomsättningens utveckling, då detta intäktslag bäst speglar den huvudsakliga verksamheten i företagen. Intäkterna redovisas på samma sätt för alla branscher. De kostnadsslag som här beaktas är kostnader för råvaror, handelsvaror, personal samt övriga externa kostnader. Dessa kostnader kan anses vara de som mest förknippas med den löpande verksamheten och därför bäst speglar den ekonomiska utvecklingen i företagen. För bok- och pappershandeln särredovisas kostnader för handelsvaror, vilket är det kostnadsslag som är mest betydande för denna bransch.

Lönsamheten belyses genom att redovisa bruttovinstmarginal för bok- och pappershandeln samt ett rörelsemarginalmätt baserat på samtliga ovan nämnda kostnadsslag för övriga branscher. Den ekonomiska

³⁸ Det marginalmätt som här används är ett modifierat mått för rörelsemarginalen, här benämnt marginalen. Marginalen beräknas som rörelseresultat i procent av nettoomsättningen. Rörelseresultatet består här av nettoomsättning minus kostnader för råvaror, handelsvaror, personal samt övriga externa kostnader.

utvecklingen följs i löpande priser exklusive moms för åren 1999–2002 med Företagsstatistiken som källa.

SCB:s Momsstatistik

Genom SCB:s Momsstatistik³⁹ visas omsättningsutvecklingen för åren 2002–2004 (till och med augusti månad). Via denna källa har SCB möjlighet att redovisa den totala omsättningen i ovan nämnda branscher. Dessutom kan omsättning, hänförd till böcker, tidningar och tidskrifter med mera, visas genom att studera förändringen i omsättning av varor belagda med 6 procent mervärdesskatt (nedan moms).

SCB:s Momsstatistik är en kortperiodisk statistik, vilken möjliggör en snabbare redovisning än den årliga Företagsstatistiken. Omsättningsuppgifter från Momsstatistiken redovisas i löpande priser och omfattar förutom nettoomsättning, även övriga rörelseintäkter. Till följd av det kan intäkter från viss sidoverksamhet ingå. Några exempel på sådana intäktslag kan vara hyresintäkter eller provisioner. Momsstatistiken bygger på juridiska enheter det vill säga organisationsnummer. Denna nivå är, jämfört med VE-nivån i FS, mindre branschren.

Bok- och pappershandel

Utöver att följa branschgruppen SNI 52471 Bok- och pappershandel har SCB följt utvecklingen för ett urval sortimentsbokhandlar. Dessa bokhandlar har ett brett och omfattande sortiment av böcker, och de är butiker som SCB mätt bokpriser i under åren 2002–2004⁴⁰.

Bokhandelns totala försäljning samt försäljningen av böcker (varor belagda med 6 procent moms) ökade i löpande priser mellan år 2001–2002. Den

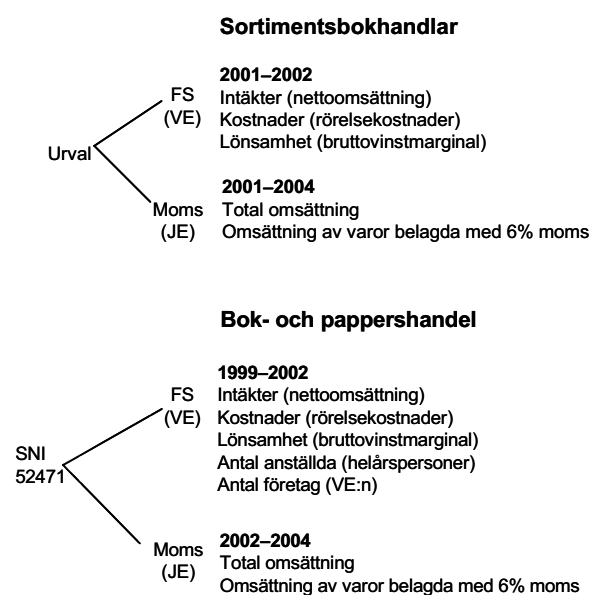
³⁹ Vissa särskilda bearbetningar av statistiken har gjorts för att bättre passa ändamålet i denna rapport.

⁴⁰ De bokhandlar (butiker) som ingår här är de butiker vars arbetsställen varit oförändrade 2001–2004. Antalet butiker här är något färre än de butiker som SCB totalt mätt bokpriser i.

totala omsättningen ökade i storleksordningen 9–12 procent, se *tabell 3.1 och 3.2*. Bokförsäljningen ökade år 2002 jämfört med 2001 med uppskattningsvis 17 procent, se *tabell 3.1* samt teknisk rapport. Vidare, givet att omsättningsökningen för böcker i löpande priser var cirka 17 procent mellan år 2001 och augusti 2004, var ökningen i fasta priser cirka 5 procent. Slutsatsen blir att under 2004 (räknat på data till och med augusti) köptes 5 procent mer böcker hos sortimentsbokhandlarna än år 2001.

Mellan 2002 och 2003 ökade bokförsäljningen i löpande priser hos urvalet sortimentsbokhandlar med 3,5 procent. År 2004 (fram till och med augusti) gick bokförsäljningen tillbaka med 3,7 procent och var tillbaka på ungefär samma nivå som år 2002.

Lönsamheten i form av bruttovinstmarginal är högre hos urvalet sortimentsbokhandlar än hos SNI 52471, se *tabell 3.3*. Mellan åren 2001 och 2002 var bruttovinstmarginalen så gott som oförändrad hos sortimentsbokhandlarna (sjönk från 40,9 till 40,5 procent) medan den förbättrades från 37,6 till 39,1 procent hos SNI 52471.

Försäljningen i bokhandeln 2001–2004

Utvecklingen 2001–2004 beskrivs nedan med utgångspunkt i SCB:s urval av sortimentsbokhandlar. Eftersom antalet butiker är konstant i urvalet så beskrivs utvecklingen för befintliga butiker och inte eventuella effekter av att nya butiker öppnas eller gamla läggs ner.

Beräkningarna, som redovisas i *tabell 3.1* samt *diagram 3.2* baseras på uppgifter rörande urvalet sortimentsbokhandlar i SCB:s Momsstatistik, där från och med 2002 varor med 6 procents moms kan avgränsas. Därutöver har följande kalkyl gjorts avseende bokomsättningens utveckling mellan 2001 och 2002.

Den totala försäljningen⁴¹ (i löpande priser, exklusive moms) ökade hos urvalet med drygt 11 procent år 2002 jämfört med 2001. Försäljningen av enbart böcker kan uppskattas ha ökat i löpande priser med knappt 17 procent mellan 2001 och 2002 utifrån kännedomen om att bokomsättningens andel för dessa företag under 2002 var 71,0 procent samt ett antagande om att försäljningen av övriga varor i löpande priser är oförändrad. (Om försäljningsutvecklingen för andra varor än böcker i stället var positiv blir försäljningsutvecklingen för böcker inte fullt 17 procent, och omvänt om försäljningsutvecklingen för andra varor än böcker var negativ blir försäljningsökningen för böcker större än 17 procent.⁴²) Försäljningsutvecklingen för böcker, hela perioden sammantaget år 2001–augusti 2004, beräknas även den till cirka 17 procent i löpande priser utifrån samma antagande.

⁴¹ Försäljning här motsvarar total omsättning (övriga rörelseintäkter i branschen ingår, det vill säga även omsättning från eventuell annan verksamhet än den huvudsakliga i företagen).

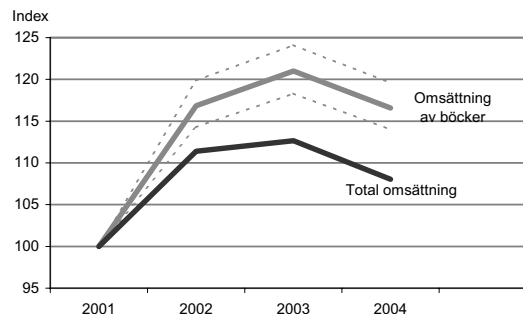
⁴² Se även tekniska resonemang på sidan 77–78, där en känslighetsanalys gjorts.

Tabell 3.1 Omsättningsutveckling för urvalet sortimentsbokhandlar, år 2001–augusti 2004. Löpande priser exklusive moms

	Total omsättning	Bokomsättning
2001–2002	+11,4	+16,8 ⁴³
2002–2003	+1,1	+3,5
2003–2004 (jan–aug)	–4,1	–3,7
2001–aug 2004⁴⁴	+8,1	+16,6

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

Diagram 3.2 Total omsättning samt omsättning av böcker 2001–2004 i urvalet bokhandlar

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE).

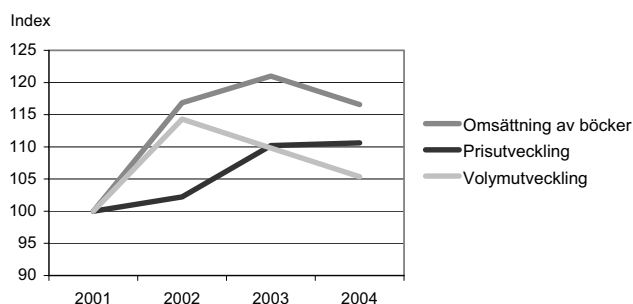
De streckade linjerna runt omsättningen av böcker avspeglar en känslighetsanalys utifrån alternativa antaganden att försäljningsutvecklingen av övriga varor är –5 respektive +5 procent. Se vidare sidan 76.

⁴³ Uppskattad förändring utifrån antagande att försäljningen av övriga varor i löpande priser är oförändrad 2001–2002. Se vidare teknisk rapport, sidan 76.

⁴⁴ Beräkningen är kedjad. För ett exempel på hur kedjebärning går till, se avsnitt med start på sidan 72.

I *diagram 3.3* nedan har bokomsättningen i löpande priser satts i relation till prisutvecklingen enligt *tabell 2.3* ovan. Genom att deflatera⁴⁵ omsättningsutvecklingen med prisutvecklingen erhålls omsättningsutvecklingen i fasta priser. Vi kan då konstatera att bokomsättningen i löpande priser enligt vårt antagande ökade med cirka 17 procent mellan 2001 och 2002 och var kvar på denna nivå 2004. Omsättningen i fasta priser – med samma antagande – ökade mellan 2001 och 2002 med knappt 15 procent för att därefter minska mellan 2002 och 2004 så att 2004 års omsättning (januari–augusti) endast var cirka fem procent över 2001 års omsättningsnivå.

Diagram 3.3 Bokomsättningen i urvalet av bokhandlar 2001–2004, i löpande och fasta priser

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

Slutsatsen av denna analys blir att hos sortimentsbokhandlarna köptes 5 procent mer böcker under 2004 jämfört med 2001, under antagandet att övriga varors omsättning (i löpande priser) ej förändrades mellan 2001 och 2002. Observera att 5 procent mer inte nödvändigtvis betyder en ökning av antalet sålda bokvolymmer med 5 procent, utan en volymökning i

⁴⁵ Deflatering innebär att utvecklingstalet i löpande priser divideras med prisutvecklingen för att erhålla ett utvecklingstal i fasta priser.

ekonomiska termer där hänsyn tagits till böckers olika karaktär och prisnivå.

Åren 1999–2002 med fokus på 2001–2002

Enligt SCB:s Företagsstatistik ökade försäljningen⁴⁶ i bok- och pappershandeln mellan åren 2001 och 2002 med mellan 9,1 och 10,9 procent, se *tabell 3.2*. Även kostnaderna, där handelsvarukostnader utgör en betydande del, ökade mellan 2001 och 2002.

Tabell 3.2 Löpande priser exklusive moms. Procentuell förändring mellan åren 2001 och 2002

	Bok- och pappershandel SNI 52 471 (VE)	Urval sortiments- bokhandlar
Nettoomsättning ⁴⁷	+9,1	+10,9
Kostnader totalt	+7,6	+11,3
Handelsvarukostnader ⁴⁸	+6,6	+11,7

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

Tabell 3.3 Lönsamhet, bruttovinstmarginal, åren 2001 och 2002. Procent

	Bok- och pappershandel SNI 22 110 (VE)	Urval sortiments- bokhandlar
År 2001	+37,6	+40,9
År 2002	+39,1	+40,5

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

⁴⁶ Nettoomsättningen motsvarar omsättningen från huvudsaklig verksamhet (förutom böcker ingår t ex i branschen bok- och pappershandel även pappers- och kontorsvaror med mera).

⁴⁷ I SCB:s Företagsstatistik kan bokomsättning ej urskiljas från övrig nettoomsättning.

⁴⁸ Handelsvarukostnader särredovisas för den här branschen då dessa kostnader är en central komponent vid framräknande av lönsamhetsmättet bruttovinstmarginal.

Lönsamhet, mätt som bruttovinstmarginal⁴⁹ eller Return On Sales (ROS), steg i branschgruppen (SNI 52471, nedan Branschgruppen) från 37,6 till 39,1 procent mellan 2001 och 2002. I urvalet sortimentsbokhandlar har kostnaderna totalt och kostnader för handelsvaror ökat något mer än nettoomsättningen, procentuellt sett (se *tabell 3.3*). Det ledde till en mar-

ginellt lägre bruttovinstmarginal år 2002 jämfört med 2001. Hos sortimentsbokhandlarna sjönk bruttovinstmarginalen från 40,9 till 40,5 procent.

I SNI 52471 ökade antalet anställda med 3 procent eller 78 helårspersoner mellan åren 2001 och 2002. Under samma period minskade antalet företag med två procent eller 16 företag.

Tabell 3.4 Utveckling hos Bok- och pappershandel SNI 52471 (VE) åren 1999–2002. Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (milj.kr.)	Kostnader totalt (milj.kr.)	Handelsvarukostnader (milj.kr.)	Bruttovinst (milj.kr.)	Bruttovinst marginal (%)	Antal helårs personer	Antal företag (VE)
1999	4 037	3 940	2 597	1 440	35,7	2 782	813
2000	4 183	4 087	2 675	1 508	36,1	2 636	816
2001	4 108	3 966	2 562	1 546	37,6	2 570	807
2002	4 484	4 265	2 730	1 755	39,1	2 648	791

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

Nettoomsättningen i löpande priser ökade med 11,1 procent mellan år 1999 och 2002, från totalt 4,0 miljarder kronor till 4,5 miljarder kronor. Nettoomsättningen per anställd ökade mellan 1999 och 2002 från 1,5 miljoner kronor till 1,7 miljoner kronor. Kostnaderna totalt ökade samma period med 8,2 procent. Handelsvarukostnaderna står för nästan två tredjedelar av kostnaderna totalt. Bruttovinstmarginalen hade år 2002 förbättrats med 3,4 procentenheter jämfört med år 1999.

Åren 2002–2004

Enligt SCB:s Momsstatistik var omsättningsutvecklingen för böcker hos sortimentsbokhandlarna gene-

rellt mer positiv (eller mindre negativ) än den totala omsättningens utveckling. Mellan 2002 och augusti 2004 har den totala omsättningen i SNI 52471 sjunkit med 1,5 procent. Hos sortimentsbokhandlarna sjönk den totala omsättningen under motsvarande period med 3,0 procent (se *tabell 3.5*). Omsättningen av böcker sjönk med 1,8 procent hos SNI 52471 men var så gott som oförändrad hos sortimentsbokhandlarna under perioden 2002–augusti 2004.

Mellan 2002 och 2003 hade sortimentsbokhandlarna en mer positiv omsättningsutveckling än SNI 52471. Hos urvalet sortimentsbokhandlar ökade den totala omsättningen med 1,1 procent och omsättningen av böcker ökade med 3,5 procent. Hos SNI 52471 sjönk den totala omsättningen med 2,5 procent och bokomsättningen sjönk med 1,7 procent. Mellan åren 2003 och 2004 (perioden januari–augusti) sjönk både total omsättning och bokomsättning hos sortimentsbokhandlarna, med 4,1

⁴⁹ Bruttovinstmarginal är bruttovinsten i procent av nettoomsättningen. Bruttovinsten är lika med nettoomsättningen minus kostnader för handelsvaror. Bruttovinstmarginal är ett etablerat lönsamhetsmått inom detaljhandeln. Definieras även som Return On Sales, ROS.

Tabell 3.5 Omsättningsutveckling för SNI 52471 Bok- och pappershandel (JE) respektive urvalet bokhandlar, år 2002–augusti 2004

	Bokhandel (52471)		Urval sortimentsbokhandlar	
	Total oms	Oms 6%-varor	Total oms	Oms 6%-varor
2002–2003	–2,5	–1,7	+1,1	+3,5
2003–2004 (jan–aug)	+1,1	–0,1	–4,1	–3,7
2002– aug 2004	–1,5	–1,8	–3,0	–0,2

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

respektive 3,7 procent. För SNI 52471 var förändringarna mindre, en ökning för total omsättning med 1,1 procent och en minskning för bokmomsättningen med 0,1 procent.

De största aktörerna inom Nätbokhandeln

Sedan år 2001 och fram till augusti 2004 har nätbokhandelns omsättning (av böcker) ökat med drygt 130 procent.

Hos de mest betydande nätbokhandlarna i Sverige – i försäljningskronor räknat – har omsättningen markant stigit de senaste åren. Det framgår av SCB:s Momsstatistik att hela omsättningen hos dessa nätbokhandlar avser omsättning av böcker (eller varor som är belagda med sex procents moms).

Tabell 3.6 Omsättningsutveckling för Nätbokhandlar, år 2000– augusti 2004. Procentuell förändring

	Total omsättning Nätbokhandeln
2001–2002	+31,6
2002–2003	+26,5
2003–2004 (jan–aug)	+39,1
2001–aug 2004	+131,6

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

Dessa (ett fåtal) nätbokhandlar ökade årligen sin försäljning med mellan 26–39 procent mellan 2001 och augusti 2004.

Bok- och tidskriftsförlag

Även om den totala omsättningen i *bokförlagen* (SNI 22110) sjönk något (med 1,6 procent) mellan augusti 2003 och augusti 2004 har bokförlagen de senaste åren haft en positiv omsättningsutveckling, se *tabell 3.7, 3.9 samt 3.11*. Såväl åren 2001–2002 som 2002–2003 steg omsättningen med mellan 5 och 6 procent, se *tabell 3.7* (nettoomsättning från SCB:s Företagsstatistik) och *tabell 3.11* (total omsättning från SCB:s Momsstatistik). Omsättningen av böcker hos SNI 22110 har sedan 2002⁵⁰ och fram till augusti 2004 ökat med 4,6 procent, se *tabell 3.11*.

Hos bokförlagen (SNI 22110) har gapet mellan intäkter och kostnader ökat under perioden 1999–2002. Lönsamheten, mätt som marginalen mellan nettoomsättning och kostnader totalt, har stadigt ökat från 0,6 procent år 1999 till 7,2 procent år 2002.

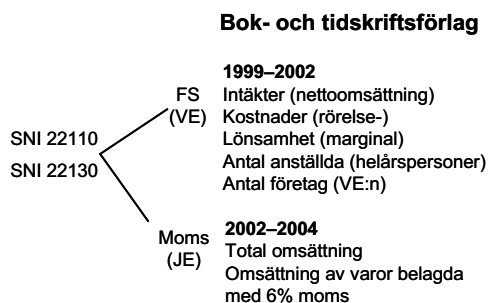
Tidskriftsförlagens (SNI 22130) utveckling har totalt sett inte varit lika ljus under de senaste åren. Vissa år har kostnaderna överstigit intäkterna (nettoomsätt-

⁵⁰ Det är först fr o m år 2002 som omsättning av varor belagda med 6 procents moms kan särredovisas.

ningen), se *tabell 3.10*. Lönsamheten, mätt som marginalen mellan nettoomsättning och kostnader totalt, var negativ åren 2000 och 2001. År 2002 var marginalen +0,1 procent.

Åren 2001–2002 sjönk omsättningen (nettoomsättning från SCB:s Företagsstatistik) hos tidskriftsförlagen SNI 22130 med 0,6 procent och mellan åren 2002–2003 sjönk omsättningen med 1,8 procent (total omsättning från SCB:s Momsstatistik). Mellan 2003 och 2004 (januari till augusti) visar dock SCB:s Momsstatistik en omsättningsökning igen, med 6,0 procent. Omsättningen av varor belagda med sex procents moms har sedan 2002 haft en positiv utveckling.

Denna omsättning har mellan 2002 och augusti 2004 ökat med 13,4 procent.

Åren 1999–2002 med fokus på 2001–2002

Intäkterna (nettoomsättningen) hos *Bokförlagen* ökade mellan 2001 och 2002 med 5,6 procent. Kostnader totalt ökade samtidigt med 2,0 procent. Lönsamheten förbättrades med 3,3 procentenheter.

Hos *Tidskriftsförlagen* sjönk intäkterna med 0,6 procent och kostnaderna sjönk med 3,1 procent mellan åren 2001 och 2002. Lönsamheten gick från att år 2001 ha varit negativ till att bli positiv år 2002.

Tabell 3.7 Procentuell förändring mellan åren 2001 och 2002

	Bokförlag (VE) SNI 22 110	Tidskrifts- förlag (VE) SNI 22 130
Nettoomsättning	+5,6	–0,6
Kostnader totalt	+2,0	–3,1

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

Tabell 3.8 Lönsamhet åren 2001 och 2002. Marginal i procent

	Bokförlag (VE) SNI 22 110	Tidskrifts- förlag (VE) SNI 22 130
2001	+3,9	–2,4
2002	+7,2	+0,1

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

Bokförlag SNI 22110 (VE)

Mellan åren 2001 och 2002 ökade antalet företag (VE) med fem procent eller 75 stycken samtidigt som antalet anställda minskade med tre procent eller 121 helårspersoner.

Nettoomsättningen ökade med cirka 10 procent mellan åren 1999 och 2002 samtidigt som kostnaderna totalt ökade med 2,6 procent. Nettoomsättningen hos Bokförlagen sjönk år 2001 jämfört med år 2000 men steg igen år 2002. År 2002 var nettoomsättningen i branschen drygt 7,9 miljarder kronor. Cirka 68 procent av bokförlagens omsättning avser varor som är belagda med 6 procents moms, vilket motsvarar cirka 5,4 miljarder kronor.

Kostnader totalt uppgick till nästan 7,4 miljarder kronor. Hos bokförlag utgör råvarukostnader tillsam-

Tabell 3.9 Utveckling i absoluta tal hos Bokförlag SNI 22 110 (VE). Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (miljoner kr)	Kostnader totalt (miljoner kr)	Marginal (%)	Antal helårs- personer	Antal företag (VE)
1999	7 221	7 178	0,6	4 288	1 246
2000	7 828	7 606	2,8	4 224	1 312
2001	7 513	7 220	3,9	3 841	1 398
2002	7 936	7 365	7,2	3 720	1 473

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

mans med övriga externa kostnader⁵¹ drygt 70 procent av kostnader totalt. Gapet mellan intäkter och kostnader totalt har ökat sedan 1999 och fram till 2002. Bokförlagens marginal har under denna period förbättrats från 0,6 till 7,2 procent.

Antalet bokförlag (VE) har påtagligt ökat under perioden 1999–2002, från 1 246 till 1 473 stycken. Av det totala antalet bokförlag på 1 473 har 518 stycken en omsättning som understiger 50 000 kronor. Av dessa bedriver 341 stycken sitt företag som enskild firma. De hundra största bokförlagen står för 89 procent av omsättningen inom branschen.

Antalet anställda har däremot sjunkit markant, de senaste två åren med cirka 500 personer (en minsk-

ning med drygt 10 procent av samtliga anställda i branschen).

Tidskriftsförlag (VE) SNI 22130

Mellan åren 2001 och 2002 ökade antalet företag med cirka 4 procent eller 28 stycken. Antalet anställda minskade med drygt en procent eller 58 helårspersoner.

Nettoomsättningen hos tidskriftsförlagen (SNI 22130) ökade med knappt 1 procent mellan åren 1999–2002. Kostnader totalt steg under samma period med drygt 2 procent. År 2002 uppgick både nettoomsättningen och kostnader totalt i branschen till cirka 8,1 miljarder kronor. Hos tidskriftsförlagen ut-

Tabell 3.10 Utveckling i absoluta tal hos Tidskriftsförlag SNI 22 130 (VE). Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (miljoner kr)	Kostnader totalt (miljoner kr)	Marginal (%)	Antal helårs- personer	Antal företag (VE)
1999	8 080	7 939	1,7	4 115	672
2000	8 366	8 393	-0,3	4 109	680
2001	8 194	8 392	-2,4	4 244	706
2002	8 145	8 136	0,1	4 186	734

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE)

⁵¹ Råvarukostnaderna hos förlagen kan exempelvis bestå av köpta tryckeritjänster eller redaktionellt material. Övriga externa kostnader kan till exempel innehålla köpta tjänster, lokalhyra, reparationer och underhåll, reklam och PR samt energikostnader.

Tabell 3.11 Omsättningsutveckling för bokförlag SNI 22110 (JE) respektive tidskriftsförlag SNI 22 130 (JE), år 2002–augusti 2004. Procentuell förändring

	Bokförlag SNI 22110		Tidskriftsförlag SNI 22130	
	Total oms	Oms 6%-varor	Total oms	Oms 6%-varor
2002–2003	+5,2	+3,9	-1,8	+2,9
2003–2004 (jan–aug)	-1,6	+0,6	+6,0	+10,2
2002–aug 2004	+3,5	+4,6	+4,0	+13,4

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

gör råvarukostnader tillsammans med övriga externa kostnader drygt 70 procent av kostnader totalt. Marginalen hos tidskriftsförlagen har varit negativ under åren 2000 och 2001 men utvecklingen vände år 2002.

Åren 2002–2004

Hos bok- respektive tidskriftsförlag bedöms varor som är belagda med 6 procents mervärdesskatt huvudsakligen utgöra böcker och/eller tidningar och tidskrifter. Omsättningsutvecklingen för varor belagda med 6 procents mervärdesskatt har hos bok- respektive tidskriftsförlag överlag haft en mer positiv utveckling än den totala omsättningen mellan 2002 och augusti 2004.

Bokförlagens (SNI 22110) totala omsättning och likaså omsättningen av böcker ökade mellan åren 2002 och 2003 med 5,2 procent. Året efter, januari till augusti 2003 jämfört med samma period år 2004, sjönk omsättningen något. Omsättningen av varor belagda med 6 procents moms (böcker, tidningar, tidskrifter med mera) steg båda perioderna även om ökningen var lägre den senare perioden. Cirka 68 procent av bokförlagens omsättning avser varor som är belagda med 6 procents moms.

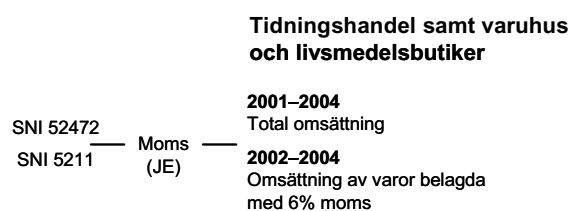
Tidskriftsförlagens (SNI 22130) totala omsättning sjönk något mellan 2002 och 2003 och steg mellan 2003 och 2004 (perioden januari–augusti). Omsätt-

ningen av varor belagda med 6 procents moms ökade båda perioderna och den ökade mer procentuellt sett än total omsättning gjorde. Mellan 45 och 50 procent av tidskriftsförlagens omsättning avser varor som är belagda med 6 procents moms.

Tidningshandel samt varuhus och livsmedelsbutiker

Tidningshandeln (SNI 52472) har haft en negativ omsättningsutveckling (-3,4 procent i löpande priser) mellan 2001 och augusti 2004. Den senaste perioden, mellan 2003 och augusti 2004, steg dock omsättningen med 2,2 procent. Hos tidningshandeln uppgår omsättningsandelen av varor belagda med 6 procents moms (böcker, tidningar, tidskrifter med mera) till strax under 30 procent. Utvecklingen för dessa varor har varit negativ mellan 2002 och augusti 2004, en minskning med 1,8 procent.

Se tabell 3.12.

Mellan 2002 och augusti 2004 ökade den totala omsättningen i *varuhus och livsmedelsbutiker* (SNI 5211) med 5,7 procent. Omsättningen av varor belagda med 6 procents moms uppgår till drygt 2 procent av den totala omsättningen i branschen. Även omsättningen för dessa varor ökade samma period, med 2,4 procent. Se *tabell 3.12*.

Branscherna tidningshandel (SNI 52472) samt varuhus och livsmedelsbutiker (SNI 5211) kan för perioden 2001–2004 beskrivas genom SCB:s Momsstatistik (JE-nivå). Här redovisas total omsättningsutveckling år 2001–2004 och omsättningsutveckling för varor belagda med 6 procents momssats år 2002–2004.

Mellan åren 2001 och 2002 sjönk total omsättning i tidningshandeln med 2,5 procent medan den steg i varuhus och livsmedelsbutiker med 8,9 procent.

Den totala omsättningen i *tidningshandeln* sjönk med 0,9 procent mellan 2002 och augusti 2004. Samma period sjönk även omsättningen för varor belagda med 6 procents moms med 1,8 procent. I tidningshandeln uppgår böcker, tidningar och tidskrifter till strax under 30 procent av total omsätt-

ning. År 2003 uppgick omsättningen av varor belagda med 6 procents mervärdesskatt till 119 miljoner kronor.

År 2002–augusti 2004 steg såväl total omsättning som omsättning av varor belagda med 6 procents moms i *varuhus och livsmedelsbutiker*. Omsättningsökningen för böcker, tidningar och tidskrifter var lägre än total omsättningsökning. Omsättningen av böcker, tidningar och tidskrifter inom varuhus och livsmedelsbutiker uppgår till drygt 2 procent av total omsättning. Omsättningen av dessa varor uppgick år 2003 till cirka 2,8 miljarder kronor.

Bokbinderier, Boktryckerier samt Tidskriftstryckerier

Samtliga dessa industribranscher – *bokbinderier* (SNI 22230), *boktryckerier* (22222) samt *tidskriftstryckerier* (SNI 22221) – hade en negativ ekonomisk utveckling mellan 2001 och 2002. Nettoomsättningen sjönk och lönsamheten försämrades, se *tabell 3.13* och *3.14*.

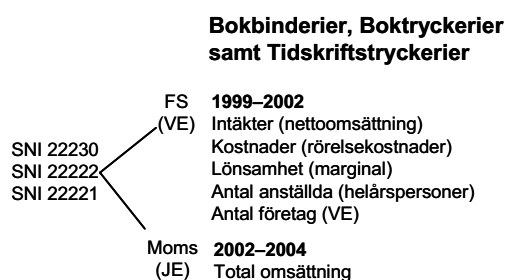
Mellan 2002 och augusti 2004, se *tabell 3.18*, har total omsättning i nämnda branscher minskat med mellan 8,2 och 13,9 procent.

Tabell 3.12 Omsättningsutveckling för tidningshandel SNI 52472 (JE) respektive varuhus och livsmedelsbutiker SNI 5211 (JE), år 2001– augusti 2004. Procentuell förändring

	Tidningshandel (52472)		Varuhus och livsmedelsbutiker (5211)	
	Total oms	Oms 6%-varor	Total oms	Oms 6%-varor
2001–2002	–2,5	*	+8,9	*
2002–2003	–3,1	+0,8	+3,3	–1,7
2003–2004 (jan–aug)	+2,2	–2,6	+2,4	+4,1
2002–aug 2004	–0,9	–1,8	+5,7	+2,4
2001–aug 2004	–3,4	*	+15,1	*

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

* Böcker och tidskrifter blev belagda med 6 procents momssats från och med år 2002. Detta medför att från år 2002 kan SCB följa försäljningsutvecklingen för dessa varor skilt från övriga varor i sortimentet.

Sämst har utvecklingen varit för tidskriftstryckerierna.⁵²

Åren 1999–2002 med fokus på 2001–2002

Mellan år 2001 och 2002 sjönk intäkterna (nettoomsättningen) i samtliga här redovisade branscher. Kostnaderna sjönk också, förutom hos tidskriftstryckerierna. Lönsamheten mätt i marginal mellan intäkter och kostnader sjönk i samtliga industribranscher. Tidskriftstryckerier framför allt hade en sämre marginal år 2002 jämfört med år 2001.

Tabell 3.13 Procentuell förändring mellan åren 2001 och 2002

	Bokbinderier (VE) SNI 22 230	Boktryckerier (VE) SNI 22 222	Tidskriftstryckerier (VE) SNI 22 221
Nettoomsättning	-8,1	-2,7	-1,8
Kostnader totalt	-7,5	-2,2	+2,4

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE-nivå)

Tabell 3.14 Lönsamhet åren 2001 och 2002. Marginal i procent

	Bokbinderier (VE) SNI 22 230	Boktryckerier (VE) SNI 22 222	Tidskriftstryckerier (VE) SNI 22 221
2001	+7,3	+5,7	+6,4
2002	+6,6	+5,1	+2,4

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE-nivå)

Bokbinderier och industri för trycksaksbehandling SNI 22230 (VE)

Antalet företag minskade med 3 procent (eller 7 stycken) mellan åren 2001 och 2002. Under samma period minskade antalet anställda med 5 procent eller 64 helårspersoner.

⁵² Förändringarna för bokbinderier och tidskriftsförlag bör tolkas med försiktighet. I dessa branscher är antalet företag (VE) relativt få. Förändringar i utvecklingstalen kan i större utsträckning påverkas av in- och utträden jämfört med branscher med betydligt fler företag.

Enligt SCB:s Företagsstatistik har nettoomsättningen (omsättningen från den huvudsakliga verksamheten) hos Bokbinderier och industri för trycksaksbehandling (SNI 22230) under perioden 1999–2002 kraftigt sjunkit, med 22,7 procent eller från 1 miljard till 800 miljoner kronor. Kostnaderna sjönk under samma period med 18,2 procent. Hälften av den här upptagna kostnadsmassan utgörs av personalkostnader, dessa kostnader sjönk med 14,3 procent mellan 1999 och 2002. Lönsamheten, marginalen, har under samma period minskat med 5,1 procentenheter.

Tabell 3.15 Utveckling i absoluta tal hos bokbinderier SNI 22 230 (VE). Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (miljoner kr)	Kostnader totalt (miljoner kr)	Marginal (%)	Antal helårs- personer	Antal företag (VE)
1999	1 032	911	11,7	1 561	244
2000	983	876	10,9	1 389	236
2001	868	805	7,3	1 270	233
2002	798	745	6,6	1 206	226

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE-nivå)

Boktryckerier, övriga tryckerier SNI 22222 (VE)

Antalet anställda har minskat mellan åren 1999 och 2002. År 2002 var det 1 624 färre helårsanställda jämfört med år 1999, en minskning med cirka 12 procent i branschen. Antalet företag (VE) har sjunkit med åtta procent eller 208 stycken under samma period.

Tabell 3.16 Utveckling i absoluta tal hos boktryckerier SNI 22 222 (VE). Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (miljoner kr)	Kostnader totalt (miljoner kr)	Marginal (%)	Antal helårs- personer	Antal företag (VE)
1999	16 797	15 714	6,5	13 517	2 586
2000	16 658	15 460	7,2	13 155	2 569
2001	16 494	15 561	5,7	12 704	2 500
2002	16 051	15 225	5,1	11 893	2 378

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE-nivå)

Boktryckeriernas nettoomsättning uppgick till cirka 16 miljarder kronor år 2002 och har sjunkit med drygt 4 procent sedan 1999. Kostnaderna totalt har under samma period minskat med cirka 3 procent. Hos boktryckerier utgör kostnader för råvaror och förnödenheter, som har sjunkit med 4,8 procent, den största kostnadsposten med cirka 45–50 procent

av kostnadsmassan. Även personalkostnader, som sjunkit med 3,8 procent, är en betydande kostnads-post hos boktryckerierna och uppgår till cirka 30 procent av kostnader totalt.

Lönsamheten, marginalen, har under perioden 1999–2002 varierat mellan 5,1 och 6,5 procent. Den var som lägst år 2002.

Tidskriftstryckerier SNI 22221 (VE)

Antalet anställda minskade med 13,4 procent eller 219 helårspersoner år 2002 jämfört med 1999 och antalet företag sjönk med 14 procent eller 15 stycken.

Tabell 3.17 Utveckling i absoluta tal hos tidskriftstrycker SNI 22221(VE). Löpande priser exklusive moms

	Nettoomsättning (miljoner kr)	Kostnader totalt (miljoner kr)	Marginal (%)	Antal helårspersoner	Antal företag (VE)
1999	2 195	2 017	8,1	1 632	107
2000	2 222	2 100	5,5	1 551	99
2001	2 397	2 243	6,4	1 495	101
2002	2 352	2 296	2,4	1 413	92

Källa: SCB:s Företagsstatistik (VE-nivå)

Mellan åren 1999 och 2002 ökade nettoomsättningen hos tidskriftstryckerierna (SNI 22221) med 7,2 procent samtidigt som kostnader totalt steg med 13,8 procent. Det var framför allt kostnader för råvaror och handelsvaror som steg mellan 1999 och 2002, med 21,4 procent. Råvarukostnader utgör ungefär hälften av kostnader totalt hos tidskriftstryckerierna. En försämrad lönsamhet syns i en försämrad marginal mellan 1999 och 2002. Marginalen har sjunkit med 5,7 procentenheter sedan 1999.

Åren 2002–2004

Utifrån SCB:s Momsstatistik redovisar SCB försäljningsutvecklingen mellan 2002 och augusti 2004 för bokbinderier (SNI 22230), boktryckerier (SNI 22222) respektive tidskriftstryckerier (SNI 22221), (samtliga JE).

Omsättningsutvecklingen i de tre industribranscherna har överlag haft en negativ utveckling mellan 2002 och augusti 2004. Inte minst sjönk den totala omsättningen hos tidskriftstryckerier (–13,9 procent).

Tabell 3.18 Omsättningsutveckling för bokbinderier SNI 22230 (JE), boktryckerier SNI 22222 (JE) respektive tidskriftstryckerier SNI 22221 (JE), år 2002–augusti 2004. Procentuell förändring

	Total omsättning		
	SNI 22 230	SNI 22 222	SNI 22 221
2002–2003	–12,3	–5,2	–6,8
2003–2004 (jan–aug)	+4,7	–3,4	–7,6
2002–aug 2004	–8,2	–8,4	–13,9

Källa: SCB:s Momsstatistik (JE)

Läsandets utveckling

I denna sjätte rapport och i detta kapitel kompletterar SCB med nya data om barns läsande från Institutet för social forskning (SOFI). Se i sammanfattningen nedan.

Tidigare mer omfattande beskrivningar från rapport 5 om läsandets utveckling finns med även i den

här rapporten. Här ingår av SCB utvalda delar av analyserna från SOM-Institutet⁵³ och Nordicom-Sverige⁵⁴. Dessa institut har på uppdrag av SCB och för Bokpriskommissionens räkning analyserat läsandets utveckling. Resultat från andra undersökningar publicerades i kapitel 4 i tidigare rapporter och finns tillgängliga på www.scb.se/bokmoms.

En sammanfattning

Nyheter i denna SCB:s sjätte och sista rapport för Bokpriskommissionens räkning är uppgifter som redovisar barns och ungdomars läsvanor och andra fritidssysselsättningar 2000–2002. Dessa redovisningar är hämtade ur *Levnadsnivåundersökningen 2000* (LNU2000) och *ULF-undersökningarna 2001 och 2002*. LNU2000 genomfördes av Institutet för social forskning (SOFI) och ULF-undersökningarna av SCB. I ULF-undersökningen 2001 användes exakt samma frågefomulär som i LNU2000. I 2002 års undersökning reviderades formuläret något.

Läsvanor enligt SOM-Institutet och Nordicom-Sverige

Sedan SCB:s tredje rapport har analyser erhållits från SOM-Institutet⁵⁵ och Nordicom-Sverige⁵⁶. Här nedan ingår av SCB utvalda delar av analyserna vilka gjorts på uppdrag av SCB för Bokpriskommissionens räkning.

I tidigare rapporter har SCB låtit resultat från andra undersökningar som rör läsande finnas med i kapitel 4. Samtliga rapporter finns tillgängliga på www.scb.se/bokmoms.

Positiva trender men mönster bekräftas

Överlag råder flera positiva trender för både bok- och veckotidningsläsning i Sverige. Men man ser fortfarande att arbetare och lågutbildade läser veckotidningar medan högutbildade och de med akademiska yrken läser böcker. Att läsandet har ökat 2003 menar *SOM-Institutet 2003* innebär framför allt en ökning på höjden och inte en ökning på bredden. Med detta menas att läsningen inte har spridit sig till dem som inte har vana av att läsa vare sig böcker eller tidskrifter. Bok- och tidskriftskonsumenter, som också kan antas haft störst intresse av att följa debatten kring momssänkningen, har däremot ökat sin konsumtion ytterligare.

Uppgång i skönlitteraturläsningen, nedgång i läsningen av fackböcker

I *Mediebarometern 2003* framkommer att drygt en tredjedel (35 procent) av svenska folket uppger att de har läst böcker en vanlig dag. 87 procent av bokläsarna säger att de läst böcker för nöjes skull och 17 procent att de läst för arbetet eller skolan. I ”nöjesläsningen” dominerar läsning av skönlitteratur och i den tidsserie som mäter ”nöjesläsningen” kan en ökning noteras under senare år – 10 procentenheter sedan 1996 – samtidigt som läsningen för arbetet/skolan minskar – minskningen omfattar 15 procentenheter för samma tidsperiod. I båda fallen är trenden särskilt tydlig bland barn och ungdomar. Den vikande trenden vad gäller facklitteratur är också märkbar bland högutbildade.

Nedgången i läsningen av facklitteratur kan till stora delar förklaras av att det i dag sker en omfattande läsning av material, som är att hänföra till facklitteratur och läromedel, på datorskärmen (Internet) på bekostnad av läsning av tryckt facklitteratur, säger *Nordicom-Sverige*. Det finns i deras undersökning *Mediebarometern* resultat som visar en tydlig koppling mellan Internetanvändning och facklitteraturläsning.

⁵³ SOM-undersökningarna år 2002 och 2003

⁵⁴ Undersökningen *Mediebarometern*

⁵⁵ SOM-undersökningarna år 2002 och 2003

⁵⁶ Undersökningen *Mediebarometern*

Den uppgång som gäller läsningen av skönlitteratur kan huvudsakligen förklaras av faktorer som sänkt bokmoms, ökad tillgänglighet för bokinköp samt nya försäljningsställen, pocketbokens expansion, läskampanjer, skolsatsningar och globala mediesuccéer. Vad gäller de ungas ökade läsning av skönlitteratur är det till exempel säkerligen riktigt att tala om en Harry Potter-effekt, fortsätter Nordicom-Sverige.

De grundläggande mönstren i bokläsningen är dock i stort sett de samma i dag som för tjugo år sedan; högutbildade läser mer än lågutbildade, kvinnor mer än män, flickor mer än pojkar. Någon utjämning att tala om här kan inte fastställas.

Åsikter om momssänkningens inverkan på bokläsandet

I *SOM-undersökningen* svarade 56 procent av kvinnorna och drygt 40 procent av männen både år 2002 och 2003 att momssänkningen var en effektiv åtgärd för att stimulera bokläsandet i Sverige. Samtidigt uppger 17 procent 2002 och 23 procent 2003 att de inte har någon uppfattning i frågan.

År 2002 hade priset på böcker sjunkit med 13 procent jämfört med året innan (SCB 2003). Samma år ansåg 69 procent enligt *SOM-Institutet* att män skulle köpa mer böcker om de vore billigare. Detta kombinerat med att 17 procent inte hade någon uppfattning om frågor som rör momssänkningen år 2002 tydde på en bristande medvetenhet hos en del av befolkningen om att det faktiskt hade blivit billigare att köpa böcker och tidskrifter. Omkring 10–15 procent av befolkningen verkar vara icke-läsare. Så är det nu och så har det sett ut sedan 1988.

Genre och innehåll viktiga faktorer vid bokköp

Hela 95 procent anser i *SOM-undersökningen 2003* att typ av innehåll/genre är det absolut viktigaste när man köper en bok. Därefter kommer bokens handling som 91 procent anger som viktigt samt rekom-

mendationer från vänner, 73 procent. Författaren till boken är viktig för 69 procent och priset för 57 procent. Att boken är nyutkommen är av underordnad betydelse; endast 10 procent tycker att det är viktigt. Mindre viktigt är också eventuella litterära pris 16 procent, bokens omslag 17 procent samt bästsäljarlistor 24 procent. Baksidestexten är viktig för kvinnor men inte av lika stor vikt för män, 60 procent jämfört med männens 39 procent.

Författaren är viktigare för äldre bokköpare än för yngre; 83 procent av 60–69-åringar och 89 procent av 70–85-åringarna tycker att författaren är viktig. Bokens omslag däremot, som för större delen av bokköparna är ganska oviktigt, är viktigt för de yngre köparna. Hela 32 procent av 15–19-åringarna och 27 procent av 20–29-åringarna anser att omslaget är viktigt.

Recensionerna är av större betydelse för högutbildade och för bokköpare i storstad än för övriga köpare. Av samtliga tillfrågade anser 39 procent att recensionerna är av betydelse vid bokköp medan 53 procent av högutbildade och 46 procent av storstadsborna anser detsamma. De äldsta, de högutbildade, akademikerna/de högre tjänstemännen samt storstadsborna anser även att eventuella litterära pris har 5 till 6 procentenheters större inverkan på deras bokköp än vad det har på samtliga köpare.

En tredjedel av befolkningen köper inte böcker

Totalt sett är det, enligt *SOM-undersökningen 2003*, en tredjedel av befolkningen (33 procent) som inte brukar köpa böcker. Här följer det vid det här laget gamla välkända mönster. Betydligt fler män än kvinnor anger att de inte brukar köpa böcker (43 mot 24 procent). Andelen som inte brukar köpa böcker sjunker gradvis med utbildningsnivå från 54 procent av de lågutbildade till 10 procent av de högutbildade. Det är 45 procent bland arbetare, 35 procent bland företagare, 23 procent bland tjänstemän och 11 pro-

cent bland akademiker/högre tjänstemän som inte brukar köpa böcker. Bland de som bor på mindre tätort och ren landsbygd är det omkring 40 procent som inte brukar köpa böcker medan det i stad/större tätort och storstad är 26–28 procent som anger det samma.

Ointresserade lockas inte av prissänkning

Att en prissänkning främst lockar ointresserade konsumenter och inte dem som är ointresserade är inget unikt fenomen för böcker och tidskrifter, menar *SOM-Institutet* (jfr Mesak & Clelland 1979.). För att locka till läsning handlar det snarare om format, innehåll och genre. Läsande och vanan därav går från vecko-/månadstidningar, till tidskrifter, till pocketböcker och lättare genrer som deckare /thrillers och vidare till romaner och inbundna böcker. De mest ovana läsarna attraheras främst av vecko-/ månads-tidningar och de riktiga bokslukarna håller sig främst till böcker.

Inget uppenbart samband mellan momssänkning och breddat bokläsande

I *SOM-Institutet:s* rapport framkommer att man inte kan påvisa något uppenbart samband mellan sänkningen av bokmomsen den 1 januari 2002 och en breddning av bokläsandet till nya grupper. Andelen som säger sig läsa böcker över huvud taget har inte ökat under de senaste 15 åren, snarare minskat. Där- emot ser vi en tydlig förskjutning från sporadiskt lä- sande till ofta-läsande. År 1988 uppgav 88 procent att de läste böcker; 30 procent läste ofta och 58 procent läste sporadiskt. Resterande 12 procent var ”icke- läsare”. År 2001, året före momssänkningen, var det fortfarande 88 procent bokläsare, då med fördel- ningen 35 procent som läste ofta och 53 procent spo- radiska läsare. Andelen ofta-läsare har fortsatt att öka, till 41 procent 2003. Samma år utgjorde de spo- radiska läsarna 44 procent och icke-läsarna 15 pro-

cent, vilket innebär att andelen som över huvud taget läste böcker 2003 var 85 procent. Under perioden 2000 till 2003 har andelen arbetare som inte läser ökat från 20 procent till 23 procent. Andelen kvinnor som tidigare klassats som ”icke-läsare” har varierat en del under åren 2000–2003 (10, 8, 7 respektive 9 procent under periodens fyra år).

På frågan om den egna läsningen av böcker ökat eller minskat under 2002 respektive 2003 eller om den är av ungefär samma omfattning som tidigare, svarade mellan 60 och 70 procent att bokläsningen varken ökat eller minskat.

Möjliga orsaker till att inte läsa böcker

I *SOM-undersökningen 2003* bad man de som aldrig läser, läser sporadiskt respektive läser ofta att göra en bedömning av möjliga orsaker till att många inte läser. Av de läsare som läser ofta tror 28 procent, att orsaken till att inte läsa, går att finna i bristande läs- kunnighet medan endast 14 procent av icke-läsarna tror på just den orsaken. Att många människor sak- nar tradition hemifrån att läsa böcker, tror 84 pro- cent av ofta-läsarna är orsak till sviktande läslust medan bara 51 procent av icke-läsarna anger att de tror på den orsaken. Att böcker är för dyra tror 60 procent av kvinnorna och 43 procent av männen kan vara orsak till att människor inte läser böcker. Att tiden inte räcker till tror 74 procent av samtliga kan vara anledning till att inte läsa böcker. En orsak som alla är ganska ense om, är att många hellre tittar på TV än läser böcker; icke-läsare 83 procent, spo- radiska läsare 92 procent och storläsarna 95 pro- cent.

I SCB:s omnibussundersökning 2002 frågades också om varför man inte läser. Bland de som sva- rade att de i stort sett aldrig läser böcker angav hälft- en brist på tid som den främsta orsaken. Bland per- soner som inte läser böcker var det få som angav nå- got som skulle motivera dem att läsa.

De facto: Liten ökning av tidskriftsköpare mellan 2002 och 2003

Uppåt 60 procent av svenska folket köper tidskrifter någon gång ibland enligt *SOM-undersökningen 2003*. En dryg fjärdedel gör det aldrig och omkring 15 procent gör det ofta. Mellan 2002 och 2003 sker en liten ökning av andelen som köper tidskrifter.

Totalt instämmer 39 procent av svenska folket i påståendet att ”Om tidskrifter vore billigare skulle jag köpa fler” medan 19 procent tar avstånd från det påståendet. Hela 43 procent är neutrala eller har ingen uppfattning i frågan.

Tidskriftsköparna

Kvinnor köper mer tidskrifter än män. 2003 var det 17 procent av kvinnorna och 13 procent av männen som ofta köpte tidskrifter. I åldersgrupperingen var den tydligaste tendensen att unga köpte färre tidskrifter än andra. År 2003 var det 44 procent mellan 15 och 19 år som aldrig köpte någon tidskrift och andelen som ofta köpte tidskrifter var betydligt lägre i åldrarna 15–29 år än bland de äldre. Dock var andelen sporadiska tidskriftsköpare störst i gruppen 20–49 år (omkring 70 procent 2003). Bland hög- och lågutbildade utmärkte sig de högutbildade genom en betydligt lägre andel frekventa tidskriftsköpare. Bland lågutbildade har det dock mellan 2002 och 2003 skett en kraftig ökning i andelen som aldrig köper tidskrifter (från 28 till 42 procent).

Upplevt: Köp av tidskrifter – i stort sett ingen förändring

76 procent i *SOM-undersökningen 2003* anser att de varken köper mer eller mindre tidskrifter än tidigare. År 2002 var det 71 procent som ansåg att deras inköp av tidskrifter var oförändrade. De flesta ansåg inte heller att deras läsning förändrats. Dock är det många fler som anser att deras köp har minskat 2003 (15 procent) än det är som anser att deras köp har

ökat (9 procent). Detta ser ungefär likadant ut bland kvinnor och män. Fördelat på ålder är det främst de under 30 som anser att deras tidskriftsköp har ökat (15–17 procent).

År 2002 ansåg 42 till 46 procent i åldersgruppen 70–85 år, att deras tidskriftsköp minskat. Även 2003 är det 22–28 procent av 70–85-åringarna som anser att deras tidskriftsinköp minskat.

Sett till utbildningsnivå och subjektiv klass (arbetare, tjänsteman, egen företagare, akademiker/högrestjänsteman) är det främst bland lågutbildade och arbetare som tidskriftsköpen har minskat medan de har ökat bland högutbildade, akademiker och högre tjänstemän.

Något ökat läsande av vecko-/månadstidningar

Om vi utgår ifrån vecko-/månadstidningar kan vi fastslå att det för perioden 1999–2003 skedde stora förändringar i läsningen, främst från och med årskiftet 2001–2002. Då ökade andelen frekventa läsare med 14 procentenheter från 36 till 50 procent. Året därefter gick andelen läsare tillbaka något enligt *SOM-undersökningen 2003* men var kvar på en högre nivå än 2000. Detta kan tolkas som en direkt effekt av momssänkningen. Samtidigt ligger andelen sporadiska läsare fast vilket innebär att andelen icke-läsare minskar. Totalt sett, under hela femårsperioden 1999–2003 har läsningen av vecko-/månadstidningar ökat bland dem som läser ofta från 32 till 45 procent samtidigt som andelen sporadiska läsare har sjunkit från 47 till 40 procent och andelen icke-läsare har sjunkit från 21 till 15 procent. Med andra ord ser vi ett allmänt ökat läsande av vecko-/månadstidningar. Under 2002, första året efter momssänkningen, sjönk dessutom andelen icke-läsare till 9 procent vilket tyder på att många som vanligtvis inte läser vecko-/månadstidningar lockades till viss läsning det året.

Små förändringar vad gäller läsning av special-/facktidskrifter

Enligt *SOM-undersökningen 2003* pekar resultaten på en något mindre frekvent läsning av den avgränsade och innehållsinriktade kategorin special-/facktidskrifter än när det gäller vecko-/ månadstidningar. Under hela perioden 1999–2003 har det skett små förändringar. Andelen icke-läsare ökade något från 27 till 32 procent och andelen som läser ofta har ökat från 23 till 25 procent. Mellan åren 2001–2002 skedde dock även här ett brott i trenden. Efter vad som tycks vara en långsam nedgång i andelen frekventa läsare av special-/facktidskrifter från 23 procent 1999 till 19 procent 2001 ökar andelen frekventa läsare till 27 procent 2002. Därefter minskade andelen frekventa läsare med två procentenheter 2003. Läsandet av special-/facktidskrifter uppvisar inte samma mönster som läsandet av vecko-/månadstidningar. Under de senaste fem åren har andelen frekventa läsare av special-/facktidskrifter bara ökat marginellt samtidigt som andelen sporadiska läsare gradvis har minskat. Effekten av momssänkningen är mindre och har i stort sett helt klingat av 2003.

Resultaten är i huvudsak de förväntade. Det är de breda vecko- eller månadsutgivna tidningarna som i första hand påverkas av en prissänkning. Genom att de har ett bredare innehåll så har de större möjlighet att på kort sikt attrahera nya läsare. Specialtidningar och tidskrifter som är inriktade på snävare ämnesområden och läses av en begränsad grupp intresserade är mindre priskänsliga och därmed mindre påverkade också av en prissänkning.

De yngre läser mer tidskrifter

På samma sätt som för böcker kan en svagt nedåtgående trend noteras i andelen som läser, även för tidskriftsläsningen i sin helhet, under senare år. Samtidigt, vilket också gäller för bokläsningen, kan uppåtgående trender noteras när t ex vissa grupper studeras.

Totalt sett håller populärtidningarna med sina vecko- och månadstidningar och de nytilkomna specialtidningarna ställningarna väl enligt *Nordicom*. Här kan dessutom en ökad läsning bland de yngsta, det vill säga 9- till 14-åringarna, noteras under de senaste åren på samma sätt som för skönlitteratur som inkluderar barn- och ungdomsböcker. Det handlar med andra ord om förströelsemedier. Den senaste mätningen visar en påfallande uppgång (44 procent uppger att de läser vecko- och månadstidningar en genomsnittlig dag) och samma tendens kan avläsas i veckoläsningen. Även den andel som prenumererar på populärtidningar har blivit större vad gäller denna åldersgrupp vilket är förvånande då det är ett faktum att prenumerationerna ökar med ålder. Frågan är om denna utveckling kommer att fortsätta. En motsvarande om än svagare uppgång finns även för special-/facktidskrifter i denna åldersgrupp.

Teknisk rapport

Prismätningar

Prismätningar har vissa särdrag bland statistiska undersökningar. Syftet med en prismätning är att fastställa den genomsnittliga prisutvecklingen för en grupp varor eller tjänster (ofta benämnda *produkter* med ett samlingsbegrepp) av konstant kvalitet. Här ligger också den specifika svårigheten med prismätningar, eftersom produkterna på marknaden ständigt förändras till beskaffenhet och kvalitet. Det är nödvändigt att använda en metodik som ser till att kvalitetsförändringar avskiljs från de rena prisförändringar som ska uppmätas.

Bokprismätning är ett exempel på detta. För det första är boken en kvalitetsmässigt heterogen och snabbt föränderlig vara, vilket för den övervägande delen av bokmarknaden gör det svårt att hitta jämförbara varor vid två tidpunkter. Förutom omfånget i sidor eller dylikt, det grafiska utförandet (bildmängd, papperskvalitet m.m.) har vi det förhållandet att en

bok (titel) ofta är en färskvara som regelmässigt minskar i upplevt konsumentvärde och därmed i kvalitet med tiden. Försäljningskanalerna är också diversifierade med till exempel traditionella bokhandlar med stort sortiment, varuhus, dagligvarubutiker, kiosker samt bokklubbar och nätbokhandel.

Allmänna utgångspunkter

Först kan förtjäna att nämnas några allmänna utgångspunkter som gäller generellt inom SCB:s arbete och inom den statistiska professionen.

En *Yrkesetisk deklaration för statistiker* har antagits av Internationella Statistiska Institutet, och SCB har anslutit sig till den. Detta dokument innehåller etiska regler som rör statistikerns skyldigheter och förpliktelser mot samhället, mot uppdrags-/arbetsgivare, mot kollegor och mot uppgiftslämnare. De anger en ram som statistikern normalt håller sig inom, för att statistiken ska kunna vara till god nytta i samhället och förtjäna ett gott allmänt förtroende. Där ingår punkter om bland annat objektivitet, att ej föregripa resultat, förtroende för statistiken, metod- och resultatredovisningar, sekretess och skydd av identitetsdata.

Riktlinjer för kvalitetsdeklaration av statistik har tagits fram av SCB. Riktlinjerna gäller primärt för officiell statistik men är generellt relevanta för statistikredovisningar. SCB:s kvalitetsbegrepp omfattar flera olika kvalitetsaspekter. En viktig del, om än långt ifrån den enda, är tillförlitligheten, det vill säga kontrollen över den större eller mindre osäkerhet som finns i statistiken. Såvitt möjligt bör osäkerheten i statistiken anges med kvantitativa mått eller indikationer, t.ex. osäkerhetstal.

Planering är en hörnpelare i en statistisk undersökning. Utifrån undersökningens syfte gäller det att från början göra en detaljerad plan över hur undersökningen ska utformas och genomföras i sina olika moment. Att så långt det går följa planen är nödvändigt

för att statistiken ska bli tillförlitlig och få förutsättningar att ge resultat som stämmer med verkligheten. Även allmänt inom utvärdering av samhällsreformer betonas vikten av omsorgsfull planering, avseende inte enbart utvärderingens organisation utan även metodvalen.

Urvalsmetoder är en annan hörnpelare i de allra flesta statistiska undersökningar. Uppgifter samlas in från ett urval, ett stickprov, av till exempel boktitlar. Syftet är att utifrån dessa uppgifter dra slutsatser om hela *populationen* av alla titlar i hela bokutbudet. Att på det sättet generalisera mätresultaten från urvalet till att gälla för hela populationen är möjligt endast om urvalet dels är tillräckligt stort, dels är valt med en korrekt metod. För att man ska stå på god statistikvetenskaplig grund förutsätts att urvalet är valt genom en slumpmekanism eller motsvarande, som ett *sannolikhetsurval*. Då ska varje objekt (boktitel) i populationen ha en känd välbestämd sannolikhet större än noll för att komma med i urvalet. SCB har generellt som praxis att nyttja sannolikhetsurval så långt det är möjligt, för att säkra statistikens korrekta vetenskapliga grund på ett kostnadseffektivt sätt.

Måluppfyllelse att utvärdera – bokprismätningarnas roll

Bokpriskommissionen ska enligt sina direktiv verka för att momssänkningen på böcker, tidskrifter m.m. får fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenterna betalar. I direktiven sägs vidare att målet med statens insatser på området är att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur samt att öka tillgången till och intresset för litteratur i alla grupper.

Utvärderingsuppgiften i de aktuella bokprismätningarna går sålunda ut på att utröna huruvida momssänkningen får fullt och bestående genomslag på konsumentens pris. Uppgiften framstår som ett ganska renodlat fall av det som i litteraturen för utvärderingsmetodik benämns utvärdering av mål-

uppfyllelse. Målet vars uppfyllelse ska utvärderas är relativt klart och tydligt definierat, och det finns knappast heller risk för väsentliga bieffekter som skulle kunna störa bilden. Detta ger en klar utgångspunkt för SCB:s arbete med bokprismätningarna, vars roll är att vara ett statistiskt underlag åt Bokpris-kommissionen.

SCB:s metoder i stora drag

För det gemensamma urvalet av svenskutgiven litteratur i bokhandel och nätbokhandel tillämpas en metod som kallas för hedonisk regression. Den innebär att priset på en bok ses som en funktion av bokens mätbara fysiska egenskaper (karaktäristika) samt att en modell för denna funktion skattas och används vid prisjämförelsen.

Hedonisk regression är den mest ambitiösa, och samtidigt mest resurskrävande, metoden för beaktande av kvalitetsförändringar i prisindexsammanhang. En omfattande forskningslitteratur existerar på området. Metoden har också vunnit insteg i officiella index i några länder, bland annat i USA och Sverige. Först och främst har SCB med stöd av företrädare inom bokbranschen tagit fram de egenskaper hos böcker som är angelägna att följa. Därefter har uppgifter om de olika egenskaperna samlats in av personal på Kungliga biblioteket. Slutligen har den hedoniska modellen fastställts genom att funktionernas exakta utseende och stabilitet över tid har testats.

För bokklubbar, varuhus samt dagligvarubutik/kiosk används en metod som bygger på kvalitetsklasser, inom vilka den genomsnittliga bokkvaliteten kan antas vara approximativt lika. Det har för bokklubbarna varit möjligt att utnyttja den information om böckernas egenskaper som finns publicerad i medlemstidningarna. Däremot har det inte varit möjligt att erhålla ISBN-nummer från alla bokklubbar, vilket hade varit nödvändigt för en omfattande

kodning av kvalitetsegenskaper. För varuhusen är ISBN-nummer kända bara för delar av sortimentet. Därtill kommer att för försäljningskanaler med mindre marknadsandelar är det svårare att motivera en så omfattande (kostsam) uppgiftsinsamling för varje enskild titel.

Tidskrifter förändras normalt inte lika mycket över tiden som böcker och svårigheterna blir därför mindre. Antalet nummer per abonnemang liksom utförande av ett enskilt tidskriftsnummer förändras dock ibland. För tidskrifter blir därför, liksom för kurslitteratur, den grundläggande metodiken att följa priset på samma tidskrift över tid med avseende på abonnemang och lösnummer. I de fall tidskriftens utförande förändras tillämpas i prisindexpraxis normala kvalitetsjusteringsförfaranden.

Böcker i bokhandel och nätbokhandel 2002–2004

Populationsavgränsning

Den grundläggande målsättningen med prismätningarna på böcker i detta projekt är att de ska omfatta *all litteratur av kommersiell betydelse som är utgiven av svenska förlag*. I kortform använder vi för detta termen svenskutgiven litteratur.

Vad gäller fackböcker innebär detta att såväl böcker för massmarknaden som för specialiserad användning ska ingå i målpopulationen. Till exempel ingår, och ska även ingå, kurslitteratur på olika utbildningsnivåer i den utsträckning som avspeglar dess andel av målpopulationen. Prisutvecklingen för kurslitteratur prismäts även, och redovisas separat, i SCB:s uppdrag från Utbildningsdepartementet.

Vägningsprinciper

Det ovan angivna utvärderingsmål, som ligger till grund för bokprismätningarna kan sägas avse tillgängligheten för konsumenterna av hela bokutbudet, i hela dess rikhaltiga vidd. Då framstår även de ”smala”

titlarna som var för sig viktiga, eftersom de många ”smala” titlarna tillsammans utgör mycket i den totala bredden av bokutbudet. Man kan åskådligt tänka sig att det rör sig om tillgängligheten för konsumenten till det som kan finnas att välja på i en större välsorterad bokhandel.

Den grundprincip för vägning som valts i bokprismätningarna skulle därför kunna benämnas ett ”bibliokratiskt” index och skiljer sig därvid i viss mån från de vägningsprinciper som tillämpas i andra prisindex, där de enskilda varornas försäljning i kronor ofta används vid sammanvägningen.

I bokprismätningarna tillämpas alltså vägning efter boktitlarna, så att i princip varje boktitel väger lika mycket.

Valet av denna ”bibliokratiska” vägningsprincip i bokprismätningarna motiveras alltså av det aktuella utvärderingssyftet. Ett mål som angivits i direktiven till Bokpriskommissionen är att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur och ökat läsande i alla grupper. Detta mål synes inte innebära att i första hand de populäraste underhållningsböckerna ska få chans att bli ännu populärare. Det kan inte heller i första hand gå ut på att sänka kostnaderna för dem som redan är storkonsumenter av populära underhållningsböcker. Mot den bakgrunden framstår den i andra prisindex använda försäljningsbaserade vägningsprincipen som mindre relevant.

Kvalitetsjustering, principiella överväganden

I prismätningar är det allmänt av fundamental betydelse att jämföra lika mot lika, dvs. i detta sammanhang att de bokurval som prismäts vid de två tidpunkterna ska kunna behandlas som kvalitetsmässigt likvärdiga. I verkligheten är det emellertid troligt att böckernas genomsnittliga kvalitet förändras mellan de två tidpunkterna. Därför bör en *kvalitetsjustering* göras, som kompenserar för skillnaden i kvalitet.

Praxis vid prismätning brukar vara att kvaliteten ses ur konsumentens perspektiv. Kvalitetsjusteringar i prismätningar ska då bara göras för förändringar som har värde för konsumenten. Detta är också helt i linje med Bokpriskommissionens direktiv, att det är konsumentens pris som är det relevanta.

Detta innebär att någon justering inte ska göras för sådana variabler som inte direkt mäter kvalitet för konsumenten, även om de har betydelse för kostnaden att producera boken. Upplagans storlek är exempel på en sådan variabel. Upplagans storlek har naturligtvis stor betydelse för produktionskostnaden per exemplar av boken, men den mäter inte direkt eller entydigt något av värde för konsumenten. Synbarligen kan nämligen en stor upplaga tyda på ett högt konsumentvärde i en populär bok, lika väl som en liten upplaga kan tyda på detsamma för en exklusiv bok. Därför ska prismätningarna inte justeras för upplagans storlek.

Av nu nämnda skäl ligger konsumentvärderingen som en principiell grund för de kvalitetsjusteringsförfaranden som beskrivs nedan. Vad som ska beaktas är sådana objektivt iakttagbara fysiska faktorer i böckers beskaffenhet som kan bedömas påverka konsumenters värdering och betalningsvilja.

Urvalsmetodik, svensktutgiven litteratur

Prismätningar görs två gånger per år, i april och oktober.

Prismätningen i den egentliga bokhandeln omfattar vid varje mättillfälle ett nytt urval av 1 000 boktitlar. För mätningarna under 2002 var det fråga om titlar utgivna under åren 2001–2002, för mätningarna under 2003 titlar utgivna under 2002–2003 och för mätningarna under 2004 titlar utgivna under 2003–2004. Den totala målpopulationen av titlar som vi drar urval ur utgörs av samtliga boktitlar av kommersiell betydelse utgivna av svenska bokförlag. Målpopulationens storlek är cirka 6 000 titlar vid

vårmätningen och 8 500 titlar vid höstmätningen. Skillnaden beror på att i vårmätningen representeras 16 månaders utgivning och vid höstmätningen 22 månaders utgivning.

Cirka två tredjedelar av boktitlarna är dragna som ett slumpmässigt urval ur BTJ Seelig AB:s titelregister. Eftersom många av de boktitlar som ges ut säljs i mycket små upplagor så har den resterande tredjedelen valts ur Svensk Bokhandels listor över bestsellers samt ur Akademibokhandelns mest aktuella bokkataloger. Från bokkatalogerna har samtliga titlar medtagits som är utgivna av svenska förlag under den aktuella tidsperioden (de två senaste kalenderåren). Målet är att så många titlar som möjligt ska finnas tillgängliga för prisobservation i butik.

Urvalet av titlar är upplagt som ett stratifierat urval med lika sannolikhet och förutbestämda urvalsstorlekar i tre dimensioner:

Efter litteraturtyp: 1) allmän skönlitteratur; 2) lyrik, dramatik med mera; 3) serier och skämtteckningar; 4) facklitteratur; 5) skönlitteratur för barn; 6) facklitteratur för barn.

Efter bandtyp: 1) kartonnage; 2) häftat; 3) inbundet; 4) pocket;

Efter utgivningsår: 1) innevarande år; 2) föregående år. Utgivningsperioden har utsträckts till och med april i vårmätningen samt till och med oktober i höstmätningen.

I varje stratum har ett slumpmässigt urval kombinerats med en komplettering av mer populära titlar enligt ovan så att ett förutbestämt antal titlar erhållits.

Boktitlarna prismäts i ett urval av 50 sortimentsbokhandlar plus en pocketboksbutik, valda ur SCB:s företagsregister med sannolikhet proportionell mot butikens storlek inom den ”kedja”⁶³ som butiken tillhör.

⁶³ Fyra företagsgrupperingar kan urskiljas på den svenska bokmarknaden. De som står utanför dessa har i urvalsteknisk bemärkelse fått utgöra en särskild ”kedja”.

Sortimentsbokhandlar kännetecknas av att det är möjligt att utföra beställningar av boktitlar som inte för ögonblicket finns i butikshyllorna. Uppgiften om huruvida en bokhandel är sortimentsbokhandel eller ej har inhämtats från BTJ Seelig AB och lagts in som extra villkor i ett sekvensiellt⁶⁴ urvalsförfarande.

Endast en del av boktitlarna undersöks i varje bokhandel enligt ett visst mönster. Bland sortimentsbokhandlarna undersöks mellan 100 och 450 titlar beroende på butikens storlek, men i genomsnitt 150 titlar. Priser för varje titel söks i cirka 5 butiker (de slumpmässigt valda titlarna) eller cirka 15 butiker (bestsellers samt katalogtitlar).

Sammanlagt görs vid butiksmätningarna drygt 8 000 prisobservationer vid varje mättillfälle. Vissa titlar saluförs dock inte i alla butiker vilket reducerar antalet effektiva observationer något, till i genomsnitt 7–8 prisuppgifter för var och en av de 1000 titlarna.

För samma 1 000 titlar som prismäts i bokhandeln redovisas prisutvecklingen för några nätbokhandlar såväl i vår- som höstmätningen. Denna prismätning genomförs av Pricerunner AB för SCB:s räkning genom prisinsamling direkt från Internet. Sammanlagt har cirka 2 500 prisobservationer använts vid varje tillfälle. Detta förfarande har upprepats vid varje mättillfälle under 2002–2004.

Metodik för prisjämförelser för svenskutgiven litteratur – hedonisk regression

I detta avsnitt beskrivs den hedoniska metod som tillämpas för prisjämförelserna mellan 2002 och 2004. I ett första steg beräknas medelpriser per titel och mätperiod i bokhandel respektive nätbokhandel.

⁶⁴ I ett sekvensiellt urval listas bokhandlarna i slumpmässig ordning men med olika sannolikheter beroende på bokhandelns storlek, räknat i antal anställda. De första butikerna på listan som uppfyller inklusionsvillkoren tas med i urvalet. För att ge alla kedjorna en rimlig representation, har mindre kedjor i någon mån överrepresenterats i förhållande till sin omsättning.

Vad gäller *bokhandeln* grundas dessa medelpriser på observationer i de 51 sortimentsbutikerna. Mätningar har gjorts vid två tillfällen varje år, i april och oktober. Prisjämförelser avser alltid samma månad under två intilliggande år, dvs. april 2002–april 2003, oktober 2002–oktober 2003, april 2003–april 2004 samt oktober 2003–oktober 2004. Inom varje sådan prisjämförelse kallar vi den första perioden för basperioden och den andra för jämförelseperioden.

Vi inför först följande beteckningar.

p_{ij}^0 är priset för boktitel i i butik j under basperioden.

p_{ij}^1 är priset för boktitel i i butik j under jämförelseperioden.

Det första beräkningssteget är nu att bilda medelpriser inom en viss bokhandelskedja. Vi beräknar härvid

$$\bar{p}_{jk}^0 = \frac{1}{m_{jk}^0} \sum_{i \in k} p_{ij}^0 \quad \text{och} \quad \bar{p}_{jk}^1 = \frac{1}{m_{jk}^1} \sum_{i \in k} p_{ij}^1, \quad (1)$$

där m_{jk}^0 och m_{jk}^1 är antalet butiker inom kedjan i vilken den aktuella titeln mätts under bas- respektive jämförelseperioden.

Därefter beräknas ett medelpris över alla kedjor inom vilka den aktuella titeln prismäts. I detta steg använder vi kedjornas/butikernas relativa marknadsandelar under 2003, betecknade v_k , och erhåller:

$$\bar{p}_j^0 = \sum_k v_k \bar{p}_{jk}^0 / \sum_k v_k \quad \text{samt} \\ \bar{p}_j^1 = \sum_k v_k \bar{p}_{jk}^1 / \sum_k v_k \quad (2)$$

där summeringen är över de kedjor där prismätning skett för den aktuella titeln.

För *nätbokhandlarna* beräknas medelpriserna i ett enda steg enligt (2) där vikten v_k nu avser den aktuella nätbokhandelns marknadsandel.

De på detta sätt beräknade titelmedelpriserna används nu i en statistisk regressionsanalys för att skatta sambandet mellan priset och bokens fysiska egenskaper.

Kodningen av böckers fysiska egenskaper har utförts av Kungliga Bibliotekets personal.

En regressionsmodell per genre, försäljningskanal (förutom bokhandel även för nätbokhandel och förlagspriser) samt mättillfälle har skattats. Regressionsmodellen har följande principiella utseende.

$$\log p_j = \alpha_0 + \sum_k \beta_{jk} x_{jk} + \varepsilon_j \quad (3)$$

Här betecknar p_j (medel-)priset för titeln enligt ovan. x_{jk} är värden för bokens egenskaper. För sådana variabler (vikt, sidantal, yta) som är kontinuerliga används logaritmen av värdet. Övriga variabler kallas dummyvariabler och betecknar tillhörighet till en viss kategori och dessa kan anta värdet 1 (tillhör kategorin) eller 0 (tillhör ej kategorin).

De variabler som ingår i modellen har valts i två steg. I det första steget arrangerade SCB fokusgruppsmöten med deltagande av förlagsredaktörer och bokhandlare med flera bransch-kunniga. Utifrån dessa samtal anlätades Kungliga Biblioteket (KB), vars personal kodade de utvalda boks titlarna med avseende på ett tjugotal olika egenskaper, utöver de som redan fanns tillgängliga i BTJ Seelig AB:s register. I ett andra steg prövades de tillgängliga variablerna i det statistiska modellarbetet, varvid i huvudsak deras statistiska betydelse (signifikans) avgjorde vilka som kom att ingå i de för beräkningarna använda modellerna. Slutresultatet med avseende på de ingående variablerna framgår av *faktaruta 1* nedan. Vid skattningen av koefficienterna har extrema observationers effekt begränsats (så kallad robust regression med winsorisering), eftersom de annars skulle kunna snedvrida resultaten.

Faktaruta 1**Egenskaper hos böcker vilka ingår i den hedoniska regressionen**

Skön	Barn	Fack
Bandtyp (tre variabler)	Bandtyp (tre variabler)	Bandtyp (tre variabler)
Skyddsomslag	Vikt	Vikt
Vikt	Sidantal	Yta
Sidantal		Sidantal
Illustrationer (fyra variabler)		Professional användning
Professional användning	Faktabok*	Naturvetenskap*
Deckare/science fiction*		Hobby*
Lyrisk/dramatik*		Psykologi*
Memoarer/biografier*		Samhälle*
Sex formatvariabler**	Fem formatvariabler**	CD/diskett ingår
		Standardformat 1**
Utgivningsår		Standardformat 2**
Toppliste/populär***		Standardformat 3**
		Backlist
	Toppliste/populär***	Toppliste/populär***
22 variabler	12 variabler	17 variabler

* Dummyvariabel avspeglade ämnesområde.

** Dummyvariabel som visar om höjd och bredd ligger inom vissa givna intervall. Bland dessa variabler avser tre vissa standardformat avseende kombinationer av höjd och bredd.

*** Denna variabel avspeglar om titeln härstammar från en särskild urvalskomplettering som avser titlar som förekommer på topplistor och/eller i Akademibokhandels kataloger.

Dessa variablers koefficienter har sedan använts för att göra en kvalitetskorrigerad av de medelpriser som beräknas för varje genre. Följande beräkningsätt har använts för denna korrigerad:

$$I = \frac{\bar{P}^1}{\bar{P}^0} \left/ \exp \left[\sum \bar{\beta}_j \left(\bar{x}_j^1 - \bar{x}_j^0 \right) \right] \right. \quad (4)$$

$\bar{P}^1$ och $\bar{P}^0$ betecknar medelpriser i urvalen, per genre, vid tidpunkterna 0 och 1, beräknade som geometriska

medelvärden⁶⁵. $\bar{x}^1$ och $\bar{x}^0$ betecknar medelvärden av egenskaperna i urvalen, per genre, vid tidpunkterna 0 och 1, beräknade som vanliga (aritmetiska) medelvärden. $\bar{\beta}_j$ betecknar medelvärdet av koefficienterna över de två tidpunkterna, för respektive genre.

Observationer som saknar värden på kvalitetsvariablerna (drygt 10 procent av samtliga) kommer inte med i prisjämförelserna.

⁶⁵ Ett geometriskt medelvärde innebär att n tal multipliceras varefter den n:te roten tas ur produkten.

Valet mellan den hedoniska metoden och kvalitetsklassmetoden

Den nu använda hedoniska metoden och den i rapporterna 1–4 använda kvalitetsklassmetoden är två alternativa metoder med i grunden samma syfte. Syftet är i båda fallen att beräkna prisutvecklingen renodlat, rensat från sådana prisförändringar som svarar mot förändringar i egenskaper hos böckerna. Den hedoniska metoden uppnår syftet genom att justera prisjämförelsen över tid med en matematisk funktion, som beräknar varje boks värde i kronor med hänsyn till bokens egenskaper. Kvalitetsklassmetoden däremot uppnår syftet genom att göra prisjämförelsen över tid inom grupper (klasser) av böcker med likartade egenskaper.

Trots att de två metoderna, hedonisk metod och kvalitetsklassmetod, har samma syfte så fungerar de något olika och kan ge något olika resultat. Vid valet mellan de två metoderna kan följande aspekter noteras.

- Den hedoniska metoden gör det möjligt att beakta fler egenskaper hos boken än med kvalitetsklassmetoden. Exempel på sådana egenskaper är sidantal och ämnesområde. Kvalitetsklassmetoden begränsas nämligen av att böckerna inte får bli så utspridda på olika klasser, att de alltför ofta blir utan ”klasskamrater” vid den andra tidpunkten.
- I den hedoniska metoden kan sådana egenskaper som vikt och sidantal behandlas ”steglöst”, som kontinuerliga variabler. Detta gör att varje gram eller varje ytterligare får betydelse. I kvalitetsklassmetoden däremot behandlas sådana egenskaper på ett grövre sätt. En bok som väger 301 gram likställs där i fråga om vikt med en bok som väger 499 gram, men inte med en som väger 299 gram.
- Den hedoniska metoden bygger på ett så kallat modellantagande, om på vilket sätt olika egenskaper på en bok samverkar i sin betydelse för bokens

värde. Modellantagandet går ut på att alla beaktade skillnader i egenskaper hos boken var för sig är ”värda” ett visst antal procent av bokens pris. En inbunden bok beräknas vara värd ett visst antal procent mer än en häftad bok med samma vikt och samma egenskaper i övrigt. Samma procenttal gäller här oavsett hur stor böckernas vikt är, bara den är lika för båda böckerna.

- Modellantagandet i den hedoniska metoden utgör en viss medveten förenkling av verkligheten men ligger till grund för metodens nämnda fördel att kunna beakta flera egenskaper än vad kvalitetsklassmetoden kan.
- I motsats till den hedoniska metoden bygger kvalitetsklassmetoden inte på något antagande om på vilket sätt olika egenskaper hos en bok samverkar i sin betydelse för bokens värde. Kvalitetsklassmetoden har dock en svaghet i att den kan riskera att dölja vissa prisförändringar. Det kan inträffa att förskjutningar i bokutbudet mellan alltför detaljerade klasser felaktigt justeras bort som kvalitetsförändringar, fastän de egentligen utgör prisförändringar.
- Genom att kvalitetsklassmetoden beaktar färre egenskaper kan fler observationer än i den hedoniska metoden inkluderas i beräkningarna. Det beror på att det för vissa böcker inte varit möjligt att få fram alla uppgifter. Fördelen för kvalitetsklassmetoden på denna punkt motverkas delvis av att vissa klasser inte förekommer båda perioderna, vilket leder till att vissa prisobservationer inte kommer med av den anledningen.
- Den hedoniska metoden ger överlag något högre förklaringsgrader vad gäller priset, vilket är en indikation på att modellen bättre passar det befintliga statistiska materialet.

Sammantaget kan den hedoniska metoden bedömas vara mer tillförlitlig än kvalitetsklassmetoden. De hö-

gre förklaringsgraderna med denna metod är i sig inte avgörande men talar knappast emot den. En rimlig bedömning är att kvalitetsklassmetodens fördelar i mindre modellberoende och lägre bortfall väger lättare än den hedoniska metodens fördelar. Den hedoniska metoden har fördelar i att kunna beakta flera egenskaper, att beakta kontinuerliga variabler utan förgrovning och att visa verkliga prisförändringar som beror på förskjutningar i bokutbudet mellan olika slags böcker.

Varuhus

Uppgifter om aktuellt boksortiment har inför varje mättillfälle inhämtats från tre stora varuhuskedjor som har ett större boksortiment. Dessa kedjor tillämpar var för sig enhetliga priser över hela landet, varför endast ett varuhus av varje slag undersökts. Från sortimenten har vid varje mättillfälle ett slumpmässigt urval av cirka 300 titlar per kedja dragits för prismätning. Av dessa har i sin tur cirka 200 per kedja (cirka 600 totalt) återfunnits i butiken och ett pris kunnat uppmätas. Genom att titeln ISBN-nummer har inhämtats medelst matchning mot BTJ Seelig AB:s register har en kvalitetsklassning av titlarna kunnat göras, efter genre, bandtyp och vikt. Beräkningen följer samma mönster som den för bokklubbar nedan.

Dagligvarubutik/kiosk

Pocketböcker säljs, utöver i reguljär bokhandel, även i försäljningskanaler med mer allmänt varuutbud. Två sådana kanaler har prismetts inom ramen för projektet. För dessa försäljningsställen har samtliga svenska pocketböcker som saluförts vid besöks-tillfället listats och deras pris samt sidantal noterats.

Prisutvecklingen har beräknats med kvalitetsklasser indelade efter sidantal (0–199, 200–499 samt 500– sidor). Prisförändringar har beräknats för varje sådan kvalitetsklass som sedan sammanvägts efter

antal titlar, som i formel (4) ovan. Till sist har de två försäljningskanalerna sammanvägts med ledning av uppgifter om respektive försäljningskanals bokomsättning.

Säsongvägning

För att erhålla prisutvecklingen för hela året 2002 till 2003 samt 2003 till 2004 har den uppmätta prisutvecklingen mellan vårarna (april) och höstarna (oktober) sammanvägts. Som utgångspunkt för denna sammanvägning har månadsvisa uppgifter från SCB:s omsättningsstatistik för detaljhandeln avseende SNI 52471 Bok- och pappershandel använts. Som vikt för vårjämförelsen har använts första halvårets omsättning 2002 exklusive rean (som enligt Svenska Förläggareföreningens uppgifter utgör 8,5 procent av hela årets omsättning) och som vikt för höstjämförelsen har använts andra halvårets omsättning 2002. Detta har resulterat i ett vägningstal på 37,6 procent för våren och 62,4 för hösten. Dessa säsongvikter har använts för beräkning av helårsutvecklingen för bokhandel, nätbokhandel och varuhus. För småbutiker har däremot tillämpats likaviktning av vår och höst, eftersom skäl saknas att anta att bokförsäljningen här följer samma säsongmönster.

Bokklubbar

Primärmaterialet för bokklubsberäkningen utgörs, för jämförelsen mellan 2003 och 2004, av medlems-tidningar för de 14 största bokklubbarna i Sverige. En bokklubb har tillkommit sedan föregående år. Bokklubbarna utkommer med 8–13 boktidningsnummer per år.

Böckerna i varje bokklubb indelas i de tre huvudkategorierna skön-, barn- och facklitteratur. (Varje bokklubb har inte varje kategori.)

Prisjämförelserna inom en given bokklubb görs mellan medelpriserna inom en viss så kallad *kvalitetsklass*. En kvalitetsklass bestäms, enligt uppgifter i

katologerna, av bandtyp (till exempel inbundet, häftat, mjukband) samt av sidantal och illustrationsmängd.

Jämförelserna görs över hela år, det vill säga böcker tillhörande en viss kvalitetsklass beaktas över samtliga årets kataloger tillsammans.

Klassning efter bandtyp tillämpas för samtliga bokklubbar. Bandtyper, som inte förekommer i tillräckligt antal för att möjliggöra jämförelser mellan åren, utesluts ur beräkningen. I övrigt indelas materialet, där antalet titlar är tillräckligt stort, efter illustrationer (ej illustrerade, illustrerade i svart/vitt respektive illustrerade i färg) samt efter sidantal i vissa intervall. Vanliga intervall är för skönlitteratur –300, 301–500 och 501– sidor och för facklitteratur –200, 201–400 respektive 401– sidor. Den exakta kvalitetsklassningen är unik för varje bokklubb och har framtagits i samråd med respektive bokklubb.

Beräkning: Gången är i stora drag den att vi först beräknar medelpris inom bokklubb för titlar som tillhör en viss *kvalitetsklass*, med tillägg av den expeditionsavgift som belastar ett bokinköp. Därefter aggregeras medelpriserna till de tre litteraturgenrerna skön-, barn-, respektive facklitteratur. Sedan sammanvägs alla bokklubbars prisutveckling inom respektive genre med ledning av deras medlemsantal och genrens tyngd i bokklubben. Till slut sammanvägs genrerna enligt samma princip.

Vi beskriver nu beräkningsgången mellan två påföljande år i större detalj och inför följande beteckningar.

p_{jhg}^t är priset för boktitel j i kvalitetsklass g i bokklubb h under år t .

p_{jhg}^{t+1} är priset för boktitel j i kvalitetsklass g i bokklubb h under år $t+1$.

e_h^t respektive e_h^{t+1} är genomsnittlig expeditionsavgift per beställd titel i bokklubb h under år t respektive

$t+1$. (Den definieras som expeditionsavgiften inom Sverige dividerat med genomsnittligt antal beställda böcker per tillfälle.)

Det första beräkningssteget är nu att bilda medelpriser per kvalitetsklass som relateras till varandra:

$$\bar{p}_{hg}^t = e_h^t + \frac{1}{n_{hg}^t} \sum_{j=1}^{n_{hg}^t} p_{jhg}^t \quad \text{och}$$

$$\bar{p}_{hg}^{t+1} = e_h^{t+1} + \frac{1}{n_{hg}^{t+1}} \sum_{j=1}^{n_{hg}^{t+1}} p_{jhg}^{t+1} \quad (5)$$

samt n_{hg}^t och n_{hg}^{t+1} är antalet titlar som ingår i respektive beräkningsgrupp.

I det andra beräkningssteget beräknas ett delindex för huvudkategori G (skön, barn respektive fack) inom bokklubb med hjälp av samma indexformel som för bokhandeln ovan.

$$I_{hG} = \frac{\sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^t n_{hg}^{t+1}} \bar{p}_{hg}^{t+1}}{\sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^t n_{hg}^{t+1}} \bar{p}_{hg}^t} \quad (6)$$

I det fjärde steget beräknas index för kategori G över alla bokklubbar. Härvid används vikter v_{hG} grundade på information från bokklubbar om antalet medlemmar, M_h . Medlemstalen fördelas ut på de tre huvudkategorierna efter den skattade proportion, som varje kategori har i respektive bokklubb så att följande vikter erhålls:

$$v_{hG} = M_h S_{hG} / \sum_{G=1}^3 S_{hG} \quad \text{och}$$

$$S_{hG} = \sum_{t=1}^2 \sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^t n_{hg}^{t+1}} \bar{p}_{hg}^t \quad (7)$$

Index för kategori G, samt för samtliga genrer tillsammans, beräknas därefter som:

$$I_G = \frac{\sum_h v_{hG} I_{hG}}{\sum_h v_{hG}} \quad (8)$$

Alternativ beräkningsmetod. Här beskrivs hur de i *Tillvägagångssätt böcker* (sidan 16) ovan redovisade resultaten av den alternativa beräkningen framtagits. Det är alltså här fråga om den beräkning, där huvudbokens prisutveckling givits en vikt som motsvarar dess relativa omsättning inom bokklubben.

Huvudböckerna inom en bokklubb isoleras i denna beräkning till ett eget beräkningsstratum, i vissa fall ytterligare uppdelade efter sidantal. Deras medelpris över året beräknas enligt formel (5) ovan och samtliga huvudboksstrata sammanvägs i förekommande fall enligt formel (6).

Efter denna första aggregering beaktas den uppgift om huvudbokens (HBOK) respektive övriga böckers (ÖVR) omsättningsandel som bokklubbarna lämnat till SCB. (Denna andel avser andelen över samtliga huvudkategorier.) Om denna kallas c_h beräknas prisutvecklingen inom bokklubb och den huvudkategori som huvudboken tillhör⁶⁶ som

$$I_{hG} = (c_h I_{hG}^{HBOK} + d_{hG} I_{hG}^{\text{ÖVR}}) / (c_h + d_{hG}), \quad (9)$$

där

$$d_{hG} = (1 - c_h) * S_{hG} / \sum_G S_{hG} \quad (S_{hG} \text{ enligt (14)}) \quad (10)$$

Index för huvudkategori G beräknas som i (8) ovan med den skillnaden att vikten, där huvudböcker ingår, nu definieras som

⁶⁶ Inom en viss bokklubb tillhör huvudboken med få undantag samma litteraturgenre (skön-, barn- eller facklitteratur).

$$v_{hG} = M_h S_{hG} (c_h + d_{hG}) / \sum_{G=1}^3 S_{hG} \quad (11)$$

Till sist beräknas totalindex för bokklubbar som

$$I_{TOT} = \frac{\sum_h v_G I_{hG}}{\sum_h v_G}, \text{ där } v_G = \sum_h v_{hG} \quad (12)$$

Denna slutliga aggregering innebär att huvudbokens betydelse slår igenom även på fördelningen mellan huvudkategorierna.

Böcker, svensktutgiven litteratur 2001–2002

I detta avsnitt beskrivs den tillämpade metodiken i de prismätningar som redovisades under 2002.

Bokhandeln

Eftersom projektet startade i januari 2002 var det stora svårigheter med att samla in priser i butik under 2001. För jämförelser mellan 2001 och 2002 användes i stället de konsumentinriktade bokkataloger som butikerna använder.

Urvalet av kataloger gjordes så att ett slumpmässigt urval av var femte bokhandel enligt tidskriften *Svensk bokbranschmatrikel 2001/2002* tillfrågades om huruvida de använde bokkataloger och i så fall vilka kataloger. Resultatet av denna förfrågan blev de fem kataloger som ingår i undersökningen. Någon av dessa kataloger tillämpas av cirka 90 procent av alla Sveriges sortimentsbokhandlar.

I princip inkluderas samtliga titlar som presenteras med prisuppgifter i katalogerna. Samlingsvolym (flera titlar i en volym) och paketerbjudanden (flera böcker till ett pris) exkluderas. Jämförelser av medelpriser görs kategorivis enligt de rubriceringar (till exempel deckare, bilderböcker för barn, mat och dryck) som tillämpas i respektive katalog. Samma rubricering i samma katalogtyp jämförs mellan de två

åren. I de fall katalogbeteckningarna mellan de två åren skiljer sig åt görs en bedömning av vilka beteckningar som är jämförbara. Resultatet av denna process blir ett antal *jämförbara bokkategorier* inom respektive katalogtyp.

Det totala antalet prisobservationer som ingår i dessa mätningar är för reakatalogerna 8 980 (4 602 för 2001 respektive 4 378 för 2002), för vårkatalogerna 1 911 (915 för 2001 respektive 996 för 2002), för höstkatalogerna 5 765 (3 005 för 2001 respektive 2 760 för 2002) samt för julkatalogerna 4 548 (2 525 för 2001 och 2 023 för 2002). Totalt ingår 21 204 observationer (11 047 för 2001 respektive 10 157 för 2002) i mätningarna. Fem olika slags kataloger användes vid rea- och höstmätningarna, fyra vid julmätningen samt tre vid vårmätningen.

Beräkning. Här redogörs för beräkningen av prisutvecklingen mellan 2001 och 2002 på grundval av bokkatalogerna.

Vi kallar varje katalog och mättillfälle för ett *katalogpar*. Det kan till exempel utgöras av en bokhandelskedjas vårkataloger 2001 och 2002. Inom ett katalogpar görs en indelning av boktitlarna i jämförbara bokkategorier enligt ovan. Bokkategorierna hänförs till någon av huvudkategorierna skönlitteratur, barnböcker eller fackböcker.

Vi beskriver nu beräkningsgången matematiskt och inför följande beteckningar.

$p_{jhg}^{1,t}$ är priset för boktitel j i bokhandelskedja h i den jämförbara bokkategorin g för säsong⁶⁷ t under år 2001.

$p_{jhg}^{2,t}$ är priset för boktitel j i bokhandelskedja h i den jämförbara bokkategorin g för säsong t under år 2002.

Priserna p är våra ”beräkningsatomer”, som avläses direkt ur katalogerna. Det första beräkningssteget är nu att bilda medelpriser som relateras till varandra:

$$I_{hg}^t = \frac{\bar{p}_{hg}^{2,t}}{\bar{p}_{hg}^{1,t}}, \quad (13)$$

$$\text{där } \bar{p}_{hg}^{2,t} = \frac{1}{n_{hg}^{2,t}} \sum_{j=1}^{n_{hg}^{2,t}} p_{jhg}^{2,t} \text{ och } \bar{p}_{hg}^{1,t} = \frac{1}{n_{hg}^{1,t}} \sum_{j=1}^{n_{hg}^{1,t}} p_{jhg}^{1,t}$$

samt n är antalet titlar som ingår i respektive beräkningsgrupp.

Dessa delindex ska nu successivt aggregeras till högre nivåer. I det andra steget vill vi aggregera inom kedja till en *huvudkategori* (skön-, barn, respektive facklitteratur) som vi kallar G . Denna beräkning görs enligt följande indexformel⁶⁸:

$$I_{hG}^t = \frac{\sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^{1,t} n_{hg}^{2,t}} \bar{p}_{hg}^{2,t}}{\sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^{1,t} n_{hg}^{2,t}} \bar{p}_{hg}^{1,t}} \quad (14)$$

I det tredje steget vill vi aggregera över bokhandelskedjor till ett nationellt index för en huvudkategori och inför variabeln v_p som är vår bästa skattning av den totala bokomsättning som bokhandelskedjan representerar.

$$I_G^t = \sum_h v_h I_{hG}^t / \sum_h v_h \quad (15)$$

I det fjärde steget aggregerar vi de jämförbara bokkategorierna till de tre huvudkategoriindexen (skön, barn, fack) samt samtidigt dessa tre till ett totalindex. I detta steg används omsättningsuppgifter för 2002

⁶⁸ Formeln approximerar en så kallad Walsh-index under antagandet att varje titel inom en jämförbar bokkategori säljs i samma volym. Walshformeln tillhör familjen av så kallade superlativa indexformler som bland annat karakteriseras av att de behandlar de bägge tidsperioderna som ska jämföras på ett symmetriskt sätt.

⁶⁷ Säsongerna är rea, vår, höst respektive jul.

skattade av SCB utifrån en telefonenkät till bokhandlare:

$$I^t = \sum_G v_G I_G^t / \sum_G v_G \quad (16)$$

I ett femte steg aggregerar vi de fyra säsongerna till en helårsjämförelse mellan 2001 och 2002. Vi utgår då återigen från beräkningens första steg och aggregerar simultant över säsonger och jämförbara bok-kategorier:

$$I_{hg} = \frac{\sum_t \sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^{1,t} n_{hg}^{2,t} \bar{p}_{hg}^{2,t}}}{\sum_t \sum_{g \in G} \sqrt{n_{hg}^{1,t} n_{hg}^{2,t} \bar{p}_{hg}^{1,t}}} \quad (17)$$

Därefter tillämpas åter formlerna (15) och (16) för att aggregera över bokhandelskedjor respektive över huvudkategorier av böcker.

Bokklubbar

Förfarandet var i huvudsak detsamma som under efterföljande år. Förändringar har ägt rum, dels i kvalitetsklassningen, dels i genreviktningen.

Kurslitteratur

I augusti 2002 påbörjades en mätning av priser för kurslitteratur. Mätningarna har genomförts årligen fram till augusti år 2004. Prismätningen avser dels litteratur för studenter på universitet och högskolor, dels litteratur för studier på komvux, den kommunala vuxenutbildningen på gymnasienivå.

Prismätningen äger rum på tre orter, varav en stor högskole-/universitetsort, en mellanstor och en mindre. Tolv högskole-/universitetsinstitutioner har utvalts, fyra per ort, och fyra komvuxgymnasier. Vid urvalet av institutioner har en balans eftersträvat mellan utbildningar som är teoretiska respektive direkt yrkesinriktade.

Urvalet av titlar grundas på litteraturlistor som erhållits av institutioner/gymnasier. I vissa fall har dessa funnits tillgängliga på Internet. Listorna avser för komvux huvudsakligen basämnen, vilka återkommer år från år. För institutionerna avser listorna vanligen grundstadierna i utbildningen, och speciellt de kurser som normalt ges under höstterminen.

Vid varje mättillfälle insamlas priser för de utvalda titlarna i normalt två bokhandlar per ort. Dessutom insamlades priser i nätbutiker av Pricerunner AB för SCB:s räkning genom prisinsamling direkt från Internet. Priser från de största svenska nät-bokhandlarna har använts i beräkningarna.

Till skillnad från övriga bokprismätningar (men i likhet med tidskriftsmätningen) bygger undersökningen av kurslitteratur på prisjämförelser över tiden för samma titel. Detta eftersom titeln, så länge den används som kurslitteratur, behåller sin funktion.

I de fall en titel utgår ur litteraturlistorna, ersätter SCB i regel denna med en ny titel som vid den senare tidpunkten ingår i listorna och täcker samma kunskapsområde som den ursprungliga titeln. Det kan också inträffa att en titel vid den senare tidpunkten kommit i ny upplaga.

I båda dessa fall vidtar ett *kvalitetsvärderingsförfarande* enligt mönster från andra prisindex, där SCB bedömer om en utbytt och en nytillkommen titel är direkt jämförbar, jämförbar efter kvalitetsjustering eller ej jämförbar. För att bedöma detta har SCB samrått med kursansvariga lärare och ställt frågor om respektive titlars innehåll och utformning.

Vid beräkningen har vi skilt de *identiska* (en titel anses identisk om ISBN är oförändrat) från de *förändrade* titlarna. Dessutom delas de prismätta titlarna upp på komvux- respektive universitets- och högskolelitteratur, samt inom universitets- och högskolelitteraturen, på svensk respektive importerad litteratur.

Inom varje sålunda definierad bokkategori har ett geometriskt medelvärde⁶⁹ beräknats av prisförändringarna mellan påföljande år enligt:

$$I_{02}^{03} = \left(\prod_j \frac{p_j^{03}}{p_j^{02}} \right)^{\frac{1}{n}} \text{ respektive}$$

$$I_{03}^{04} = \left(\prod_j \frac{p_j^{04}}{p_j^{03}} \right)^{\frac{1}{n}} \quad (18)$$

Prisutvecklingen mellan 2002 och 2004 har beräknats genom *kedjning* enligt:

$$I_{02}^{04} = I_{02}^{03} \times I_{03}^{04} \quad (19)$$

Här är p_j^{02} , p_j^{03} och p_j^{04} medelpriset för titeln på respektive ort under respektive år och n antalet titlar som jämförts inom respektive kategori och år. (I de fall priser inhämtats från mer än en bokhandel per ort har ett aritmetiskt medelpris per ort först beräknats. För nätbokhandlarna har däremot minimipriserna över de ingående nätbokhandlarna använts i stället för medelpriset.)

I de (fåtaliga) fall då ett särskilt kvalitetsförändringsförfarande tillämpats har kvoten justerats för att avspegla den rena prisförändringen.

För att beräkna index för de identiska (IDENT) med de förändrade (FÖRÄND) titlarna tillsammans har antalsvägning tillämpats:

$$I_{TOT} = \frac{(n_{IDENT} I_{IDENT} + n_{FÖRÄND} I_{FÖRÄND})}{(n_{IDENT} + n_{FÖRÄND})} \quad (20)$$

n står för antal⁷⁰ och I för indextal.

I *tabell 5.1* på nästa sida syns hur prisutvecklingen i bokhandeln respektive nätbokhandeln skiljer sig åt mellan de identiska titlarna och de förändrade, där

nya titlar och upplagor ingår. Inom parentes syns antalet titlar i varje grupp. Totalt har 248 titlar ingått i beräkningarna för 02/03 och 329 för 03/04. Inkluderade i totala antalet är även utländsk högskolelitteratur som inte redovisas i *tabell 5.1*. Från början ingick cirka 400 titlar i urvalet varje år men alla dessa titlar har inte kunnat användas vid jämförelserna eftersom vissa titlar inte har haft någon motsvarighet det nästkommande året.

Kurslitteratururvalet är avsevärt mindre än urvalet vid svensktutgiven litteratur. Eftersom det här i stor utsträckning är möjligt att jämföra identiska titlar över tiden, så blir dock variationen i materialet mindre. Härigenom uppnås osäkerhetstal som är av liknande storleksordning som de för svensktutgiven litteratur. En specifik svårighet i denna undersökning ligger i att rätt beakta prisförändringen för de titlar som byts mot andra titlar, som täcker samma kunskapsområde. Metodiken här har beskrivits ovan och vi bedömer att, inom ramen för de redovisade osäkerhetsintervallen, rättvisande resultat erhållits.

⁶⁹ Det geometriska medelvärdet rekommenderas allmänt för tillämpning när det gäller att beräkna medeltal av prisförändringar för identiska varor. Detta är en annorlunda situation än när man har förändringen över kvalitetsklasser. I t.ex. riktlinjerna för EUs harmoniserade konsumentprisindex fastslås att det aritmetiska medelvärdet av prisförändringar ej bör tillämpas.

⁷⁰ De ej jämförbara titlarna ingår i sammanvägningen bland de förändrade i $n_{FÖRÄND}$ men ej i beräkningen av $I_{FÖRÄND}$. Detta eftersom de ej jämförbara bör representeras av de *jämförbara, förändrade* titlarna snarare än av samtliga titlar

Tabell 5.1 Prisförändring för identiska och förändrade titlar, för komvux- samt svensk universitets- och högskolelitteratur. Antal titlar i varje kategori anges inom parentes.

Kategori	Bokhandel		
	Identiska	Förändrade	Samtliga
Komvux 02/03	3,3 ± 1,3 (99)	5,4 ± 6,5 (20)	3,7 ± 1,5 (119)
Komvux 03/04	4,4 ± 1,3 (108)	3,3 ± 4,7 (30)	4,2 ± 1,4 (138)
Komvux 02/04	7,9 ± 1,8	8,8 ± 8,0	8,0 ± 2,1
Universitet 02/03	1,5 ± 1,6 (76)	6,8 ± 3,5 (21)	2,7 ± 1,4 (97)
Universitet 03/04	2,0 ± 1,9 (93)	9,9 ± 10,4 (30)	3,9 ± 2,9 (123)
Universitet 02/04	3,5 ± 2,4	17,4 ± 10,9	6,7 ± 3,2
Kategori	Nätbokhandel		
	Identiska	Förändrade	Samtliga
Komvux 02/03	2,5 ± 1,0 (70)	1,3 ± 3,6 (2)	2,5 ± 0,9 (72)
Komvux 03/04	-4,9 ± 0,7 (75)	0,9 ± 8,1 (7)	-4,6 ± 0,7 (82)
Komvux 02/04	-2,5 ± 1,2	2,2 ± 8,9	-2,2 ± 1,2
Universitet 02/03	3,0 ± 1,7 (65)	9,8 ± 3,6 (10)	3,9 ± 1,5 (75)
Universitet 03/04	-5,2 ± 1,5 (80)	-4,7 ± 4,6 (9)	-5,2 ± 1,4 (89)
Universitet 02/04	-2,4 ± 2,2	4,7 ± 5,9	-1,5 ± 2,1

Källa: SCB

Tidskrifter

Här beskrivs beräkningen av prisutvecklingen för tidskrifter mellan 2001 och 2004. 117 tidskrifter ingår i beräkningarna mellan oktober 2003 och oktober 2004.

Såväl lösnummer- som abonnemangspris beaktas. Tidskrifterna är indelade i ett antal underkategorier med ledning av den indelning som gjorts av Tidningsstatistik AB:

Sammanvägning av prisförändringarna inom en årsberäkning, såväl inom som mellan kategorierna, har gjorts med avseende på lösnummer och abonnemang var för sig. För sammanvägningen har använts uppgifter om tidskrifternas omsättning i kronor, såväl inom som mellan tidskriftskategorierna ovan. Till sist

Tidskriftskategori	Antal i urvalet
Familje- och damtidningar	22
Hem, bostad, trädgård	17
Ekonomi, teknik, hobby, foto	10
Idrott, motion, friluft	10
Datortidskrifter	9
Motor	12
Serietidningar	11
Övriga momssänkta tidskrifter	20
Ej momssänkta tidskrifter	5

har även den totala abonnemangs- och lösnummersprisutvecklingen sammanvägts efter respektive distributionssätts omsättningstal.

I större detalj har beräkningen skett enligt följande. Vi inför först några beteckningar:

p_{jh}^t är priset för tidskrift j i kategori h för basperioden, oktober år t .

p_{jh}^{t+1} är priset för tidskrift j i kategori h för jämförelseperioden, april eller oktober år $t+1$.

Prisförändringen (uttryckt som index) för en viss tidskrift, ett lösnnummer eller ett abonnemang, beräknas som

$$I_{jh} = 100 * \frac{p_{jh}^{t+1}}{p_{jh}^t} \quad (21)$$

Index för kategori h beräknas nu som

$$I_h = \frac{\sum_j v_{jh} I_{jh}}{\sum_j v_{jh}}, \quad (22)$$

där $v_{jh} = p_{jh}^t q_{jh}$ och q_{jh} är antalet sålda lösnnummer/abonnemang under år t .

Totalindex för alla kategorier beräknas som:

$$I = \frac{\sum_h v_h I_h}{\sum_h v_h}, \quad \text{där } v_h = \sum_j v_{jh} \quad (23)$$

Ovanstående beräkningsschema tillämpas för lösnnummerpriser och abonnemang var för sig. Till slut sammanvägs dessa två index med hänsyn tagen till de båda delarnas totala värdesumma i kronor.

För vissa tidskrifter sker kvalitetsförändringar över tiden, som måste beaktas. När antalet utgåvor per abonnemang har förändrats har beräkningen av prisförändring gjorts så att den avser priset per utgåva. När tidskriftens innehåll har väsentligt förändrats har den berörda prisförändringen vägt bort så att den

inte påverkar resultatet. Vid smärre förändringar beaktas prisförändringen utan justering. I något fall har bedömts att en prishöjning motiverats av ett utökad sidantal eller en utökad bilaga och den har i dessa fall justerats bort.

Sammanvägning av försäljningskanaler för böcker

Beräkningen av genomsnittlig prisutveckling för böcker i samtliga försäljningskanaler i *tabell 2.1–2.3* bygger på följande uppskattade marknadsandelar. Uppskattningen har gjorts med hjälp av information från olika återförsäljare samt källorna *SCB:s sortimentsundersökning för detaljhandeln* (år 2002) och *SCB:s Momsstatistik* (år 2002 och 2003).

Återförsäljare av böcker	Marknadsandelar 2003	Marknadsandelar 2002
Bokhandel	56 procent	56 procent
Bokklubbar	21 procent	22 procent
Nätbokhandel	6 procent	5 procent
Varuhus	13 procent	13 procent
Dagligvarubutik/Kiosk	4 procent	4 procent

Marknadsandelarna ovan har tillämpats för sammanvägningen för böcker generellt. För den genrevisa sammanvägningen över försäljningskanaler har även respektive genres vikt inom försäljningskanal beaktats. Det kan nämnas att facklitteraturen väger allra tyngst i nätbokhandel och bokhandel medan skönlitteraturen väger tyngst i övriga försäljningskanaler.

Kedjade prisförändringar 2001–2004

För såväl böcker som tidskrifter beräknas prisförändringen mellan 2001 och 2004 som en kedjad förändring. Detta innebär att förändringen mellan 2001 och 2002 multipliceras med förändringen mel-

lan 2002 och 2003 och med förändringen mellan 2003 och 2004 som skattas med delvis olika urval och i de fall som framgår ovan även enligt annan metodik. Nedan följer ett exempel på hur kedjningen av prisförändringarna går till.

Under 2001 till 2002 uppmättes en prissänkning på skönlitteratur i bokhandel med 15,5 procent. Mellan 2002 och 2003 har dessa priser stigit med 5,6 procent. Mellan 2003 och 2004 har de fallit med 0,5 procent. För att få prisutvecklingen från 2001 till och med 2004 multipliceras dessa värden enligt $(1 - 0,155) \times (1 + 0,056) \times (1 - 0,005) = 0,888$, vilket ger en prisförändring under hela perioden på $(0,888 - 1)$, dvs. $-11,2$ procent (i *tabell 2.1* ovan redovisas $-11,1$ procent, vilket grundas på icke avrundade siffror).

Om prismätningarnas tillförlitlighet

Liksom alla statistiska undersökningar är även dessa prismätningar behäftade med felkällor av olika slag. Vi diskuterar här de viktigaste av dessa.

Böcker

En första frågeställning gäller att det inte finns någon allmänt omfattad exakt definition av vad som ska avses med begreppet ”genomsnittlig prisutveckling på böcker”. Dels är det inte givet vilka egenskaper hos böckerna som bör beaktas och hur. Dels är det inte helt givet hur sammanvägningen av alla olika delmarknader ska ske. Detta gäller såväl litteraturkategorier som försäljningskanaler. Metoderna som tillämpats i denna mätning kan ses som ett visst val av en operationell definition, grundad på den mest relevanta information och bästa metodik som funnits att tillgå.

Huvudmetoden kan sägas vara den hedoniska metod som redovisats ovan och som tillämpats på jämförelserna 2002–2004. De redovisade osäkerhetstalen kan ses som uttryck för det fel som beror på urval och modellval.

Trots det stora prismaterialet i undersökningarna föreligger naturligtvis vissa begränsningar i representativiteten. Vad gäller litteraturkategorierna har mätningarna koncentrerats på nyligen utgiven litteratur. En annan avgränsning är att undersökningen avser litteratur utgiven av svenska förlag.

Vad gäller de representerade försäljningskanalerna utgörs de av de volymmässigt stora sortimentsbokhandlarna samt av bokklubbar, varuhus, nätbokhandel, dagligvaruhandel och kioskhandel. Kanaler som inte ingår är specialbokhandlar med särskild inriktning, antikvariat, museer med flera.

Vi bedömer att de ej representerade kategorierna och försäljningskanalerna inte väsentligt kan snedvrیدا de redovisade genomsnittresultaten. Detta grundas på det faktum att de dels inte är omsättningsmässigt stora i omfattning, dels på att det av konkurrensskäl är svårt för en viss försäljare att i längden upprätthålla en väsentligt annorlunda prisnivå än andra försäljare.

En möjlig felkälla utgörs av det faktum att butikspriset kan skilja sig från katalogpriset för de katalogmätningar som utfördes mellan 2001 och 2002. Enligt vad SCB erfarit vid kontakter med bokhandlare så överensstämmer katalogpriserna med få undantag med de faktiskt tillämpade priserna i butik. Undantagen är vissa priskampanjer som kan uppkomma för populära titlar men det är då fråga om en liten minoritet av samtliga titlar som kan påverkas. Det är värt att notera att denna felkälla endast får betydelse om skillnaden butikskatalogspris förändras sig mellan mättillfällena.

Tidskrifter

Tidskriftsurvalet har valts med ledning av uppgifter i TS-tidningen (som utges av Tidningsstatistik AB) om antal abonnemang och lösnummer och kompletterats med ett antal serietidningar med känd stor upplaga. Deltagandet i tidningsstatistiken är frivilligt och moti-

veras främst av tidskriftens intresse av att ha en inför annonsörer kvalitetskontrollerad upplagesiffra. Antalet tidskrifter som utbjuds på den öppna marknaden är betydligt större. På Tidsams⁷¹ hemsida listas nästan 300 titlar. En jämförelse mellan denna och TS-tidningens lista visar att de tidskrifter som inte ingår i den senare och därför heller inte i SCB:s urval främst återfinns inom följande områden: Serietidningar, erotik, annonsbörsen, samlarserier, jultidningar och bokserier. I den mån dessa senare kategorier av tidskrifter säljs i betydande upplagor samt har en annan prisutveckling än de som ingår i urvalet, skulle ett systematiskt fel kunna uppkomma.

Osäkerhetstal

De osäkerhetstal (95 procent konfidensintervall) som presenteras i anslutning till resultaten är beräknade under antagandet att de undersökta titlarna/tidskrifterna utgör slumpmässiga urval ur en större population. Osäkerhetstalen avser primärt urvalsosäkerheten. De speglar även till en del den osäkerhet som beror på ofullkomligheter i kvalitetsklassningen för bokklubbar och varuhus.

Osäkerhetstalen för resultat beräknade enligt hedonisk metod är ett uttryck för såväl urvals- som den specificerade modellosäkerheten.

Vad gäller tidskrifterna beaktas även det faktum att tidskriftskategorierna utgör ett urval av samtliga kategorier som återfinns i Tidsam:s redovisning. Detta kan ses om det första steget i urvalsförfarandet. Det andra steget är urvalet av tidskrifter inom respektive tidskriftskategori. Osäkerhetstalen är därför beräknade enligt teorin om 2-stegsurval. I båda stegen har det faktum beaktats att urvalet

utgör en mycket stor del av den avsedda målpopulationen.

Osäkerhetstalen har den egenskapen att de generellt sett minskar, när aggregering görs till större grupper, eftersom slumpen spelar mindre roll ju större det underliggande urvalet blir. Matematiskt kan man uttrycka det som att urvalsfelet minskar i takt med kvadratroten ur urvalsstorleken.

Osäkerhetstalen för de kedjade prisförändringarna har beräknats utifrån ett antagande om att inverkan av osäkerheten är okorrelerad mellan åren. Detta antagande utgör en approximation.

Information om den mer exakta beräkningen av osäkerhetstalen kan vid förfrågan erhållas av SCB.

Uppföljning av ekonomisk utveckling

Nedan följer en beskrivning av SCB:s statistikkällor, som har använts för att följa upp den ekonomiska utvecklingen i bok- och tidskriftsbranschen.

SCB:s Företagsstatistik

SCB:s Företagsstatistik är den officiella statistiken avseende näringslivets struktur. Det är en årlig totalundersökning. Alla företag med minst 50 anställda undersöks via enkät, medan de mindre företagen tas in via administrativt material från Skatteverket. Företagen med minst 50 anställda genomgår en omfattande granskning hos SCB och kvaliteten i uppgifterna avseende dessa företag är därför hög. Uppgifterna för de mindre företagen granskas först på makronivå. Därefter mikrogranskas ett urval av dessa företag, vilka har avgörande påverkan på slutresultatet.

Undersökningen innehåller bland annat uppgifter om företagets resultat- och balansräkningar, antal anställda och varulager. Syftet är att belysa näringslivets struktur (exklusive den finansiella sektorn) med avseende på exempelvis lönsamhet, tillväxt, utveckling, finansiering och produktion. Publiceringen sker årsvis med uppgifter redovisade per räkenskapsår. Sta-

⁷¹ Tidsam, <http://www.tidsam.se/>, är Sveriges största distributör för lösnúmerförsäljning av svenska tidskrifter. Tidsams titlar säljs, enligt egen uppgift, via 10.000 återförsäljare runtom i landet. Tidsams sortimentslista omfattade i april 2003 knappt 300 titlar.

tistiken omfattar samtliga företag som bedriver näringsverksamhet i Sverige, oberoende av juridisk form. Enskilda näringsidkare som bedriver jordbruk, skogsbruk, jakt eller fiske ingår dock inte, ej heller finansiella företag. Totalt ingår cirka 700 000 företag i undersökningen. Den definitiva publiceringen av resultat sker 18 månader efter referensårets utgång.

SCB:s Momsstatistik

SCB:s Momsstatistik är ingen officiell statistik utan används primärt för leveranser till SCB:s nationalräkenskaper och för framtagande av regional omsättningsstatistik. SCB får momsdeklarationer från Skatteverket månadsvis. Vissa summerings- och konsistenskontroller på makronivå görs hos SCB. Även viss mikrogranskning av materialet görs för att upptäcka extremvärden. Felaktigheter i materialet kan ändå finnas p.g.a. att materialet, som kommer i stort sett ogranskat från Skatteverket, är väldigt omfattande (cirka 350 000 deklarerationer) och granskning på detaljnivå därför är omöjlig. Materialet påverkas också av redovisningen av gruppoms⁷² och av företags ombildningar och branschbyten. Momsstatistiken möjliggör redovisning av omsättning per skattesats, 6, 12 respektive 25 procent, vilket gör källan intressant för redovisning av omsättning avseende böcker och tidskrifter.

Resonemang om källornas möjligheter och begränsningar

SCB:s Företagsstatistik är en heltäckande undersökning, där materialet genomgår en omfattande granskning, som är nödvändig för att säkerställa kvaliteten i

⁷² Gruppoms innebär att flera företag, exempelvis inom en koncern, går ihop och gör en gemensam redovisning av mervärdesskatt. För stora företag har särskilda bearbetningar gjorts till denna rapport för att minimera de effekter gruppomsredovisningen kan ha på statistikens kvalitet.

den officiella statistiken. Företagsstatistiken är en årlig undersökning, medan momsstatistiken är en kortperiodisk statistik, som möjliggör en snabbare redovisning. Materialet genomgår inte lika omfattande kontroller och resultatet bör därför tolkas något mer försiktigt än Företagsstatistiken.

Några begränsningar/avgränsningar är här viktiga att beakta. SCB redovisar i huvudsak ekonomisk utveckling för de företag vilka har nämnda registrerade branschposter (SNI). Sammansättningen av en bransch kan förändras över tiden genom att nya företag etableras, företag läggs ned, ombildas eller byter bransch mellan åren. Detta påverkar statistiken på branschnivå. Företagen erhåller sina respektive branschposter mot bakgrund av sin huvudsakliga verksamhet. Ett företag kan ha renodlad verksamhet, men ett företag kan också ha blandad verksamhet. Exempelvis kan ett bokförlag ha ett eget tryckeri eller bokbinderi för framställningen av böcker. På företagsnivån (FE) får detta företag i SCB:s Företagsstatistik koden bokförlag (22110), eftersom det är företagets huvudsakliga verksamhet. På verksamhetsnivån (VE) får företaget däremot två olika branschposter: bokförlag (22110) och tryckeri (22222) eller bokbinderi (22230). SCB har i denna rapport som huvudansats valt att följa den ekonomiska utvecklingen på verksamhetsnivå (VE) från Företagsstatistiken, eftersom vi önskar följa så branschrena företag som möjligt. Genom denna ansats ges en mer renodlad beskrivning av de olika branschernas utveckling. De ekonomiska variabler som kan följas på VE-nivå räcker till för att få en överblick över företagets intäkter, kostnader och lönsamhet. I Momsstatistiken finns dock ingen uppdelning på verksamhetsenheter utan i denna källa är det den juridiska enheten (JE) som kan studeras.

Oavsett redovisning på VE- eller JE-nivå så har företagen i de redovisade branscherna nästan alltid verksamhet av även andra varor än böcker och tid-

skrifter. Till exempel har ju en bok- och pappershandel både omsättning av böcker och av andra varor, såsom block, pennor, miniräknare med mera. Enligt SCB:s undersökning Industrins Varuproduktion består bokförlagens försäljning i huvudsak av varor som omfattas av momssänkningen (böcker, kartor, musiknoter med mera). Detsamma gäller även tidskriftsförlagens produktion. Boktryckerierna är däremot ganska branschblandade, eftersom tryckning av exempelvis dekaler, affischer och reklamtrycksaker ingår.

Detta innebär att när vi resonerar om ekonomisk utveckling för bok- och pappershandel ingår omsättning från andra varor än bara böcker. En gruppering enligt branschkoderna är därför inte idealisk för en analys av den ekonomiska utveckling som avser verksamhet av böcker och tidskrifter. Det är dock det närmaste SCB kan komma och det ger en indikation på den ekonomiska utvecklingen i företag som har verksamhet av böcker och tidskrifter.

En ytterligare omständighet som kan påverka statistiken är att företagen har olika räkenskapsperioder. Företagsstatistiken publiceras årsvis med uppgifter om företagets ekonomi för den period som *till största delen* omfattar det aktuella räkenskapsåret. Det innebär exempelvis att alla företag med bokslut inom perioden 30 juni 2002 och 31 maj 2003 kommer att redovisas tillhörande räkenskapsåret 2002. Hur stora effekter detta får beror på hur många företag inom en viss bransch som har brutet räkenskapsår. I Momsstatistiken får SCB deklarerationer från Skatteverket per månad, vilket sedan aggregeras till att omfatta ett räkenskapsår. Detta gör att man inte har motsvarande periodiseringsproblem i denna källa. Vid jämförelse av uppgifter mellan de två källorna bör dock detta tas i beaktande.

Tekniska resonemang

Uppskattning av bokomsättningens utveckling 2001–2002

Nedan ges en matematisk beskrivning av hur beräkningen av bokomsättningens utveckling mellan 2001 och 2002 i *tabell 3.2* är gjord, enligt följande:

Vi betecknar omsättningen av böcker 2001 resp. 2002 med B_{01} resp. B_{02} .

Vi betecknar omsättningen av övriga varor 2001 resp. 2002 med $\ddot{O}_{01}$ resp. $\ddot{O}_{02}$.

Vi söker bokomsättningens utveckling,

$$\text{dvs } x = B_{02}/B_{01}, \text{ av vilket följer } B_{02} = B_{01}x \quad (1)$$

$$\text{Vi vet att } B_{02}/(B_{02} + \ddot{O}_{02}) = b = 0,71 \quad (2)$$

$$\text{samtidigt att } (B_{02} + \ddot{O}_{02})/(B_{01} + \ddot{O}_{01}) = c = 1,114 \quad (3)$$

$$\text{Vi antar att } \ddot{O}_{02}/\ddot{O}_{01} = d, \text{ dvs } \ddot{O}_{01} = \ddot{O}_{02}/d \quad (4)$$

$$(2) + (3) \text{ ger } B_{02}/(B_{01} + \ddot{O}_{01}) = bc \quad (5)$$

$$(4) + (5) \text{ ger } B_{02}/(B_{01}x + \ddot{O}_{02}/d) = bc \quad (6)$$

$$\text{Ur (6) kan } x \text{ lösas ut vilket ger } x = bcdB_{02}/(dB_{02} - bc\ddot{O}_{02}) \quad (7)$$

$$\text{Ur (2) erhålls } \ddot{O}_{02} = B_{02}(1/b - 1) \quad (8)$$

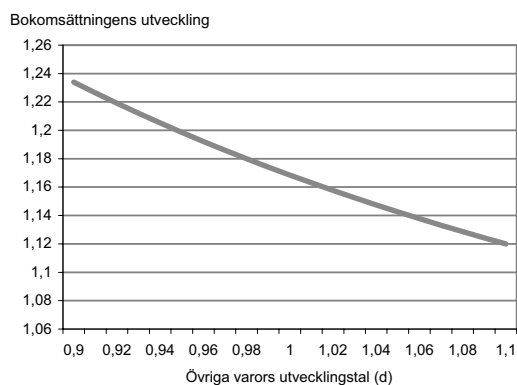
(8) insatt i (7) ger till slut efter några förenklingar

$$x = bcd/(bc + d - c) \quad (9)$$

$b = 0,71$, $c = 1,114$ samt $d = 1$ ger nu $x = 1,168$ dvs 16,8 procents ökning av bokomsättningen, vilket redovisas i *tabell 3.2* ovan.

I huvudkalkylen ovan har alltså ett antagande införts (att $d = 1$) som innebär att omsättningen av övriga varor i bokhandeln (varor belagda med 25 procents moms) är oförändrad i löpande priser mellan 2001 och 2002. Nedan redovisas en känslighetsanalys av detta antagande där omsättningsutvecklingen d i stäl-

Diagram 5.1 Känslighetsanalys av antagandet om övriga varors omsättning i urvalet bokhandlar

Källa: SCB

let tillåts variera runt 1. Resultatet av känslighetsanalysen redovisas i diagrammet ovan.

Här visas hur bokomsättningens utveckling förändras om övriga varors utvecklingstal varierar mellan 0,9 (-10 procent) och 1,1 (+10 procent) 2001–2002. Ett utvecklingstal för övriga varor på 0,9 motsvaras alltså av en utveckling för bokomsättningen på +23,3 procent medan ett utvecklingstal för övriga varor på 1,1 motsvaras av en utveckling för bokomsättningen på +12,0 procent.

Uppföljning av läsandets utveckling

Frågor som ställts för SCB:s räkning i SOM-undersökningarna 2002 och 2003

FRÅGA: Hur ofta har Du de senaste 12 månaderna gjort följande?

(Frågan ej ställd för SCB:s räkning)

Frågealternativ:

- Läst någon bok?
- Köpt någon bok?
- Köpt någon tidskrift?
- Läst någon veckotidning?

Svarsalternativ:

- Ingen gång
- Någon gång under de senaste 12 månaderna
- Någon gång i halvåret
- Någon gång i kvartalet
- Någon gång i månaden
- Någon gång i veckan
- Flera gånger i veckan

FRÅGA: Hur ofta läser eller tittar Du i någon av följande tidningar och tidskrifter?

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2002 och 2003)

Frågealternativ:

- Vecko-/månadstidning?
- Special-/facktidskrift?

Svarsalternativ:

- Aldrig
- Någon gång per år
- Någon gång per halvår
- Någon gång per kvartal
- Någon gång per månad
- Någon gång i veckan
- Flera gånger i veckan

FRÅGA: Har Du under de senaste 12 månaderna läst respektive köpt någon av följande typer av böcker?

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2002 och 2003)

Frågealternativ:

Pocketbok?

Annan bok?

Roman?

Deckare/thriller?

Barn-/ungdomsbok?

Science fiction/fantasy?

Diktsamling?

Memoarer/biografi?

Resehandbok/reseskildring?

Bok om samhälle/politik?

Handbok för hobby/fritid?

Fackbok/studiebok?

Annan innehållsgenre?

Svarsalternativ:

Läst antal böcker:

Ingen bok

1–4 böcker

5–15 böcker

Fler än 15 böcker

Svarsalternativ:

Köpt antal böcker:

Ingen bok

1–4 böcker

5–15 böcker

Fler än 15 böcker

FRÅGA: Om Du läst någon/några böcker under de senaste 12 månaderna, var har Du fått tillgång till dem?

(Fler än ett kryss kan markeras)

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2002)

Svarsalternativ:

Köpt i bokhandel

Köpt i kiosk, tobakshandel, pressbyrå

Köpt i livsmedelsaffär, stormarknad

Köpt via bokklubb

Köpt via Internetbokhandel

Fått i present/gåva

Lånat av familjemedlem/bekant

Lånat på bibliotek

Läst via arbetet/i tjänsten

FRÅGA: Har Du i Ditt hushåll tillgång till några böcker, och i så fall ungefär i vilken omfattning?

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2002)

Svarsalternativ:

Nej, jag har inga böcker i mitt hushåll

Ja, jag har:

Mindre än 1 hyllmeter

Ca 1–2 hyllmeter

Ca 2–6 hyllmeter

Ca 6–12 hyllmeter

Mer än 12 hyllmeter

FRÅGA: Vilken är Din personliga mening om vart och ett av följande påståenden om böcker och bokläsning?

(Frågan delvis ställd för SCB:s räkning 2002 och 2003)

Påståendalternativ:

– Det är synd att inte fler människor läser böcker (2002)

– Att läsa böcker är bara att kasta bort sin tid (2002)

– Att läsa böcker ger alltid en viss behållning (2002)

– Det är tråkigt att läsa böcker (2002 och 2003)

– Ingen kan klara sig helt utan tillgång på böcker (2002)

– Om böcker vore billigare skulle folk köpa fler böcker (2002)

– Jag köper fler böcker än jag hinner läsa (2002 och 2003)

– Den sänkta momsen på böcker har gjort mig mer intresserad av att köpa böcker (2002)

– Sänkningen av momsen på böcker var en effektiv åtgärd för att stimulera bokläsandet i Sverige (2002 och 2003)

FRÅGA: Vilken är Din personliga mening om vart och ett av följande påståenden om tidskrifter?

Påståendalternativ:

Om tidskrifter vore billigare skulle jag köpa fler (2003)
Jag läser hellre tidskrifter än böcker (2003)
Det finns för få intressanta svenska tidskrifter (2003)

Svarsalternativ:

Instämmer helt och hållet
Instämmer i stort sett
Varken instämmer eller tar avstånd
Tar i stort sett avstånd
Tar helt och hållet avstånd
Ingen uppfattning

FRÅGA: Om Du läst någon eller några vecko-/ månadstidningar eller tidskrifter under den senaste månaden, var har Du fått tillgång till dem?

(Fler än ett kryss kan markeras)

(Frågan delvis ställd för SCB:s räkning 2002)

Svarsalternativ:

Köpt lösnummer (2002)
Har/haft prenumeration (2002)
Gratis-/medlemsdistribution (2002)
Läst på Internet
Läst/lånat av familjemedlem/bekant (2002)
Läst/lånat på bibliotek
Läst på arbete/skola

FRÅGA: Har Din läsning respektive dina inköp av böcker och tidskrifter ökat eller minskat under (2002) (2003) eller är de av ungefär samma omfattning som tidigare?

(Frågan olika ställd för SCB:s räkning 2002 och 2003)

Frågealternativ:

Läsning av:
Böcker (2002 och 2003)
Tidskrifter (2002)

Frågealternativ:

Köp av:
Böcker (2002 och 2003)
Tidskrifter (2002)

Frågealternativ:

Vecko-/månadstidning
(2003)
Special-/facktidskrift
(2003)

Frågealternativ:

Vecko-/månadstidning
(2003)
Special-/facktidskrift
(2003)

Svarsalternativ:

Ökat mycket
Ökat något
Varken ökat eller minskat
Minskat något
Minskat mycket

Svarsalternativ:

Ökat mycket
Ökat något
Varken ökat eller minskat
Minskat något
Minskat mycket

FRÅGA: Hur viktigt brukar följande vara för Dig när Du köper en bok?

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2003)

Frågealternativ:

Författaren till boken?
Typ av innehåll/genre?
Bokens handling?
Omslaget?
Baksidestexten?
Bästsäljarlistor?
Recensioner?
Litterära pris?
Rekommendationer från vänner/bekanta?
Att boken är nyutkommen?
Priset på boken?
Annat?

Svarsalternativ:

Jag brukar inte köpa böcker – gå vidare till fråga .....
Mycket viktigt
Ganska viktigt
Varken viktigt eller oviktigt
Ganska oviktigt
Mycket oviktigt

FRÅGA: Det diskuteras ibland varför många människor inte läser böcker. Enligt Din bedömning, vilken roll spelar följande saker?

(Frågan ställd för SCB:s räkning 2003)

Frågealternativ:

Böcker är för dyra

Det finns för få ställen att köpa böcker på

Bristande läskunnighet

Det finns för få bibliotek

Många människor saknar tradition hemifrån att läsa böcker

Många tittar hellre på TV

Tiden räcker inte till

Svarsalternativ:

Mycket stor roll

Ganska stor roll

Varken stor eller liten roll

Ganska liten roll

Mycket liten roll

FRÅGA: Nedan finns ett antal förslag (*endast ett tas med här*) som har förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?

(Frågan ej ställd för SCB:s räkning)

Frågealternativ:

Subventionera priset på böcker?

Svarsalternativ:

Mycket bra förslag

Ganska bra förslag

Varken bra eller dåligt förslag

Ganska dåligt förslag

Mycket dåligt förslag

FRÅGA: I vilken utsträckning anser Du själv att Du har förändrats de senaste 5 åren?

(Frågan ej ställd för SCB:s räkning)

Frågealternativ:

Intresserad av att läsa böcker

Svarsalternativ:

Blivit mindre intresserad: -3

Blivit mindre intresserad: -2

Blivit mindre intresserad: -1

Ingen skillnad: +0

Blivit mer intresserad +1

Blivit mer intresserad +2

Blivit mer intresserad +3

FRÅGA: Har Din användning av Internet medfört att Du ökat eller minskat Din användning av andra medier?

(Frågan ej ställd för SCB:s räkning)

Frågealternativ:

Bokläsning

Tidskriftsläsning

Svarsalternativ:

Ökat mycket

Ökat något

Varken ökat eller minskat

Minskat något

Minskat mycket

Relevanta bakgrundsfrågor

FRÅGA: Var någonstans har Du respektive Din far och mor huvudsakligen vuxit upp?

Frågealternativ:

Du
Din far
Din mor

Svarsalternativ:

Göteborg
Stockholm
Annan stad eller större tätort i Sverige
Mindre tätort i Sverige
Ren landsbygd i Sverige

Annat land i Norden
Annat land i EU
Annat europeiskt land utanför EU
Land utanför Europa

FRÅGA: Är Du kvinna eller man?

Svarsalternativ:

Kvinna
Man

FRÅGA: Vilket år är Du född?

Svarsalternativ:

Årtal

FRÅGA: Vilket är Ditt civilstånd?

Svarsalternativ:

Enasmstående
Sambo
Gift

FRÅGA: Hur ser Ditt hushåll ut?

Svarsalternativ:

Jag bor själv *gå direkt till fråga 42*
Jag bor med andra/delar regelbundet mitt hushåll med:
En vuxen? JA NEJ
Flera vuxna? JA NEJ
Ett eller flera barn? JA NEJ

FRÅGA: Om Du regelbundet delar Ditt hushåll med barn, hur många är de och i vilka åldrar är de?

Svarsalternativ:

Antal barn
I åldrarna:
0–3 år 4–6 år 7–15 år 16 år och äldre

FRÅGA: Om Du skulle beskriva det hem Du växte upp i, vilket alternativ stämmer då bäst?

Ange ett av alternativen.

Svarsalternativ:

Arbetarhem
Jordbrukarhem
Tjänstemannahem
Högre tjänstemanna-/akademikerhem
Företagarhem

FRÅGA: Är Du..:

Svarsalternativ:

Svensk medborgare
Medborgare i annat land
Både svensk medborgare och medborgare i annat land

FRÅGA: Har Du något annat hemspråk än svenska?

Svarsalternativ:

JA
NEJ

FRÅGA: I vilken typ av område bor Du?

Svarsalternativ:

Storstad, centralt
Storstad, ytterområde/förort
Stad eller större tätort, centralt
Stad eller större tätort, ytterområde
Mindre tätort
Ren landsbygd

FRÅGA: Vilken skolutbildning har Du? Markera det alternativ som Du anser passa bäst in på Dig. Om Du ännu inte avslutat Din utbildning, markera då den Du genomgår för närvarande.

Svarsalternativ:

Ej fullgjort grundskola eller motsvarande obligatorisk skola
Grundskola eller motsvarande obligatorisk skola
Gymnasium, folkhögskola eller motsvarande
Eftergymnasial utbildning, ej högskola
Studier vid högskola/universitet
Examen från högskola/universitet
Examen från forskarutbildning

Frågor i SCB:s omnibuss 2002

De frågor som följer ställer vi på uppdrag av Kulturdepartementet, som vill följa läsandets utveckling under de närmaste åren.

1 INTERVJU
F9 BORTFALL

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1,9);

TILLDELA SLUTBGR=START2 OM SLUTBGR=";

HOPPA SLUTBOK OM SVAR=9;

Hur ofta läser (eller lyssnar) du i någon bok på fritiden? Med böcker menas här fack-, skön-, barn- och ungdomslitteratur, även tal- och kassettböcker.

1 I stort sett aldrig
2 Varje dag
3 Flera dagar i veckan
4 "Lör-söndagar"
5 Några gånger i månaden
6 Mer sällan än några gånger i månaden
7 Varierar mycket över året
F8 Vej ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:9);

HOPPA F2A OM SVAR=1;

När du läser i böcker på fritiden, ungefär hur lång tid brukar det bli åt gången?

- 1 Mindre än 15 minuter
- 2 15 min – ½ timme
- 3 1–2 timmar
- 4 Mer än 2 timmar
- 7 Varierar mycket från gång till gång
- F8 Vet ej
- F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:4,7:9);

HOPPA F2B OM F1A=6;

HOPPA F3A;

Vad, om det finns något, skulle få dig att läsa böcker?

- 1 Ja ... (notera på nästa fråga)
- 2 Nej
- F8 Vet ej
- F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

HOPPA F2AA OM SVAR=1;

HOPPA F3A;

NOTERA VAD (MAX 120 TECKEN)

Vad hindrar dig att läsa böcker mer ofta? Välj den viktigaste orsaken.

- 1 Läser annat än böcker
- 2 Har inte tid
- 3 Svårt att få tag i böcker
- 4 Vet inte vad jag ska läsa
- 5 Gör hellre annat
- 6 För dyrt
- 7 Ointresserad
- 8 Kan inte läsa (av olika skäl)
- 9 Annat skäl

F8 Vet ej

F9 Vill inte svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 2;

GRANSKA ATT SVAR=(1:9,88,99);

Hur ofta läser du i någon vecko-, månads- eller specialtidning på fritiden?

- 1 I stort sett aldrig
- 2 Varje dag
- 3 Flera dagar i veckan
- 4 "Lör-söndagar"
- 5 Några gånger i månaden
- 6 Mer sällan än några gånger i månaden
- 7 Varierar mycket över året
- F8 Vet ej
- F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:9);

HOPPA F4A OM SVAR=1;

När du läser i vecko-, månads- eller specialtidningar, ungefär hur lång tid brukar du göra det?

- 1 Mindre än 15 minuter
  - 2 15 min – ½ timme
  - 3 1–2 timmar
  - 4 Mer än 2 timmar
  - 7 Varierar mycket från gång till gång
- F8 Vet ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:4,7:9);

Hur ofta läser du något på Internet på fritiden? Med det menar vi läsning av nättidningar, innehåll på fakta-, nyhets- och nöjessajter, söka information om varor och tjänster samt hämta information från stat, kommun, landsting, myndigheter och privata företag?

- 1 I stort sett aldrig
  - 2 Varje dag
  - 3 Flera dagar i veckan
  - 4 "Lör-söndagar"
  - 5 Några gånger i månaden
  - 6 Mer sällan än några gånger i månaden
  - 7 Varierar mycket över året
- F8 Vet ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:9);

HOPPA F4B OM SVAR>1;

HOPPA F5A;

När du läser något på Internet, ungefär hur lång tid brukar du göra det?

- 1 Mindre än 15 minuter
  - 2 15 min – ½ timme
  - 3 1–2 timmar
  - 4 Mer än 2 timmar
  - 7 Varierar mycket från gång till gång
- F8 Vet ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR=(1:4,7:9);

Har du lagt märke till om böcker har blivit billigare? (Med böcker menar vi här fack-, skön-, barn- och ungdoms- samt kurslitteratur.)

- 1 Ja
  - 2 Nej
- F8 Vet ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

HOPPA F6A OM SVAR>1;

Sedan när tycker du att de har blivit billigare?

- 1 Årsskiftet
- 2 Februari
- 3 Bokrean
- 4 I höstas
- 5 Annat svar

F8 Vet inte/minns inte

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1:5,8,9);

Har det sänkta priset på böcker medfört att du köpt fler böcker än tidigare?

- 1 Ja
- 2 Nej

F8 Vet ej

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

Har du lagt märke till om vecko- , månads- och specialtidningar har blivit billigare?

- 1 Ja
- 2 Nej

F8 Vet ej

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

HOPPA F6B OM SVAR=1;

HOPPA F7A;

Sedan när tycker du att de har blivit billigare?

- 1 Årsskiftet
- 2 Februari
- 3 Bokrean
- 4 I höstas
- 5 Annat svar

F8 Vet inte/minns inte

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1:4,8,9);

Har det sänkta priset på vecko- , månads- och specialtidningar medfört att du köpt fler än tidigare?

- 1 Ja
- 2 Nej

F8 Vet ej

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

Är du fackligt ansluten?

(Enbart arbetslöshetskassa räknas inte som ansluten)

- 1 Ja
- 2 Nej

F8 Vet ej

F9 Vill ej svara

Styrdel:

svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1,2,8,9);

HOPPA SLUTBOK OM SVAR>1;

Tillhör du ett förbund inom LO, TCO eller någon annan centralorganisation?

- 1 LO
- 2 TCO
- 3 SACO
- 4 Övriga

F8 Vet ej
F9 Vill ej svara

Styrdel:
svar fälttyp 'n';

längd 1;

GRANSKA ATT SVAR= (1;4,8,9);

Frågor i Kulturbarometern 2002

Fråga 14. Ungefär hur många böcker totalt har du köpt senaste månaden? Räkna bara med böcker som köpts för nöjes skull, ej böcker som köpts för studier eller arbets skull.

Både böcker åt dig själv eller som gåva till annan person skall räknas.

Fråga 15b. Ungefär hur många av dessa har du köpt till dina eller din makes/makas/sambos barn i åldern 0–17 år?

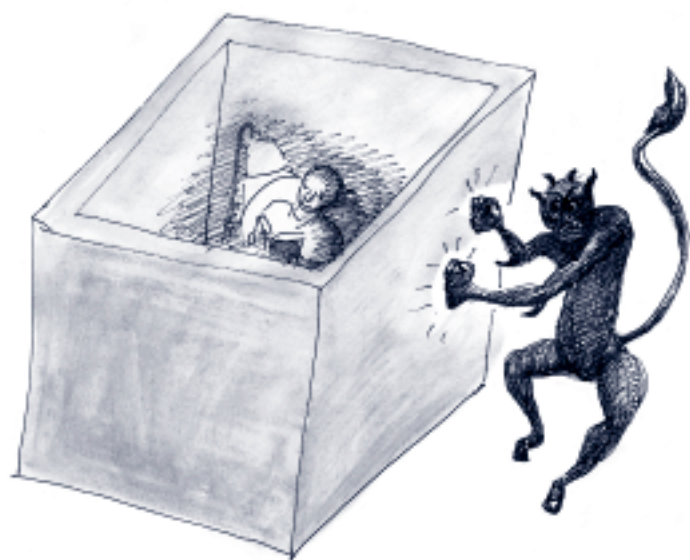
Frågor i Levnadsnivåundersökningen 2000 – Barn och ungdomar samt i ULF-undersökningarna 2001 och 2002

I ULF-undersökningen 2001 användes exakt samma frågeformulär som i LNU2000. I 2002 års undersökning reviderades formuläret något.

Under en vanlig vecka, alltså måndag till söndag, hur många dagar brukar du göra något av följande på fritiden:

- Fråga 7. Läs böcker
- Fråga 8. Följa med i nyheterna på TV, radio eller i tidningen
- Fråga 9. Spela data- eller TV-spel
- Fråga 10. Vara ute på Internet
- Fråga 11. Ha kompisar hemma hos dig
- Fråga 12. Vara hemma hos kompisar
- Fråga 13. Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon
- Fråga 14. Träna idrott i någon klubb eller förening, t ex fotboll, ridning, simning
- Fråga 15. Vara på någon aktivitet med en vuxen ledare som inte har med idrott att göra, t ex scouter, teater, schack
- Fråga 16. Syssla med något eget intresse, t ex ett husdjur, modellbygge eller spela ett instrument
- Fråga 17. Vara helt ledig och ha gott om tid att göra precis vad du vill, som t ex att lata dig, lyssna på musik eller hitta på något annat som du känner för just då

Svarsalternativ: Varje dag
Flera dagar i veckan
En dag i veckan
Mer sällan
Aldrig

Människans väg till boken

Av Pamela Schultz Nybacka, doktorand vid Företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. Ett sammandrag.

Vad är det egentligen som är så kul med böcker?

”Det är nog resan! Alltså att få vara någon *annanstans*.

Få se någonting annat och... uppleva något annat.

Att få hamna på en annan *plats*. Man får ett *rikare liv*, helt enkelt.

Man får vara med om *mer saker*. Det tror jag det är som är mest tilltalande. Man får en annan vardag. Nu är det *fest* – jag går till bokhyllan! (skrattar) Jag tror det är viktigt.

Det ger ju perspektiv på tillvaron.”

Denna studie handlar om människor, böcker och läsning i Sverige efter införandet av sex procents mervärdesskatt på böcker och tidskrifter, etc., från den 1 januari 2002. Studien ingår i ett pågående avhandlingsprojekt vid Företagsekonomiska institutionen, Stockholms Universitet. Resultaten rapporteras även till Bokpriskommissionen, som är en samarbetspart kring forskningsprojektet.

En specifik fråga som undersöks är huruvida momssänkningen har lett till någon förändring i människors beteende och attityder gentemot bokinköp och läsande. Ett övergripande syfte är att söka förstå och beskriva relationen mellan människor, böcker och läsande, samt vilken slags ekonomi denna relation grundar sig på. Redan vid startpunkten för denna studie stod det klart att försäljningen av böcker hade ökat markant under det första året, mellan 15–20 %. Utgångspunkten för undersökningen blev då: *Vilka människor har köpt och eventuellt läst flera böcker? Vart har alla dessa böcker tagit vägen?*

En annan viktig utgångspunkt för studien är att den kompletteras befintlig statistik inom området kring böcker och läsvanor. Detta har främst inneburit valet av en *kvalitativ* metod. Undersökningen syftar till att skapa förståelse för ett skeende, snarare än att

producera universella slutsatser. Det empiriska materialet består av flera delar och fyller olika delsyften:

- *Brevsvar* på Nordiska museets frågelista Nm 228 från årsskiftet 1999/2000. Avsikten är dels att skapa en bild av människors bokinköp och läsande innan momssänkningen, dels att utforska steget från läskunnighet till att börja läsa böcker.
- *Intervjuer*, såväl enskilda som i grupp. Ett utmärkande drag för merparten av gruppintervjuerna är att deltagarna redan känner varandra. Avsikten med detta är framför allt att få fatt på en social dynamik kring böcker och läsning. Urvalet av deltagare har huvudsakligen skett utifrån deras relation till boken och läsande.
- *Måleriövningar* är en metod av mer experimentell karaktär och har använts för att skapa en rikare kunskap på området kring böcker och läsande. Deltagarnas *muntliga berättelser* ackompanjerar bilderna.
- *Studentprojekt*, som i sin tur bygger på studenternas egna intervjuer med människor som sällan läser böcker.

Ett centralt antagande för studien är att böcker utgör en särskild form av vara. Liksom andra konst- och kulturprodukter fungerar upplevelsen av böcker enligt ett slags *ackumuleringens logik*, dvs. vad mer man läst, desto mer vill man läsa. Detta till skillnad från andra produkter, som verkar enligt en konkurrenslogik, där en produkt mer eller mindre slår ut behovet av en annan, eller mättnadslogik, där marginalnyttan är i avtagande. Boken särskiljer sig dock från andra konst- och kulturprodukter genom att boken kräver *läskunnighet*. De flesta vuxna människor i Sverige idag är läskunniga, även de som sällan eller aldrig läser böcker. I studien beaktas således skillnaden mellan att bli läskunnig samt att bli en läsare, vilket definieras som en person som självmant införlivar böcker och läsande i sitt liv. Vanligaste sättet att skapa läs-

nor är genom en gradvis tillägnelse, men det förekommer även att människor blir läsare från ett ögonblick från ett annat. Detta kan ske även i vuxen ålder. Det finns dom som börjar läsa böcker för att det är möjligt och det finns dom som avstår för att de inte längre måste. Det är dock svårt att veta vad som avses med begreppet ”att läsa en bok”, då några tycks mena att det utesluter deras böcker, dvs. nischade böcker och handböcker.

I föreliggande studie betraktas läsandet inte enbart som en enskild handling utförd i tystnad och ensamhet, utan hänsyn tas även till det sociala sammanhanget eller läsandet som en *social praktik*. Utgångspunkten är att varje intervjuad person har relationer och ingår i särskilda sociala sammanhang, som i sin tur är delaktiga i att skapa formerna för bokinköp och läsbeteende. Likaså tar undersökningen hänsyn till olika former för att tillägna sig litteratur såsom att lyssna på ljudböcker. Till grund för detta ligger synen att varje ny form av bok ger upphov till nya former av läsande. Böcker har också, liksom konsten, en slags organiserande förmåga. Följaktligen uppstår kring böcker olika sociala fenomen såsom t.ex. läsecirklar. Människor hanterar, organiserar och fördelar också böcker i alla dess former på olika sätt.

Man kan likt Barker och Escarpit (1973) tala om *människans väg till boken* och, omvänt, om *bokens väg till människan*. Några av deltagarna berättar att de i högre grad sökt upp böcker och köpt fler, kanske framför allt till sig själva. Andra berättar att de gripit tillfället att handla fler böcker i *gåva* till andra människor. Dessa läsare tycks därmed se ökade möjligheter att sprida böcker i sina sociala kretsar: till vänner, barn och/eller barnbarn. Gåvorna inhandlas framför allt i bokhandeln, inte i varuhuset eller liknande. En del sällanläsare uppger att de tagit emot fler böcker som gåva. Huruvida bokgåvorna blir lästa är svårt att säga, det kan ta flera år. Klart är dock att de som läser böcker och de som sällan eller aldrig gör det, inte

enkelt kan delas upp i olika grupper. Ofta lever de sida vid sida: inom äktenskapet, i syskonskaran, på arbetet och i vänskretsen. De vana läsarna tar ofta ansvar för andras läsvanor och skänker eller lånar ut böcker. Och även ovana läsare köper böcker i present till sina närstående som läser. Människor tycks göra skillnad på bokinköp till sig själva, och bokinköp till andra, varför jag föreslår att man kan kalla dessa olika typer för huvudsakligen *socialt inriktade* eller *individuellt inriktade bokinköp*, beroende på om inköpen syftar till att stärka sin relation till andra eller till sig själv.

Få människor tycks egentligen bry sig om priset på *enskilda* böcker. Undantagen är vid spontana inköp, vilket framför allt omfattar pocketböcker, samt i samband med inköp av tidigare okända titlar. De som sällan läser böcker har låg kännedom om böckers prisläge i allmänhet. De utgår dock från en ekonomisk tankemodell: de vill veta på förhand vad det ”ger” att läsa böcker. Läsare tycks vilja köpa flera böcker på en gång till ett lågt pris, för att skapa känslan av att ha tillgång till ett aldrig sinande överflöd av böcker. Mängden böcker kan således vara av stor vikt för inköpen.

Det *relativa priset* på böcker har därför stor betydelse, inte minst i förhållande till inkomsten, eftersom läsare många gånger har små inkomster. Det är också viktigt med ett generellt lågt pris på böcker relativt andra produkter för att de skall vara fortsatt attraktiva som gåva. Böcker som gåva är ibland sällan- eller ”ickeläsarnas” enda kontakt med böcker och bokhandeln. Samtliga intervjuade tycker således att det är bra om böcker är billiga. Klart är att moms-sänkningen har skapat ytterligare möjligheter för olika människor att gripa in mer i flödet av böcker: att ta tillfället att köpa mer böcker, läsa oftare eller snabbare, samt att använda överflödet av böcker till att sprida dem mer i sina sociala relationer. Attityden till moms-sänkningen är i överlag positiv, även bland

dem som inte själva har tagit tillfället i akt och köpt eller läst fler böcker.

För att kulturpolitiken skall kunna verka för samt locka till en *ökad* och *breddad* läsning, så måste den undvika reduktionistiska resonemang. En kulturpolitisk ansats kan heller inte sträva efter att ”rätta till” [jfr. engelskans ’correct’] läsandet utifrån en tanke om brist och ekonomiska marknadsmisslyckanden. Sådana strategier skulle gå stick i stäv med den ekonomiska principen av flöde och överflöd, som tycks vara motorn i fråga om böcker och läsande: ackumuleringens logik. Böcker kan ägas och sparas, men läsandet eroderar. Minnet av böcker blir för läsaren till stoft. Ändå fortsätter människor att läsa. Till ackumuleringens logik vill jag således lägga tanken om en *additiv logik*. En logik, som istället för att spara och ackumulera endast *adderar*: lägger till, kompletterar och kontrasterar. Istället för subtraktion – dvs. räkna bort och dra ifrån – *erosion*.

Enligt den additiva logiken måste vi erkänna och välkomna den alltjämt pågående diversifieringen och differentieringen mellan enskilda böcker och genrer. Samtidigt måste vi beakta bokens egenart som kulturprodukt. Begreppet ’bok’ måste därför vara oerhört vittomfattande, så att även en handbok eller en mangapocket är en bok. På så vis undgår vi subtraktionens reducerande logik. Eventuella stopp i böckers flöde och snedfördelningar mellan människor måste hanteras konstruktivt. En aktiv kulturpolitik inom litteraturområdet måste göra upp med gamla myter om läsare och läsande, för att istället skapa utrymme för nya visioner på området. Vi måste också lyfta fram *läsarpraktikernas* oerhörda rikedom och mångfald. Därigenom kan vi också visa på de olika möjligheterna att tillägna sig böcker vid olika tidpunkter, i skilda situationer och i olika sociala sammanhang för att på så sätt verka för ökad och breddad läsning.

Denna omorientering i synsätt måste bygga på en insikt om att begäret efter böcker och läsande inte

tycks omfattas av en ekonomi i klassisk bemärkelse, dvs. en ekonomi grundad på knappa resurser, bristtillstånd, konkurrens, och utslagning. Böcker och läsande produceras och konsumeras i enlighet en *additiv* logik och ett slags flödets och överflödets ekonomi. Vad denna nya typ av ekonomi egentligen innebär för produktionen och konsumtionen av böcker, samt för kulturpolitiken, får framtida forskning visa.

PAMELA SCHULTZ NYBACKA

Sammanfattning av studien Människans väg till boken av Pamela Schultz Nybacka, doktorand vid Företags-ekonomiska institutionen, Stockholms universitet och ledare för projektet Bookonomy.

Bokpriskommissionens iakttagelser, slutsatser och förslag till åtgärder

våra fem delrapporter, överlämnade till kulturministern den 2 juli 2002, den 31 januari respektive den 29 augusti 2003 och den 3 februari respektive den 31 augusti 2004, har vi fortlöpande redovisat och analyserat bland annat prisutvecklingen efter beslutet att från och med den 1 januari 2002 sänka mervärdesskatten på böcker, tidskrifter m.m. från 25 till 6 procent. I den senaste delrapporten, den femte, kunde Bokpriskommissionen redovisa hur priserna hade utvecklats under de två och ett halvt år som då hade förflutit sedan momssänkningen genomfördes. Vi presenterade också material som belyste vilken betydelse momssänkningen kan ha haft för utvecklingen av läsningen i landet.

I föreliggande slutrapport kan Bokpriskommissionen, med sitt treåriga mandat, överblicka hur priserna har utvecklats under hela den period som vi är satta att granska.

Som tidigare grundar sig våra iakttagelser och slutsatser på det underlag som Statistiska centralbyrån (SCB) har ställt till förfogande. Vi har i inledningen redovisat hur vi principiellt ser på materialets bärighet och att vi alltså accepterar det siffermaterial som finns i underlaget. Kommissionens egen roll kommer framför allt till uttryck i tolkningen av detta underlag och de slutsatser som vi drar på grundval härav. Den kompetens som Kommissionen besitter bland annat i form av branschkunskap och kunskaper om bok- och tidskriftssektorerna i olika avseenden utnyttjas därvid.

Mot den beskrivna bakgrunden kan det diskuteras hur sifferunderlaget från mätningarna lämpligen presenteras i våra rapporter. Eftersom siffrorna i SCB:s underlag gäller också för våra iakttagelser skulle man kunna tänka sig att vi helt enkelt hänvisar till SCB:s material, som ju också sammanfattningsvis återges i våra rapporter. Vi har dock funnit det angeläget, både i delrapporterna och i den nu presenterade slutrapporten, att Bokpriskommissionens iakttagelser

och slutsatser skall kunna läsas och förstås separat. Därför tillåter vi oss en viss upprepning i rapporten vad gäller siffermaterialet. Ett kompletterande motiv är också att Kommissionen på detta sätt kan strukturera sina iakttagelser på det sätt som bäst gagnar vår framställning.

Tyngdpunkten i det material som SCB presenterar i sitt slutunderlag utgörs av resultatet av prismätningarna på böcker och tidskrifter och på kurslitteraturen inom universitet, högskola och kommunal vuxenutbildning. Vidare redovisas en översikt över den ekonomiska utvecklingen för de företag som har verksamhet med böcker och/eller tidskrifter.

När det gäller läsundersökningarna presenterade SCB redan i sin förra rapport de underlag som hade tagits fram av Nordicom och SOM-institutet, båda knutna till Göteborgs universitet. Materialet från dessa institutioner utgjorde det huvudsakliga underlaget för Bokpriskommissionen när vi i vår femte delrapport tog upp frågan om vilken betydelse som momssänkningen kan ha haft för utvecklingen av läsningens omfattning och bredd. Institutionerna har därmed planerligt fullgjort det uppdrag som man har haft och något ytterligare material från dem har inte förutsatts. Vi återkommer senare under detta avsnitt med en sammanfattning av våra iakttagelser och slutsatser inom detta område och kan då också väga in vissa kompletterande undersökningar som SCB nu har redovisat.

Låt oss nu ge en bild över vilka försäljningskanaler för böcker och tidskrifter som prismätningarna har omfattat, hur de har utförts och hur uppdelningen i genrer har skett. Detaljerade redovisningar av hur bokhandlare, boktitlar, tidskrifter m.m. har valts ut redovisas i SCB:s rapport. Vi hänvisar generellt till den.

Prismätningarna på de böcker som säljs via *bokhandeln* grundade sig inledningsvis på samtliga titlar i de konsumentinriktade katalogerna som ett urval av

Sveriges bokhandlare använder. Sedan april 2002 utförs omfattande prismätningar på urval av böcker i butik. Resultatet av dessa mätningar jämförs för perioden som helhet med de katalogbaserade resultaten från 2001. Beskrivningarna av hur priserna har utvecklats efter momssänkningen – eller trenderna – utgår från de prisobservationer som har gjorts i butik under åren 2002–2004.

Prisutvecklingen på böcker som säljs genom *bokklubbar* har genomgående mätts genom observationer i klubbarnas medlemstidningar på i stort sett samtliga titlar. Liksom för bokhandeln kan utvecklingen studeras alltifrån tiden före momssänkningen till och med 2004. Det betyder att materialet ger möjlighet att precisera vilket genomslag på priserna som momssänkningen faktiskt har haft.

Den möjligheten saknas i det underlag som redovisar prisrörelserna för böcker hos *nätbokhandlar, varuhus, dagligvarubutiker* och *kiosker*. Prisobservationerna här omfattar iakttagelser från april 2002 och framåt. Resultaten kan närmast jämföras med den allmänna prisutvecklingen i landet och ger oss vidare vissa möjligheter att göra intressanta jämförelser av resultaten i de olika försäljningskanalerna under 2002–2004.

På *tidskriftssidan* har noteringarna gjorts genom observationer i butik eller information från Internet. Mätningarna täcker priserna från oktober 2001 och gör det alltså möjligt att studera genomslaget av momssänkningen den 1 januari 2002.

Genreuppdelningen för den *svenskutgivna litteraturen* har skapat möjligheter att analysera om momssänkningens genomslag har varierat ifråga om skön-, barn- respektive facklitteraturen. Vi har också i delrapporterna kunnat konstatera tydliga genreskillnader i utfallet. Man kan i sammanhanget notera att vi i vår redovisning utnyttjar de genrebeteckningar som återfinns i underlagen från SCB. Branschen kan i vissa avseenden använda sig av andra beteckningar. Därför

bör det poängteras, att när vi i det följande talar om *barnlitteratur* så avses med det både barn- och ungdomsböcker.

Som nämnts har SCB gjort särskilda prismätningar på den *kurslitteratur* som ingår i undervisningen vid universitet, högskolor och kommunal vuxenutbildning. Upplägget av det särskilda regeringsuppdrag som ligger bakom dessa prismätningar gör det inte möjligt att utläsa de särskilda effekterna vid momssänkningen per den 1 januari 2002. Prisutvecklingen för kurslitteraturen får i stället, liksom för bland annat nätbokhandlar och varuhus, jämföras med den allmänna prisutvecklingen.

SCB:s underlag för både försäljningsställen och genrer ger också förutsättningar att titta på *prisutvecklingen under delar av granskningsperioden*. Bokpriskommissionen utnyttjar detta för att belysa vilka trender som branscherna uppvisar.

I SCB:s underlag görs också vissa andra redovisningar som belyser prisutvecklingen på bok- och tidskriftsmarknaden. De berör till exempel de s.k. *förlagsprisernas utveckling* (f-priserna, dvs. de priser som förlagen sätter på sina böcker och som används till återförsäljarna) och prisutvecklingen på dagspressområdet. Kommissionen knyter an till dessa uppgifter vid analysen av de berörda områdena.

Prisutvecklingen inom både bok- och tidskriftssektorerna kan vara beroende av faktorer som förlagen har svårt att själva påverka. *Portokostnaderna* spelar förstås en stor roll för det pris som bokklubbar och tidskriftsförlag tar ut. *Kronans internationella värde* kan påverka inköpen av litteratur, t.ex. den utländska kurslitteraturen.

En fråga som Kommissionen ofta har mött har rört vilka effekter som momssänkningen har haft på *bok- och tidskriftsförsäljningen* och *hur ekonomin har påverkats för de företag som arbetar inom sektorn*. I SCB:s rapport (avsnittet Ekonomisk utveckling i bok- och tidskriftsbranscherna) finns nu ett tämligen

omfattande underlag som tillsammans med vissa uppgifter från branscherna själva gör det möjligt att kommentera denna fråga. Vi återkommer till detta senare.

Mätmetoder

Att mäta bokpriser är svårt eftersom produkterna på marknaden ständigt förändras till beskaffenhet och teknisk kvalitet. För att kunna få fram korrekta resultat måste man använda en metodik som ser till att sådana kvalitetsförändringar avskiljs från de rena prisförändringar som skall mätas.

Från och med det underlag som ställdes till förfo- gande för Kommissionens femte delrapport har mätningarna av den svenskutgivna litteraturen i bokhandel och nätbokhandel byggt på en metod som kal- las hedonisk regression. Den anses ge optimala resultat när det gäller mätningar inom det omvittnat svåra bok- prisområdet. Metoden beskrivs utförligt i SCB:s un- derlag (avsnittet Teknisk rapport). Vi hänvisar till den.

En fråga som knyter an till arrangerandet av mätningarna gäller i vilken utsträckning mätningarna inom genren facklitteratur skall omfatta också pri- serna på kurslitteratur. Det är en fråga som har dis- kuterats och Kommissionen finner det angeläget att påpeka att när vi i det följande redovisar resultaten av prismätningarna på facklitteratur så omfattar dessa också till viss del kurslitteratur eftersom den också ingår i urvalet. Det bygger på grunduppfattningen att momssänkningen omfattar all litteratur och således även kurslitteraturen. Samtidigt kan det vara värt att påpeka att uppgifterna i Svenska Förläggareförening- ens branschstatistik inte omfattar kurslitteraturen.

Säkerheten i våra bedömningar

I våra delrapporter har vi i samband med att vi har redovisat våra iakttagelser och slutsatser också kom- menterat med vilken grad av säkerhet vi har kunnat presentera våra resultat. Det har varit ett resonemang

som har utgått från de s.k. osäkerhetstalen i under- laget. Osäkerhetstalen, som är ett uttryck för den variation i resultaten som uppstår på grund av urva- let, har varierat över tiden och varit olika stora för boksektorn resp. tidskriftssektorn samt varierat för de olika litteraturkategorierna m.m.

Med utgångspunkt i säkerhetsresonemanget har sedan Bokpriskommissionens resultat presenterats i termer av "...det är sannolikt", "...det är inte osan- nolikt", "...det kan inte uteslutas", "...minst..." etc. Läsaren av våra rapporter kan möjligen ställa sig frå- gan om inte osäkerhetsaspekten har blivit alltför framträdande i våra texter och om det inte skulle vara möjligt att uppnå en högre grad av precision i våra slutsatser.

Låt oss därför med utgångspunkt i det sagda illus- trera den problematik som Bokpriskommissionen står inför när vi skall försöka precisera våra slutsatser om utvecklingen. Det kan enklast ske genom att ta ett ex- empel från en av sektorerna i den femte och sista del- rapporten, nämligen prisutvecklingen på de böcker som säljs över bokhandeln.

Vi kunde i den rapporten konstatera att för att pri- set på böcker vid utgången av april 2004 skulle an- setts ha sänkts till den nivå som momssänkningen motiverade skulle de uppvisa ett sänkt pris med 11,6 procent. SCB:s underlag utvisade att sänkningen för de böcker som sålts över bokhandeln uppgick till $-6,2 \pm 3,3$ procent. Osäkerhetstalet uppgick alltså i detta fall till $\pm 3,3$ procent.

Det är i ett statistiskt sammanhang inget uppseen- deväckande med det redovisade osäkerhetstalet eller dess storlek. I alla statistiska urvalsundersökningar finns en felmarginal som beror på urvalets storlek och det underliggande materialets variation. Problemet uppstår när felmarginalen, som i det angivna exem- plet är så stor att tolkningen av utfallet kan leda till vitt skilda resultat.

I strikt saklig mening innebar siffrorna i SCB:s un-

derlag att priset på böcker som sålts över bokhandel under den aktuella perioden hade sänkts med *maximalt 9,5 procent* eller *minimalt 2,9 procent*. Att beskriva det i dessa termer hade alltså varit att ge en absolut saklighet åt mätningresultatet.

Med hänsyn till den uppgift som Bokpriskommissionen har givits skulle en redovisning av resultatet i dessa termer dock inte uppfattas som meningsfull. Här måste Kommissionen gå ett steg längre. Kommissionen gör därför en tolkning av situationen, baserad på de kunskaper om branscherna, marknaden m.m. som finns i Kommissionen. En sammanvägning av resultatet i det statistiska underlaget och dessa kunskaper leder Kommissionen fram till den slutsats som vi presenterade i förra rapporten, nämligen att bokhandelns prisökningar med *minst* ett par procentenheter avvek från det förväntade resultatet.

Kommissionen har funnit det angeläget att på detta sätt belysa frågan om med vilken säkerhet vi redovisar våra iakttagelser.

I princip skall man kunna räkna med att osäkerheten minskar om antalet prisobservationer ökar. Under granskningsperiodens förlopp har vi kunnat notera att osäkerheten har varierat. I vår tredje delrapport har vi redovisat de statistiska orsakerna bakom dessa variationer.

Även i underlaget till slutrapporten är osäkerhetstalen i vissa stycken relativt påtagliga. Det beror på följande:

Som nämnts beror osäkerhetstalen generellt sett dels på urvalens storlek, dels på den underliggande variationen mellan priser och prisförändringar i data-materialet. Vad gäller de större osäkerhetstalen som nu föreligger för vissa genrer på bokområdet så sammanhänger detta främst med olika urvalsstorlekar. När en prisutveckling som sträcker sig över flera år skall studeras ökar urvalsfelen till följd av att flera statistiska skattningar med var sitt osäkerhetstal multipliceras med varandra. De lägre osäkerhetstalen på

tidskriftsområdet beror på att den allra största delen av tidskriftsomsättningen i Sverige faktiskt täcks av urvalet.

SCB har i sin rapport till Kommissionen grafiskt illustrerat spännvidden i tolkningen av osäkerhetstalen i de senaste mätningarna både för bokområdet och för tidskriftssektorn. Illustrationerna återfinns i det utdrag ur SCB:s rapport som vi tidigare har redovisat i denna slutrapport (se sidorna 19 och 21, diagram 1.1–1.3).

Vissa förutsättningar

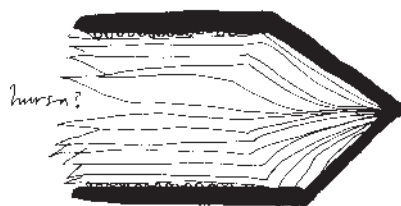
Kommissionen har i alla sina rapporter betonat att de iakttagelser och slutsatser som presenteras avser genomsnittet dels för böcker respektive tidskrifter, dels för de olika granskade kategorierna inom respektive grupp. Det betyder att det kan finnas böcker, tidskrifter och aktörer inom de olika kategorierna med resultat som är både bättre och sämre än genomsnittet. Det är inte möjligt för oss att uttala oss om utfallet på andra nivåer eller med högre detaljeringsgrad än dem som redovisas i underlaget.

IAKTTAGELSER

Inledande kommentarer

Under detta avsnitt koncentrerar vi oss på resultatet av prismätningarna inom bok- och tidskriftssektorerna och mätningarna av priserna på kurslitteraturen inom universitets- och högskoleområdet och den kommunala vuxenutbildningen. Vi sammanfattar också våra tidigare redovisade iakttagelser om moms-sänkningens effekter på läsningen och noterar vissa kompletterande uppgifter på det området.

Som angivits i tidigare rapporter har vi vid granskningen av SCB:s underlag haft som utgångspunkt att en sänkning av momsen på böcker och tidskrifter från 25 procent till 6 procent borde ge utrymme för en sänkning av prisnivån generellt med 15,2 procent

under förutsättning att alla övriga omständigheter som påverkar prinsnivån är lika.

Nu liksom tidigare måste vi dock betona att det är nödvändigt att väga in också andra faktorer vid bedömningen av om prissänkningen på böcker och tidskrifter verkligen har uppnått denna nivå.

Om man alltså tar hänsyn till den allmänna prisutvecklingen under den aktuella mätperioden, dvs. 2001-oktober 2004 för böcker och oktober 2001 – oktober 2004 för tidskrifter, måste den förväntade prissänkningen justeras. För att en bok i oktober 2004 skall anses ha sänkts till den nivå som moms-sänkningen motiverar skall den uppvisa ett sänkt pris med *11,4 procent*. Motsvarande siffra för tidskrifterna är också *11,4 procent*. Utgångspunkten för detta resonemang är att en prissänkning på denna nivå är vad man kan förvänta sig för perioden 2001 till 2004 om bok- och tidskriftsbranschernas aktörer har en genomsnittlig kostnadsökning, som motsvarar KPI generellt samt en oförändrad marginal per såld bok/tidskrift.

Det kan förstås diskuteras om KPI är en rimlig bas för prisjämförelser inom de aktuella områdena. SCB har menat att så är fallet eftersom just KPI är ett uttryck för den allmänna prisutvecklingen i samhället. KPI, konsumentprisindex, är en sammanvägning av olika konsumentpriser avseende den privata konsumtionen, t.ex. boende, livsmedel, transporter, rekreation, kläder, skor m.m. Prisutvecklingen inom många av dessa områden drar åt olika håll men summeras i ett sammanvägt index. Det kan alltså i sammanhanget vara värt att notera att om andra prisindex än KPI skulle ha använts i våra studier skulle det sannolikt ha givit andra resultat som kan ha påverkat utfallet både ”uppåt” och ”nedåt”.

I vår fortsatta granskning utgår vi dock här från de förutsättningar som anges i SCB:s underlag. De 11,4 procenten utgör alltså ”måttstockarna” för jämförelserna av prissänkningarna inom bok- respektive tidskriftssektorerna. Det är eventuella avvikelser från

dessa ”idealresultat” som det finns särskild anledning för Kommissionen att notera. Vi kommer i den följande redovisningen att då och då hänvisa till detta ”idealresultat” utan att varje gång markera detta med citationstecken. Det sker av praktiska skäl och har inte annat syfte än att markera en enkel jämförelse – måttstock – till det iakttagna mätresultatet.

När det gäller kurslitteraturens område är det, som tidigare har påpekats, inte aktuellt att direkt avläsa moms-sänkningens effekt på prisutvecklingen. Det beror på att mätningarna enligt avtal startade först i augusti 2002 och att det alltså inte finns något jämförelsematerial från perioden före moms-sänkingsbeslutet. I stället kommer iakttagelserna att vara kopplade till en jämförelse med den allmänna prisutvecklingen under granskningsperioden, dvs. augusti 2002 till augusti 2004. KPI ökade under denna period med *2,3 procent*. Det blir alltså jämförelsetalet för att bedöma hur prisutvecklingen på kurslitteraturen har varit. Det kan nämnas att under hela den period som vi har granskat prisförändringarna, dvs. 2001 till 2004, har KPI ökat med totalt *4,5 procent*.

Låt oss i det följande, med beaktande av de angivna utgångspunkterna och inledningsvis med fokus på resultatet för hela mätperioden, göra iakttagelser vad gäller utvecklingen inom bokområdet.

lakttagelser om prisutvecklingen för böcker under perioden 2001 – 2004

Sammantaget har böcker från samtliga försäljningskanaler minskat i pris med $7,6 \pm 1,7$ procent.

Om man separerar prisförändringarna på böcker i bokhandeln respektive bokklubbarna finner vi att böcker sålda över **bokhandeln** har prissänkts med $6,2 \pm 2,7$ procent medan **bokklubbarnas** sänkning ligger på $9,3 \pm 2,3$ procent.

Om vi tittar på de olika bokkategorierna inom dessa grupper finner vi betydande skillnader i moms-sänkningens genomslag.

Inom **bokhandeln** har *skönlitteraturen* sänkts med $11,1 \pm 4,0$ procent och *barnlitteraturen* med $11,1 \pm 6,0$ procent. Prissänkningen för *facklitteraturen* ligger på en helt annan nivå, $0,2 \pm 4,4$ procent. Osäkerhetstalen är genomgående relativt höga.

Bokklubbarna uppvisar ett mer enhetligt genomslag av momsänkningen på de olika bokkategorierna. Mest har priserna sjunkit på *skönlitteraturen*, $-9,6 \pm 2,8$ procent, och på *facklitteraturen*, $-9,5 \pm 5,1$ procent. Priserna på *barnlitteraturen* har inte gått ner lika mycket. Förändringen ligger här på $-6,2 \pm 4,3$ procent.

lakttagelser om prisutvecklingen inom boksektorn från och med april 2002

Underlaget gör det möjligt att avläsa trender dels under hela den period som har förflutit sedan momsänkningen trädde i kraft, dels t.ex. under det senaste året. Här kan vi också göra noteringar om utvecklingen av priserna på de böcker som sålts i varuhus, dagligvarubutiker och kiosker.

Vad hände alltså under *det första året* efter momsänkningen, dvs. mellan 2002 och 2003? Den allmänna prisstegringen i samhället uppgick till $1,9$ procent. Hur ser prisutvecklingen ut inom boksektorn? Följande kan noteras:

- **bokhandelns** priser ökade med i genomsnitt $7,8 \pm 1,8$ procent. Den största ökningen svarade *facklitteraturen* för med $10,4 \pm 2,9$ procent medan *skön- och barnlitteraturen* uppvisade en betydligt mindre ökning, $5,6 \pm 2,6$ procent respektive $5,5 \pm 4,1$ procent.
- utvecklingen av **bokklubbarnas** priser är markant lugnare. Den generella ökningen var $1,0 \pm 1,4$ procent. *Barn- och facklitteraturen* gick upp med endast $0,3 \pm 2,0$ respektive $0,2 \pm 2,7$ procent. *Skönlitteraturen* gick upp något mer, $2,2 \pm 1,9$ procent.
- de första mätningarna av priserna på böckerna i

varuhusen, dagligvaruhandeln och kioskerna gav resultat någonstans mellan resultaten för bokhandeln och bokklubbarna. Resultatet, som pekade på en genomsnittlig prisökning under perioden på $3,8 \pm 1,8$ procent, fördelade sig relativt jämnt på de olika bokkategorierna (*skönlitteratur* $+3,6 \pm 1,9$, *barnlitteratur* $+4,0 \pm 4,5$ och *facklitteratur* $4,1 \pm 5,3$ procent)

- redan i den första mätningen markerade **nätbokhandeln** sin särskilda prisprofil. Även om utvecklingen av priserna på *facklitteraturen* uppvisade likheter med de övriga försäljningskanalerna ($+3,6 \pm 2,5$ procent) var prisbilden på övriga kategorier en helt annan. Inom ramen för en generell prisutveckling inom nätbokhandeln som var i nivå med den allmänna prisstegringen sjönk priserna på *skönlitteratur* med $2,7 \pm 2,0$ procent och på *barnlitteraturen* med $2,4 \pm 2,7$ procent.

Prisutvecklingen för *det senaste året* kan också följas i underlaget. Utvecklingen mellan 2003 och 2004, som uppvisade en allmän prisstegring i samhället på $0,4$ procent, var för de olika försäljningskanalerna följande:

- ökningen av **bokhandelns** priser kan visa sig i stort liggja i nivå med den allmänna prisutvecklingen. Noterbart är att priserna på *skön- och barnlitteratur* de facto kan ha sjunkit under perioden ($-0,5 \pm 2,7$ respektive $-1,6 \pm 3,8$ procent). Det kan inte heller uteslutas att facklitteraturens prisförändringar ($+1,8 \pm 2,8$ procent) ligger inom ramen för den allmänna prisstegringen, om hänsyn tas till osäkerhetstalet.
- även **bokklubbarna** uppvisar generella siffror ($+0,4 \pm 1,4$ procent) som innebär att man kan ligga inom ramen för den allmänna prisutvecklingen. Ökningen ligger framför allt på *skönlitteraturen* ($+0,9 \pm 1,4$ procent) medan ökningarna på *barn- och facklitteraturen* kan vara mycket måttliga ($+0,1 \pm 2,2$ respektive $+0,1 \pm 3,2$ procent).
- bokpriserna i **varuhusen, dagligvaruhandeln** och

kioskerna fortsätter att öka mer än den allmänna prisutvecklingen. Generellt sett har de det senaste året gått upp med $2,6 \pm 1,6$ procent. Störst har ökningen varit på *facklitteratur* ($+ 5,4 \pm 5,1$) och på *skönlitteratur* ($+2,1 \pm 1,7$ procent) medan prisökningarna på *barnlitteratur* är mer måttliga ($+0,9 \pm 3,9$ procent).

- **nätbokhandelns** särskilda prisprofil har förstärkts. Priserna har det senaste året generellt sett *sjunkit* med $7,0 \pm 1,7$ procent, tämligen jämnt fördelat på de olika litteraturkategorierna (*skönlitteratur* $-7,7 \pm 1,9$, *barnlitteratur* $-9,0 \pm 2,6$ och *facklitteratur* $-6,5 \pm 2,5$ procent).

Övriga iakttagelser om prisutvecklingen inom boksektorn

I SCB:s underlag redovisas siffror om **förlagens prisförändringar** under åren 2002-2004 (se tidigare definition rörande de s.k. f-priserna) jämförda med prisförändringarna i **bokhandeln** och **nätbokhandeln**. Jämförelserna baserar sig på samma titelurval. **Bokhandelns** prisökningar följer i princip förlagens, både generellt och i fråga om de olika litteraturkategorierna, under den aktuella perioden. Det rör sig om prisökningar i storleksordningen 9 procent med en allmän kostnadsutveckling under samma period på $+2,3$ procent under samma period. Prisökningarna för både förlag och bokhandel är särskilt påtagliga när det gäller facklitteraturen. De ligger i storleksordningen 12,5–13 procent.

Nätbokhandelns prisutveckling har dock, som tidigare visats, gått en annan väg och avviker klart från förlagspriserna. Mot förlagsprisernas generella ökning på 8,9 procent under perioden står sålunda en *minskning* om 5,7 procent för priserna inom nätbokhandeln.

Portokostnaderna kan spela en roll för prisbilden särskilt för bokklubbarna, nätbokhandeln, förlag med direktförsäljning och för tidskriftsprenumerationerna. Sistnämnda område tar vi upp senare. Den slutsats

som vi drar av SCB:s redovisning av utvecklingen inom detta område är att de under perioden efter momssänkningen har ökat endast marginellt i förhållande till den allmänna kostnadsutvecklingen. Vi konstaterar vidare att enskilda företag kan ha särskilda avtal eller överenskommelser som gör att deras porto-utveckling avviker från mönstret.

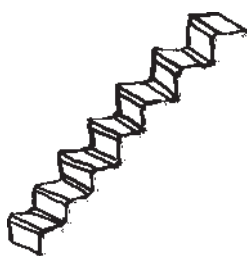
Efter denna genomgång av utvecklingen inom boksektorn generellt övergår vi nu till att notera vad som har skett inom det bokområde som har special-studerats, nämligen kurslitteraturen inom universitet och högskolor samt den kommunala vuxenutbildningen. Därefter skall vi redovisa tidskriftsområdet.

Iakttagelser om prisutvecklingen för kurslitteratur augusti 2002 – augusti 2004

SCB:s särskilda prismätningar av kurslitteratur omfattar perioden augusti 2002 – augusti 2004. Som måttstock vid bedömningen av prisutvecklingen används den allmänna prisutvecklingen under motsvarande period. Den uppgick till 2,3 procent.

I underlaget är kurslitteraturen uppdelad i tre kategorier: den litteratur som används i den kommunala vuxenutbildningen/*komvuxlitteraturen* och *svensk* respektive *utländsk universitets- och högskolelitteratur*. För varje kategori anges prisutvecklingen för den litteratur som försäljs dels genom **bokhandeln**, dels via **nätbokhandeln**. Följande iakttagelser kan göras:

- priserna på den *svenska universitets- och högskolelitteraturen* och *komvuxlitteraturen* som har sålts i **bokhandeln** har ökat med $6,7 \pm 3,2$ respektive $8,0 \pm 2,1$ procent. Från detta mönster avviker försäljningen av den *utländska universitets- och högskolelitteraturen*. Här har priserna möjligen till och med gått ner under perioden ($-1,0 \pm 6,6$ procent).
- inom **nätbokhandeln** omfattar iakttagelserna prisrörelserna på universitets- och högskoleområdet endast den *svenskproducerade litteraturen*. Priset har

här under perioden sjunkit med $1,5 \pm 2,1$ procent medan priserna på *komvuxlitteraturen* gått ner med $2,2 \pm 1,2$ procent.

lakttagelser om prisutvecklingen för kurslitteratur under tiden augusti 2003 – augusti 2004

Den allmänna prisutvecklingen har det senaste året varit $+0,4$ procent. Trenden för prisrörelserna inom kurslitteraturen under motsvarande period framgår av följande:

- den *svenska universitets- och högskolelitteraturen* har i **bokhandeln** ökat i pris med $3,9 \pm 2,9$ procent medan *komvuxlitteraturen* har ökat med $4,2 \pm 1,4$ procent. Den *utländska universitets- och högskolelitteraturen* har en annan pristrend. Där har prisökningarna begränsats till $0,9 \pm 3,8$ procent.
- i **nätbokhandeln** fortsätter priserna att sjunka. Sålunda har den *svenska universitets- och högskolelitteraturen* gått ner med $5,2 \pm 1,4$ procent och *komvuxlitteraturen* med $4,6 \pm 0,7$ procent.

Övriga iakttagelser rörande utvecklingen för kurslitteratur

Som nämnts finns det inga mätningar av priserna på kurslitteratur i butik eller nätbokhandeln för perioden före momssänkningen. Det går därför inte att göra några iakttagelser om momssänkningens faktiska genomslag på kurslitteraturen. I underlaget ges dock en redovisning av hur *förlagspriserna för kurslitteratur* har utvecklats sedan november 2001. Urvalet är relativt begränsat och omfattar endast identiska titlar. Vi kan konstatera att förlagsprishöjningarna mellan 2001-2004 är klart större än KPI-ökningen under samma period. Jämförelser mellan förlagspriser och priser i konsumentled kan göras för perioden 2002-2004. Med dessa förbehåll kan konstateras att prisförändringarna i bokhandeln under perioden i stort motsvaras av prishöjningarna hos förlagen.

När det gäller bokhandelns inköp av utländsk universitets- och högskolelitteratur gäller dock ett annat förhållande. Återförsäljarnas priser har – om man inte tar hänsyn till valutaförändringarna – ökat med drygt 16 procent. Om förändringen av relationen mellan den svenska kronan och det brittiska pundet beaktas blir prisökningen från återförsäljarna nästan 10 procent. Som vi tidigare har konstaterat har detta inte slagit igenom i bokhandelns priser till konsumenten. Här kan priset till och med ha gått ner.

lakttagelser om prisutvecklingen inom tidskriftssektorn oktober 2001 – oktober 2004

Som nämnts skulle ett fullständigt genomslag av momssänkningen på tidskriftsområdet kunna avläsas i prissänkningar om minst 11,4 procent. Den avläsbara faktiska sänkningen uppgår för tidskriftssektorn som helhet till $5,3 \pm 0,9$ procent. I jämförelse med boksektorn är osäkerhetstalen relativt låga.

Liksom inom bokområdet är genomslaget av momssänkningen för de olika tidskriftskategorierna mycket varierande.

De största prissänkningarna kan noteras för *familje- och damtidningar* ($-8,8 \pm 1,2$ procent), tidskrifter inom *idrott, motion och friluftsliv* ($-5,2 \pm 1,1$ procent) och inom *hem, bostad och trädgård* ($-4,7 \pm 1,1$ procent). Klart under genomsnittet för tidskriftsområdet finner vi tidskrifter inom *ekonomi, teknik, hobby och foto* ($+1,8 \pm 2,4$ procent), *datortidskrifter* ($+0,6 \pm 1,5$ procent), *serietidningar* ($-1,1 \pm 1,3$ procent) och *motortidningar* ($-1,3 \pm 1,2$ procent).

lakttagelser om prisutvecklingen inom tidskriftssektorn under oktober 2003 – oktober 2004

Under perioden oktober 2003 till oktober 2004 har den allmänna prisökningen i samhället varit 0,8 procent. Samtidigt har tidskriftspriserna ökat med $3,1 \pm 0,3$ procent. De största ökningarna hittar vi hos *mo-*

tortidskrifter (+4,9 ± 0,7 procent), tidskrifter inom *ekonomi, teknik, hobby och foto* (+4,5 ± 0,7 procent), inom *idrott, motion och friluftsliv* (+4,4 ± 0,5 procent) och *serietidningar* (+ 4,3 ± 0,5 procent). Lägst prisökningstakt uppvisar *familje- och damtidningar* (+2,1 ± 0,3 procent) och tidskrifter inom *hem, bostad och trädgård* (+2,9 ± 0,8).

Övriga iakttagelser rörande utvecklingen inom tidskriftssektorn

Som nämnts kan *portokostnaderna* spela stor roll för prisen inom vissa sektorer. Det är sålunda en väsentlig faktor inom tidskriftssektorn genom de kostnader för distribution som producenterna har när tidskriften försäljs genom prenumeration.

I underlaget kan vi konstatera att portopriserna under vår granskningsperiod har ökat klart mer än den allmänna prisutvecklingen. Medan priserna generellt i samhället har ökat med drygt 4 procent har portokostnaderna ökat med 10-19 procent, beroende på försändelsetyp. Liksom inom boksektorn kan enskilda företag ha särskilda avtal eller överenskommelser som gör att deras portoprisutveckling skiljer sig från de angivna siffrorna.

Som en jämförelse med kostnadsutvecklingen inom tidskriftssektorn har SCB redovisat prisutvecklingen på *dagstidningar*. Siffrorna visar en prisökning under perioden oktober 2001 – oktober 2004 på dagstidningsområdet om 7,5 procent som kan jämföras med en generell prisökning under motsvarande period på tidskriftsområdet på 11,4 procent.

Iakttagelser om försäljning av böcker och tidskrifter och den ekonomiska utvecklingen inom branscherna

Bokpriskommissionen har under sina tre granskningsår ofta stött på frågan om vilken effekt som moms-sänkningen har haft på bokförsäljningen uttryckt i

antalet försålda volymer. Svaret på den frågan är att det inte finns någon sammanhållen statistik som visar detta. Vi har därför, genom att utnyttja visst underlag som SCB har tillhandahållit och den branschstatistik som Svenska Förläggareföreningen årligen ger ut, försökt att i mer allmänna ordalag ge en bild av utvecklingen. Den bild som vi alltså i tidigare delrapporter har förmedlat visade att bokbranschens omsättning under år 2002 ökade med runt 15 procent i fasta priser i jämförelse med år 2001. Under år 2003 minskade försäljningen något men låg fortfarande på en betydligt högre nivå än år 2001.

I SCB:s slutunderlag presenteras ett fylligt material om den ekonomiska utvecklingen i bok- och tidskriftsbranscherna. Materialet omfattar information om de olika delarna av förlagsverksamheten (bok- respektive tidskriftsförlag), detaljhandel (bokhandlar, bok- och pappershandel, nätbokhandlar m.fl.) och industrigrenarna (bokbinderier samt bok- och tidskriftstryckerier). Kommissionen har inte anledning att i detalj gå in i detta material men ser det som ett värdefullt bidrag till förståelsen av hur branscherna har utvecklats ekonomiskt under den period som vi är intresserade av. Vi hänvisar till det utdrag av SCB:s rapport som tidigare har presenterats i denna slutrapport.

Kommissionen finner det förstås tillfredsställande att detta nya underlag i stort bekräftar den bild som vi har förmedlat. Siffrorna pekar på att omsättningen för böcker i bokhandeln mellan 2001 och 2002 ökade med uppskattningsvis 17 procent i löpande priser. Några helt säkra uppgifter rörande storleken på den kvarvarande effekten av denna ökning i augusti 2004 har vi inte men mycket tyder på att den är påtaglig. Omsättningen av sådana tidskriftsförlagsvaror som är belagda med sex procents moms, dvs. till exempel tidskrifter, har sedan 2002 ökat med 13,4 procent i löpande priser.

Den beskrivna omsättningsökningen betyder alltså

inte nödvändigtvis att antalet sålda bokvolymen och tidskriftsexemplar har ökat i motsvarande grad utan det handlar om en volymökning i ekonomiska termer där hänsyn har tagits till bl.a. böckers olika karaktär och prisnivå.

Vissa uppgifter om förändringar i antalet sålda bokvolymen står att finna i branschstatistiken. I den senaste statistiken från Svenska Förläggareföreningen anges att man under 2003 sålde 43 miljoner böcker, vilket uppges vara ett rekord. I sammanhanget bör man erinra om följande: branschstatistiken omfattar endast medlemmar i Svenska Förläggareföreningen och täcker inte utgivningen av kurslitteratur. Vidare kan noteras att föreningen påpekar att statistiken är påverkad av den omständigheten att föreningen fick in nya medlemmar mellan 2002 och 2003, och att det alltså är flera förlag vilkas böcker omfattas av statistiken. Främst har nya barn- och ungdomsförlag samt fackboks-förlag tillkommit.

Vi utnyttjade branschstatistiken redan som underlag till vår femte delrapport. Eftersom ingen ny sådan statistik finns tillgänglig inför arbetet med denna slutrapport vill vi återknyta till vissa av de uppgifter som vi tidigare har redovisat. I sammanhanget bör noteras att uppgifterna avser situationen till och med år 2003. Vi har inget underlag för att belysa hur situationen har utvecklats under 2004.

Ökningen i förlags-siffrorna förklaras i branschstatistiken främst med ökad försäljning till bokhandeln, inklusive nätbokhandeln. Försäljningen till varuhusen har minskat liksom direktförsäljningen till biblioteken via sambindningen. Förlagens försäljning till bokklubbar ligger kvar på ungefär samma nivå, medan bokklubbarnas försäljning till konsumenterna har ökat. Det sistnämnda uppges dock bero på ett ökat antal klubbar i underlaget. Bokklubbssiffrorna pekar annars på en viss minskad försäljning.

När det gäller branschstatistikens beskrivning av utvecklingen av bokklubbarnas verksamhet tar vi

fasta på att slutsatsen är att klubbarnas försäljning av böcker de facto har minskat. Vi återkommer senare med vissa synpunkter på vad detta kan bero på.

Den fortsatt höga försäljningsnivån år 2003 uppges bygga främst på höga siffror för facklitteratur och barnlitteratur, särskilt översatta barn- och ungdomsböcker. Försäljningen av svensk skönlitteratur minskade något jämfört med 2002, medan försäljningen av översättningar ökade något. Pocketboks-försäljningen ökade. Sammantaget minskade försäljningen av skönlitteratur något.

SCB:s underlag ger en fyllig bild av hur bok- och tidskriftsbranschernas olika delar har utvecklats ekonomiskt under tiden efter momssänkningen. Kommissionen kommer inte att gå in på alla detaljer som den redovisningen rymmer, men vill förmedla några huvuddrag eftersom vi senare i denna framställning kommer att återkomma till dessa frågor.

Följande ekonomiska utveckling kan alltså noteras:

Bokhandelns lönsamhet, mätt som bruttovinstmarginal, var i stort sett oförändrad eller förbättrades något år 2002 jämfört med 2001. Sedan 2002 och fram till i augusti 2004 har den totala omsättningen i branschen sjunkit med mellan 1,5 och 3 procent.

Nätbokhandelns omsättning har sedan 2001 fram till augusti 2004 ökat med drygt 130 procent i löpande priser.

Bokförlagen har sedan 1999 haft en positiv utveckling med en ökning av nettoomsättningen mellan 2001 och 2002 på drygt 400 miljoner kr. Uttryckt i procent motsvarar detta en ökning med 5,6 procent. Antalet bokförlag har ökat påtagligt under perioden 1999- 2002 men antalet anställda har sjunkit markant. Förlagens omsättning av böcker ökade mellan 2002 och 2003 med 3,9 procent för att senaste året sjunka något totalt sett. Sett över hela tidsspannet har dock omsättningen av böcker stigit något.

För **tidskriftsförlagen** övergick lönsamheten från att ha varit negativ år 2001 till att bli positiv år 2002.

Antalet förlag ökade samtidigt med 4 procent. Omsättningen av tidskrifter m.m. har visat en uppåtgående kurva.

Tidningshandelns omsättning har minskat något i löpande priser. Minskningen är något mindre på de varor som är belagda med sex procents moms (böcker, tidskrifter m.m.).

Varuhus och **livsmedelsbutiker** har ökat sin totala omsättning mellan 2002 och 2004. Ökningen för böcker och tidskrifter ligger under den genomsnittliga omsättningsökningen för nämnda försäljningskanaler.

Bokbinderier, boktryckerier och **tidskriftstryckerier** är tre branscher med negativ ekonomisk utveckling sedan 1999. Även år 2002 representerar en nedgång i jämförelse med år 2001. Omsättningen har sedan successivt minskat fram till augusti 2004.

Iakttagelser om läsningens utveckling

Som vi har nämnt presenterades huvudunderlaget till Kommissionens uppgift att försöka bedöma moms-sänkningens effekter på läsningen redan i vår femte delrapport. Vi vill därför nu allmänt hänvisa till vad vi anförde där och erinra om huvuddragen i våra iakttagelser och slutsatser:

- det finns inget uppenbart samband mellan moms-sänkningen och en breddning av bokläsandet till nya grupper
- läsandet har dock ökat på så sätt att de som tidigare läste böcker och tidskrifter – också mer sporadiskt – nu har övergått till att läsa mer än förut
- andelen icke-läsare (av böcker) uppgår fortfarande till ca 1/7 av Sveriges befolkning eller ca 15 procent: att man inte läser kan bero på:
  - bristande läskunnighet
  - man saknar lästradition hemifrån
  - böcker är för dyra
  - tiden räcker inte till
  - man tittar hellre på TV

– de grundläggande mönstren i bokläsningen är i stort sett de samma idag som för tjugo år sedan och tycks inte ha påverkats av momssänkningen:

- högutbildade läser mer än lågutbildade
- kvinnor läser mer än män
- flickor läser mer än pojkar

– vägen in i läsandet tycks gå trappstegsvis från vecko/månadstidningar, till tidskrifter, till pocketböcker och lättare genrer som deckare/thrillers och vidare till romaner och inbundna böcker

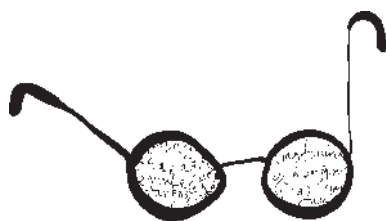
– det som styr valet av köp av en bok är:

- innehåll/genre (95%)
- bokens handling (91%)
- rekommendationer från vänner (73%)
- författarnamnet (69%)
- priset (57%)
- andra orsaker

Bokpriskommissionens iakttagelser och slutsatser grundade sig på de läsarundersökningar som utförts av Nordicom och SOM-institutet, båda kopplade till Göteborgs universitet. Kommissionens allmänna kommentarer till resultatet var dock att det måste tolkas med stor försiktighet eftersom all erfarenhet talar för att kulturvaneförändringar – och därmed också förändringar i läsvanorna – är långsiktiga processer som förutsätter längre tidsperioder för att ge säkert avläsbara resultat. Det är en utgångspunkt som vi får anledning att återkomma till i det följande.

Vid arbetet med slutrapporten har Kommissionen fått ytterligare underlag som belyser läsningens utveckling, delvis i perspektiv av momssänkningen.

I SCB:s rapport redovisas sålunda vissa studier bl.a. av Institutet för social forskning (SOFI) rörande barns och ungdomars läsning. Resultaten pekar på att det verkar vara ofta-läsarna som har ökat sitt läsande under perioden 2000-2002 medan andelen icke-läsare i det närmaste är oförändrad. Vidare ger studierna vid handen att nästan hälften av ungdomarna läser

böcker på sin fritid och att yngre barn läser mer än äldre.

Kommissionen har också tagit del av läsundersökningar och läsfrämjandeprojekt som under hösten 2004 har redovisats av fackföreningsrörelsen.

SCB:s har sedan flera decennier gjort undersökningar av utvecklingen av levnadsförhållandena. LO:s studie *Läsa böcker*, som bygger på dessa undersökningar, visar bl.a. att andelen män inom LO som inte alls läser böcker har ökat markant mellan 1999 och 2003 – från 38 procent till 47 procent. Också LO:s kvinnor och männen i TCO har minskat sin läsning under perioden men minskningen är inte lika stor. För en ökad läsning står TCO:s kvinnor och både män och kvinnor inom SACO.

Ett antal förbund inom LO har gemensamt genomfört ett läsprojekt som man kallat "Läs för mej, pappa!". I utvärderingen av detta projekt, som omfattade ca 900 pappor, frågades också, efter kontakter med Bokpriskommissionen, om vilken effekt sänkningen av moms hade haft på pappornas inköp av böcker. Resultatet gav vid handen att 22 procent upp-gav att momssänkningen lett till ökade inköp medan 67 procent svarade att så inte var fallet. I 11 procent av svaren markerades att man inte kände till sänkningen.

Bokpriskommissionen har också stimulerat samt bidragit till forskning på området kring läsandet efter momssänkningen i syfte att komplettera det statistiska underlaget.

Kommissionen har därmed fått ta del av ett pågående avhandlingsarbete inom forskningsprojektet *Bookonomy* vid Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet. En sammanfattning av undersökningen "Människans väg till boken – en studie om böcker och läsande efter momssänkningen" återges i ett särskilt avsnitt i denna slutrapport. Hela studien återfinns på Företagsekonomiska institutionens hemsida: www.fek.su.se/current_research/

bookonomy/. Studien baseras främst på intervjuer och till skillnad från statistiken på området tar forskningen fasta på bokinköpen och läsandet i ett socialt sammanhang.

Studien innefattar således iakttagelser kring flera aspekter, varav frågan om priset är en. Ett resultat som framkommit i studien är att böcker har blivit mer attraktiva som gåva sedan momssänkningen. En annan iakttagelse är att få människor tycks primärt bry sig om priset på enskilda titlar, främst beroende på att varje bok är en unik kulturprodukt. Det totala priset på bokinköpen, antalet böcker och relationen till disponibel inkomst och alternativa köp tycks dock spela roll för de flesta. De som sällan läser böcker har däremot låg kännedom om böckers prisläge och värde. Attityden till momssänkningen rapporteras vara positiv, även bland dem som inte själva har tagit tillfället i akt och köpt eller läst fler böcker.

SLUTSATSER

Inledning

När vi nu övergår till att dra våra slutsatser utifrån de iakttagelser som vi har redovisat uppfattar vi det som angeläget att redovisningen struktureras på ett överskådligt och lättfattligt sätt. Detta sagt mot bakgrund av att det är en tämligen komplex bild som avtecknar sig i iakttagelserna.

I redovisningen av våra slutsatser kommer vi att börja med boksektorn och analysera utfallet totalt och inom de olika försäljningskanalerna och litteraturkategorierna. Eftersom prisutvecklingen för kurslitteratur inom universitets- och högskoleområdet och den kommunala vuxenutbildningen har granskats i särskild ordning och vi därför också har särredovisat våra iakttagelser inom detta område, tar vi upp slutsatserna för denna litteratur separat. Efter boksektorn och kurslitteraturen följer slutsatserna för tidskriftsområdet. I de avslutande avsnitten tar vi upp frågan

om hur försäljningen av böcker och tidskrifter har utvecklats och hur ekonomin för branscherna kan ha påverkats av momssänkningen. Slutligen behandlar vi läsaspekterna.

Boksektorn

Som har angivits tidigare är det endast i fråga om **bokhandeln** och **bokklubbarna** som vi kan följa prisutvecklingen redan från 2001 och därmed dra slutsatser om hur momssänkningen har slagit igenom i priserna på de böcker som har sålts över dessa försäljningskanaler.

Sammantaget har för dessa **båda försäljningskanaler** och inräknat samtliga litteraturkategorier (skön-, barn- och facklitteratur) priserna under hela granskningsperioden 2001 – oktober 2004 minskat med $7,6 \pm 1,7$ procent. Den minskningen skall jämföras med ”mättstocken” 11,4 procent. Slutsatsen är alltså att man inte har nått målet. Det fattas minst 2,1 procentenheter.

När vi analyserar de två försäljningskanalerna var för sig finner vi att utfallet varierar. Resultatet för **bokhandeln** är sämre än för bokklubbarna. Utfallet ger vid handen att avståndet till idealresultatet, dvs. fullt genomslag av momssänkningen, för bokhandelsdel ligger på minst 2,5 procentenheter. Resultatet för **bokklubbarna** kan faktiskt innebära att sänkningen har fått ett fullt genomslag i priserna.

Både när vi talar om det sammantagna resultatet för de försäljningskanaler vilkas priser vi har följt alltsedan tiden före momssänkningen och om resultatet för bokhandeln kan vi notera avvikelser från det förväntade utfallet på drygt ett par procentenheter.

Frågan är om vi har möjlighet att närmare ange vad det är som ligger bakom differensen. Har bokförlags- och bokhandelsbranschen de facto förbättrat sina marginaler eller är det andra omständigheter som kan ha spelat in? Följande kan noteras:

Som vi har redovisat i avsnittet om våra iakttagel-

ser bygger idealresultatet på förutsättningen att bok- och tidskriftsbranschernas aktörer har en genomsnittlig kostnadsökning under perioden, som motsvarar KPI generellt samt en oförändrad marginal per såld bok. Endast om denna förutsättning gäller kan vi bestämt fastställa om prisutvecklingen har utnyttjats för att förbättra branschens vinstmarginaler eller om de har använts för att täcka ökade kostnader.

Bokförlags- och bokhandelsbranschens egna företrädare har under hela granskningsperioden ifrågasatt om KPI på ett rimligt sätt avspeglar kostnadsutvecklingen inom de granskade branscherna. Man har hävdad att de branschspecifika kostnaderna har ökat mycket mer än vad KPI anger. Bokpriskommissionen har för sin del menat att det inte finns möjligheter att inom de ramar för tid och ekonomi som stått till buds kunna göra beräkningar över kostnadsutvecklingen inom olika branscher och företag.

Den redovisning över bokförlags- och bokhandelsbranschens ekonomiska utveckling som SCB gjort i sitt slutunderlag utesluter inte möjligheten att branschen har haft en kostnadsutveckling under perioden som ligger på en annan nivå än den som KPI anger.

Mot denna bakgrund skulle det vara fel av Kommissionen att ge ett entydigt svar på frågan om var de resurser som inte har kommit konsumenterna till del har hamnat. Vi vill alltså inte utesluta att de för bokhandels och bokförlagens del har utnyttjats för att täcka kostnader som överstiger dem som följer av KPI.

Utfallet ger vid handen att de konsumenterna som har gjort sina inköp av böcker i **bokhandeln** under 2001 till 2004 i huvudsak har dragit klar fördel av momssänkningen genom att priserna i stort kan spegla ett gott genomslag av momsreformen. Differensen från idealresultatet är belagd men avvikelsen kan vara tämligen måttlig.

Vi noterar i sammanhanget även att priserna i bokhandeln under det senaste året i stort sett kan ligga i

nivå med den allmänna prisutvecklingen. Det förstärker behovet att ge den totalbedömning av bokhandels hantering av momssänkningen som vi här har förmedlat.

En generellt verkande faktor som kan ha påverkat utfallet på bokområdet bör nämnas här. Det gäller portokostnaderna. Kommissionen har ju tidigare kunnat konstatera att portopriserna allmänt sett inte har utvecklats på ett sådant sätt att de bör ha påverkat kostnaderna inom boksektorn i någon större utsträckning. Vad som däremot kan noteras är att rabattformen frankoetiketter, eller det s.k. kulturportot, avskaffades av Posten under år 2003, med en viss övergångsperiod. Enligt bokbranschens uppfattning drabbade ändringen både författare, bokhandlare och förlag. Särskilt effekterna för de mindre förlagen som förlitar sig på distribution och försäljning direkt till allmänheten markerades i branschens olika reaktioner i anslutning till omläggningen.

Det är inte möjligt för Kommissionen att närmare beräkna vilka ökade kostnader som branschen totalt har haft på grund av avskaffandet av kulturportot, men vi anser att omständigheten bör nämnas som en möjlig delförklaring till utfallet inom boksektorn.

När det gäller **bokklubbarna** har vi tidigare konstaterat att det inte kan uteslutas att konsumenterna har åtnjutit en prisutveckling som har inneburit att genomslaget av momssänkningen har varit fullständigt.

Efter dessa mer generella slutsatser rörande momssänkningens utfall på bokområdet vill vi också mer i detalj kommentera vad som ligger bakom dessa slutsatser. Vi inser förstås att vad vi här har anfört om förutsättningarna för jämförelsen mellan faktiskt prisutfall och uppställt idealresultat kan ha bäring på hela siffermaterialet. Det skulle emellertid leda alltför långt att i samband med varje enskild iakttagelse föra ett resonemang av denna typ. När det gäller våra kommentarer i enskilda delar av priskomplexet utgår vi

alltså från den måttstock/"idealresultat" som vi tidigare har angivit.

Bakom slutresultatet för **bokhandeln** ligger siffror för *skönlitteraturen* och *barnlitteraturen* som kan ligga över – eller väl över – fullt genomslag av momssänkningen. Liksom vid tidigare mätningar är det *facklitteraturen* som kraftigt drar ner genomsnittet. Detta gäller också för resultatet av granskningen av bokpriserna inom **varuhus**, **dagligvaruhandel** och **kiosker**. Vi har ju ingen statistik över hur bokpriserna i dessa försäljningskanaler kan ha påverkats av momssänkningen, men finner att prisökningarna därefter ligger klart över den allmänna prisutvecklingen i samhället och att denna utveckling tydligt bland annat kan kopplas till *facklitteraturen*.

Vi har ju redan i tidigare rapporter lyft fram prisutvecklingen inom *facklitteraturen* som oroande ur ett konsumentperspektiv. I den femte delrapporten kommenterade vi utförligt läget för denna sektor och framförde synpunkter på vad som kunde ligga bakom utvecklingen.

Även om bilden av prisutvecklingen för *facklitteraturen* under det senaste året spretar något med en tydlig dämpning av prisrörelserna inom bokhandeln i kontrast till fortsatta prisstegringar i varuhus, dagligvaruhandel och kiosker, så markerar ändå helhetsresultatet för vår granskning att *facklitteraturen* fortsatt utmärker sig. Låt oss därför sammanfatta våra kommentarer från förra året.

Vi menade då att vi egentligen saknade material för att mer bestämt kunna svara på frågan om varför priserna på *facklitteratur* utvecklats på det sätt som vi har iakttagit. Vi presenterade i stället ett resonemang om de möjliga orsakerna. Här pekade vi på att köparna av *facklitteratur* kanske är *mindre pris-känsliga* än köpare av annan litteratur med hänsyn till *facklitteraturens* nischkaraktär och att detta i sin tur leder till ökade priser inom området.

Vi redovisade också utförligt en diskussion som vi

hade fört inom Kommissionen om i vilken utsträckning *kursböckerna* inom grund- och gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen kunde tänkas påverka läget.

Bokklubbarnas resultat innebär som nämnts att priserna kan avspegla fullt genomslag av moms-sänkningen. Bakom slutresultatet ligger särskilt prisutvecklingen för skön- och facklitteraturen, medan barnlitteraturen något tynger resultatet. Facklitteraturens ställning här är intressant att konstatera, särskilt som priserna under det senaste året kan visa sig ligga i nivå med den allmänna kostnadsutvecklingen. Vi har tidigare i våra rapporter funnit anledning att kommentera och analysera prisrörelserna på barnlitteratur, men nu är situationen sådan att det inte längre finns skäl att särskilt göra det. Under det senaste året har de facto bokklubbarnas priser på barnlitteraturen dämpats högst betydligt och ser ut att ligga under den allmänna prisutvecklingen. I stället är det priserna på skönlitteraturen som rör sig uppåt.

Prisutvecklingen inom bokklubbområdet, som ju under granskningsperiodens inledning föranledde negativa kommentarer om momssänkningens genomslag och alltså nu i slutskedet kan avläsas som möjligen fullt genomslag, kan vara beroende av en anpassning till den mycket starka konkurrens som klubbarna idag har från nätbokhandeln (se nedan). Branschstatistiken pekar ju också på att bokklubbarnas försäljning har minskat något, medan försäljningen i näthandeln har vuxit mycket starkt.

När det gäller bokhandelns prisutveckling har vi noterat att den i stort motsvarar utvecklingen på **förlagssidan**. Det är alltså förlagen som, via sina f-priser, är prisedande. Det påverkar givetvis detaljhandelsledets möjligheter att bedriva en egen, aktiv prispolitik i uppföljningen av momssänkingsbeslutet, även om utvecklingen inom näthandeln talar för motsatsen. Som vi senare skall återkomma till råder dock här speciella omständigheter. Vi noterar också att för-

lagen under de år då f-priserna har kunnat följas ökat dessa väsentligt över den allmänna prisutvecklingen.

Varuhusen, dagligvarubutikerna och kioskerna fortsätter att redovisa prisökningar inom boksektorn särskilt om vi tittar på utvecklingen för facklitteraturen. Men också priserna på skönlitteratur överstiger klart den allmänna prisutvecklingen. Prisökningarna har växlat något vad gäller de olika litteraturkategorierna under de mätningar som har gjorts. Vi har inget reellt underlag att basera vår analys på men antar att flera faktorer medverkar till situationen. Beroendet av bestsellers för att åstadkomma försäljningsvolym kan resultera i starkt varierande resultat. Prisfluktuationer i fråga om pocketböckerna kan också spela en roll här. Vi tror också att branschorganens kraftfulla insatser för att förmedla signaler till detaljhandeln om hur momssänkningen skall hanteras möjligen har haft mindre genomslag i de här aktuella kanalerna.

Nätbokhandeln har ju en prisutveckling som väsentligt avviker från andra försäljningskanaler. Mätningarna från det senaste året antyder att priserna fortsätter att sjunka. Orsakerna härtill kan vara flera. En orsak kan vara att näthandeln fortfarande befinner sig i ett etableringsskede och arbetar sig in på bokmarknaden med prisinstrumentet som ett effektivt försäljningsmedel. Den skarpa konkurrenssituationen som råder inom branschen kanske ändå kan vara den främsta orsaken till de markanta prissänkningarna. Den har närmast beskrivits som ett priskrig.

Sett ur ett konsumentperspektiv är förstås prisutvecklingen inom nätbokhandeln mycket förmånlig, men risken finns att detta tillstånd inte blir bestående, även om denna försäljningskanal appellerar särskilt till de yngre bokköparna med deras stora förtroendet i hur man kan utnyttja nätet. Frågan är alltså om dagens priser inom nätbokhandeln kommer att bestå även efter det att det nuvarande ”priskriget” har dämpats. Mot den beskrivna bakgrunden har Bok-

priskommissionen bett civilekonomen P. Jonas Sjögren, med erfarenhet från förlags- och bokhandelsbranschen, att titta på nätbokhandelns framtid. Hans artikel i ämnet redovisas senare i denna rapport.

Som en allmän kommentar till redovisningen av resultatet av prisutvecklingen inom de *olika försäljningskanalerna* förtjänar att nämnas att de olika kanalerna givetvis har olika vikt i konsumentledet. Det är en omständighet man bör ha i minnet när man jämför de olika resultaten.

I våra senaste rapporter har vi beskrivit våra resultat i delvis nya former. Procentangivelserna har kompletterats med uppgifter om hur mycket resultatet, uttryckt i kronor och ören, avvek från det resultat som borde ha uppstått vid fullt genomslag av momsänkningen. Även i denna slutrapport vill vi tillämpa den metoden för att ännu tydligare illustrera situationen. Det kan ske genom att ge några exempel. Det bör betonas att beräkningarna i exemplen bygger på ett utnyttjande av medelvärdet i prismätningarna och att osäkerhetstalen alltså inte har beaktats. Detta bör särskilt noteras när det gäller prissituationen i bokklubbar. I våra skrivningar har vi ju angivit att det inte kan uteslutas att fullt genomslag av momsänkningen har uppnåtts där. Med utgångspunkt i medelvärdet kommer dock också bokklubbar med bland exemplen här.

Som framgått av den tidigare framställningen förutsätts ett fullt genomslag av momsänkningen efter tre år ge ett sänkt pris på bokområdet om 11,4 procent. För en bok, som före momsänkningen har kostat 250 kronor, bör priset nu vara 221,50 kronor, dvs en sänkning med 28,50 kronor. Motsvarande prisförändring för en bok som tidigare har kostat 70 kronor är 7,98 kronor. Boken bör alltså nu kosta 62,02 kronor (om vi fortfarande tillämpade örespriser).

När vi nu kan konstatera att **bokhandelns** priser inte fullt ut avspeglar momsänkningen utan att det fattas ett antal procentenheter betyder det följande:

250-kronorsboken borde vid fullt genomslag av momsänkningen alltså kosta 221,50 kronor. Det uppnådda resultatet inom bokhandeln innebär att boken i stället kostar 234,50 kronor. Skillnaden mot idealresultatet är 13 kronor. Motsvarande siffror för 70-kronorsboken är att den i bokhandeln idag kostar 65,64 kronor mot förväntade 62,02 kronor – en skillnad på 3,62 kronor.

På **bokklubbområdet** kostar 250-kronorsboken idag 226,50 kronor mot idealresultatet 221,50 kronor. Skillnaden är alltså 5 kronor. Motsvarande siffror för 70-kronorsboken är att den idag hos bokklubbar kostar 63,49 kronor i stället för förväntade 62,02 kronor – en skillnad på 1,47 kronor.

Exemplen syftar i första hand till att ge relief åt en i övrigt procentbaserad framställning. Vi återkommer till motsvarande exemplifieringar vid analysen av utvecklingen inom tidskriftssektorn.

Kurslitteratur inom universitet och högskola och kommunal vuxenutbildning

När det gäller kurslitteraturen är vår uppgift att bedöma om den sedan mätningarna startade har blivit billigare eller dyrare jämfört med summan av andra varor i samhället. Vårt svar är att för den konsument som har köpt sin kurslitteratur i bokhandeln har priserna gått upp mer än andra varor. Den slutsatsen gäller dock inte om vederbörande har köpt utländsk universitets- och högskolelitteratur. På det området kan bokhandelns priser till och med ha gått ner under de två senaste åren.

Om inköpen har gjorts i nätbokhandeln har konsumenten mötts av sjunkande priser om han eller hon har sökt svenskproducerad universitets- och högskolelitteratur eller komvuxlitteratur. Vi har alltså inga uppgifter om nätbokhandelns försäljning av utländsk universitets- och högskolelitteratur.

Som vi har nämnt finns det kanske inte anledning att dra alltför stora växlar på de långsiktiga effekterna

av priserna inom nätbokhandeln. Men för de studenter som har kunnat utnyttja den nuvarande situationen inom den handeln är det förstås en stor fördel med sjunkande priser på kurslitteraturen.

Inom de områden där bokhandeln har höjt sina priser på kurslitteraturen motsvaras utvecklingen av motsvarande höjningar i det svenska förlagsledet. Det är alltså i princip samma mönster som vi finner i förhållandet mellan förlag och bokhandel generellt.

Bokhandelns prisutveckling är oroande eftersom kunderna i stor utsträckning är studenter som ofta hänvisade till att betala det pris som erbjuds utan att kunna välja mellan att köpa eller inte köpa den aktuella litteraturen.

Ur studentperspektiv är det förstås mycket glädjande att bokhandeln har valt att prissätta den utländska universitets- och högskolelitteraturen på ett sådant sätt att de höga inköpspriserna för bokhandeln inte slår igenom i konsumentledet. Möjligen är bokhandelns agerande här ett uttryck för en begynnande konkurrens med nätbokhandeln även om vi alltså inte har några siffror därifrån som kan belägga detta påstående.

Situationen för studenterna när det gäller inköpen av kurslitteratur har berörts i Mona Hillman Pinheiros artikel om läroböckerna. Den återfinns senare i denna rapport.

Tidskriftssektorn

Ett fullt genomslag av momssänkningen på det pris som konsumenten betalar skulle på tidskriftsområdet betyda att priset reduceras med 11,4 procent. Det målet har inte nåtts. Det fattas minst 5,2 procentenheter för att man skall kunna tala om fullt genomslag.

Den generella avvikelser från idealresultatet är klart större än på bokområdet. Det förefaller sannolikt att vi inom denna sektor liksom inom boksektorn kan sätta vissa frågetecken om KPI är ett rimligt jämförelsetal för kostnadsökningarna. Differensen mellan uppmätta resultat, både generellt för sektorn som så-

dan och särskilt för de tidskrifter som uppvisar de sämsta resultaten, och idealresultatet är dock här så stor att det inte förefaller rimligt att anta att den enbart beror på att tidskriftsbranschen generellt har haft så speciella kostnadsökningar. Även om tidskriftsförlagen i stort sett visade ett plus minus noll-resultat år 2002 efter att ha haft en negativ lönsamhet under åren 2000–2001 är vår slutsats att vissa tidskriftsförlag kan ha dragit fördel av momssänkningen till att något förbättra sina låga marginaler. Vi kan också peka på vad som anfördes i Ulrika Westerlunds artikel i vår tredje delrapport. Hennes undersökning av kulturtidskrifternas hantering av momssänkningen visade att många tidskrifter inte sänkte priserna utan i stället gav ”läsarna mer tidning för pengarna” eller utnyttjade situationen för att helt enkelt överleva.

Spännvidden i tidskrifternas agerande avspeglar sig i de variationer som vi kan avläsa i utfallet för de olika tidskriftskategorierna.

För *familje- och damtidningarna* är avståndet till idealresultatet så litet att det inte finns anledning att säga annat än att läget är tillfredsställande. Också för tidskrifter inom *idrott, motion och friluftsliv* och för tidskrifter inom *hem, bostad och trädgård* vill vi påstå att priserna under perioden har utvecklats så att konsumenterna har dragit fördelar av momssänkningen. Att tidskrifterna inom berörda områden inte helt har nått idealresultatet kan vara beroende av portoprisernas utveckling.

De områden där konsumenterna uppenbarligen prismässigt har dragit det kortaste strået rör *ekonomi, teknik, hobby och foto*. Inom dessa områden finner konsumenten att hela effekten av momssänkningen nu har ätits upp och prisnivån är högre än före momssänkningen. I samtliga delredovisningar har denna sektor legat klart förankrad i toppen i prishöjningsligan. Där har vi också funnit *datortidskrifterna* som i slutredovisningen bibehåller sin placering. Även *serie- och motortidningar* har prismässigt

utvecklats på ett sätt som inte har gynnat konsumenterna.

Det är förstås för den sistnämnda gruppen av tidskrifter som vi har anledning att fundera över vad som kan ligga bakom utvecklingen. En förklaring kan vara att köparna av specialtidningar, liksom köpare av facklitteratur, är mindre priskänsliga än tidskriftsköpare i allmänhet och att det kan vara en orsak till prishöjningar inom vissa tidskriftskategorier. Om denna teori stämmer kan man fråga sig varför ett specialintresse inom t.ex. motion och friluftsliv respektive motorområdet leder till olika köpbeteenden. Något riktigt bra svar på den frågan har vi inte. Vi tycker oss möjligt kunna skönja ett könsrelaterat mönster bakom företeelsen, men det fordras mer ingående studier för att kunna säkerställa om den iakttagelsen är giltig.

En omständighet som nog ändå måste vägas in i bilden är att det uppenbarligen finns ett samband mellan benägenheten att låta momssänkningen slå igenom i priserna och relationen till själva momsreformen. De stora *familje- och damtidningarna* var klara och tydliga aktörer i arbetet med att driva fram en skatteomläggning och vi kan också se att dessa tidskrifter nu ligger i täten när det gäller anpassning till reformen. För de mindre förlagen innebar momssänkningen i första hand möjligheter till överlevnad och kvalitetsförbättringar.

Priserna inom tidskriftssektorn har generellt ökat klart mer än priserna för *dagstidningar*. Vad kan det bero på?

Vi har redan pekat på *portoprisernas* utveckling under perioden. Det kan vara en viktig kostnadsfaktor för en verksamhet som i betydande utsträckning bygger på prenumerationer. Tidskriftssektorn själv har vidare menat att prissättningen inom dagspressen har lett till mer sammanslagningar och nedläggningar och att dagspressen egentligen har behov av att öka sina priser mer än vad man faktiskt har gjort.

Bokpriskommissionen har ingen möjlighet att inom ramen för sitt granskningsuppdrag göra fördjupade studier om situationen inom dagspressområdet, men kan inte utesluta att tidskriftssektorns iakttagelser kan vara riktiga.

Som vi tidigare har nämnt finns det anledning att, liksom på bokområdet, illustrera prisproblematiken på tidskriftsområdet genom att beskriva situationen i termer av kronor och ören. Syftet är redan tidigare angivet. Beräkningarna i exemplen bygger genomgående på ett utnyttjande av medelvärdet i pris-mätningarna utan beaktande av osäkerhetstalen (som för övrigt är relativt låga på tidskriftsområdet).

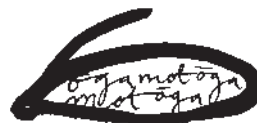
Som framgått av den tidigare framställningen förutsätts ett fullt genomslag av momssänkningen efter tre år ge ett sänkt pris på tidskrifter om 11,4 procent. För en tidskrift, som före momssänkningen kostade 20 kronor, bör priset nu vara 17,72 kronor, dvs. en sänkning med 2,28 kronor. Motsvarande sänkning av priset för en tidskrift som tidigare kostade 40 kronor är 4,56 kronor. Den tidskriften bör alltså nu kosta 35,44 kronor.

Men vi kan nu konstatera att tidskrifterna generellt sett inte fullt ut avspeglar momssänkningen utan att det fattas ett antal procentenheter. 20-kronorstidskriften borde vid fullt genomslag kosta 17,72 kronor. Det uppnådda resultatet innebär i stället att tidskriften kostar 18,94 kronor. Skillnaden är 1,22 kronor. Motsvarande siffror för 40-kronorstidskriften är att den idag kostar 37,88 kronor i stället för förväntade 35,44 kronor, dvs. en skillnad på 2,44 kronor.

De angivna resultaten bygger på de generella resultaten inom tidskriftssektorn. Vi kan också illustrera spännvidden inom sektorn genom att titta på hur differenserna ser ut mellan de tidskrifter som ligger närmast idealresultatet och dem som ligger längst ifrån.

Bäst resultat har *familje- och damtidningarna*. Om man utgår från ett lösnummerpris om 20 kronor kostar en tidning inom denna grupp idag i snitt 18,24

kronor mot förväntade 17,72, dvs. en skillnad på 52 öre. För den grupp som ökat sina priser mest, tidskrifter inom *ekonomi, teknik, hobby och foto* kostar den tidskrift som 2001 kostade 40 kronor idag i snitt 40,72 kronor. Priset ligger alltså 72 öre *över* det som gällde före momssänkningen och hela effekten av sänkningen för konsumenten är borta.

Försäljningen av böcker och tidskrifter samt den ekonomiska utvecklingen inom branscherna

Det är för Bokpriskommissionen ingen huvuduppgift att ge en fullständig bild av hur bok- och tidskriftsmarknaderna totalt har påverkats av momssänkningen. En sådan aktiv kartläggning skulle innebära utredningsinsatser av en omfattning som inte rymms inom våra ramar. Vi har ändå under årens lopp försökt att fånga upp och förmedla en del information om detta område i våra delrapporter. En iakttagelse som vi därvid har gjort är att det inte går att på ett enkelt sätt komma åt uppgifter som berättar om hur t.ex. bokförsäljningen har påverkats uttryckt i antalet försålda volymer. Det närmaste vi har kommit svaret på den frågan är branschstatistikens uppgifter om att medlemmarna i Svenska Förläggareföreningen under året 2003 sålde 43 miljoner böcker och att det representerade ett rekord.

Ökningen i bok- och tidskriftsförsäljningen har i stället beskrivits i ekonomiska omsättningstermer. Kompletterat med de uppgifter som vi har fått del av via SCB inför slutrapporten kan vi konstatera att utvecklingen under granskningsperioden har varit påtaglig, särskilt på bokområdet. Siffrorna pekar på att omsättningen av böcker mellan 2001 och 2002 ökade med uppskattningsvis 17 procent i löpande priser. Även om omsättningen därefter har minskat från den höga nivå som uppnåddes året efter momssänkningen är den kvarvarande effekten 2004 fortfarande påtaglig. Vi har inte några säkra siffror på den faktiska nivån. Tidskriftsförlagen har inte upplevt samma ut-

veckling. De första åren efter momssänkningen kan man till och med avläsa en viss nedgång i omsättningen som dock har utbytt i en ganska kraftig omsättningsökning det senaste året.

Kommissionen har kunnat konstatera att det bakom denna utveckling kan finnas olika orsaker. Den kraftiga ökningen av billiga pocketutgåvor, utvecklingen av nya försäljningsställen, förekomsten av globala mediesuccéer m.m. kan tillsammans med momssänkningen ha påverkat situationen. Vi noterar dock att medan flera av de nämnda faktorerna har utvecklats under längre tid innebar momssänkningen att prisförutsättningarna i ett slag förändrades. Som vi har redovisat i våra rapporter kom också bok- och tidskriftsbranscherna att snabbt följa upp momssänkingsbeslutet med en prissättning av sina produkter som så gott som avspeglade ett genomslag av momssänkningen. Det var dock inte enbart själva prissänkningen som lockade bok- och tidskriftsköparna. Böcker och tidskrifter blev genom momsbeslutet "heta" områden som diskuterades i medier och bland allmänheten. Detta påverkade säkerligen allmänhetens köplust.

Så, även om det inte går att klart isolera hur de olika faktorerna kan ha påverkat omsättningsutvecklingen i bok- och tidskriftsbranscherna bedömer vi ändå att momssänkningen troligen är den faktor som spelat den mest avgörande rollen.

En naturlig fråga i sammanhanget är om denna positiva effekt på omsättningen kommer att bestå. Det är en fråga som kan besvaras först i ett längre tidsperspektiv där prisutveckling m.m. fortsatt följs och relateras till utvecklingen av bok- och tidskriftsförsäljningen. Vi återkommer till denna fråga när vi redovisar våra förslag till åtgärder.

Har då momssänkningen och den omsättningsökning som sannolikt har följt påverkat branschernas ekonomiska situation?

Det är också en fråga som egentligen skulle kräva

utredningsinsatser långt utöver dem som Kommissionen har för att kunna besvaras med någon större grad av säkerhet. Det material som SCB har ställt till Kommissionens förfogande ger dock vissa indikationer som är tillräckliga för de syften som Kommissionen har i sammanhanget, nämligen att kunna bedöma de allmänna effekterna av momsänkningen. I underlaget gör vi följande generella och summariska observationer om utvecklingen inom bok- och tidskriftsbranscherna, där vissa av observationerna sannolikt kan relateras till påverkan från momsänkningen (för mer detaljerade uppgifter hänvisar vi till SCB:s rapport):

- lönsamheten hos bokhandel förbättrades något eller var i stort sett oförändrad och lönsamheten hos bokförlag förbättrades påtagligt (+3 procentenheter) mellan 2001 och 2002
- lönsamheten hos tidskriftsförlagen var under åren 2000-2002 negativ eller låg. Under åren 2003 och 2004 har omsättningen ökat
- nätbokhandelns omsättning har under perioden 2001 till 2004 ökat med 132 procent
- bokbinderier, boktryckerier och tidskriftstryckerier har haft en minskad omsättning och en försämrad lönsamhet.

Det är enligt Bokpriskommissionen uppenbart att särskilt bokbranschen har kunnat dra stor nytta av beslutet att sänka momsen på böcker och tidskrifter. Enligt branschen själv innebär förbättringen att man idag kan uppvisa en lönsamhet som motsvarar genomsnittet för företag på marknaden i övrigt. Den förbättrade ekonomiska situationen har enligt branschen bl.a. givit effekter i form av förändringar i bokutgivningen vad gäller bredd och art, strukturen när det gäller antalet förlag och styrkeförhållandet mellan stora och små förlag och förhållandet till författarna m.m. Författarförbundet har för sin del menat att de förändringar som kan ha inträffat är svåra att bedöma

beträffande relevans (t.ex. över tid) och eventuellt samband med momsreformen – bedömningen gäller inte minst beträffande författarsidans förutsättningar i yrket. Kommissionen får anledning att senare återkomma till dessa frågor.

Den positiva bilden av utvecklingen inom boksektorn gäller uppenbarligen inte sektorn bokbinderier och bok- och tidskriftstryckerier. Kommissionen har inhämtat att detta kan bero på den tilltagande trenden att binda och trycka böcker och tidskrifter utomlands. Enligt vissa uppgifter skulle numera ca 40 procent av denna verksamhet ha förts över till utländska företag.

Momssänkningen och läsningen

Under avsnittet *Iakttagelser om läsningens utveckling* har vi ju redan summerat våra slutsatser som de presenterades i den femte delrapporten och som baserades på underlag från Nordicom och SOM-institutet. Det nya material som stått till vårt förfogande bekräftar i stort dessa slutsatser.

Ett centralt moment i våra direktiv är vårt uppdrag att verka för att läsandet skall öka och breddas och redovisa effekterna av momsänkningen i det avseendet.

Vi kan i skrivande stund inte påstå att momsänkningen har påverkat läsvanorna så att de som inte läste före momsänkningen skall ha börjat efter den. Underlaget synes ge vid handen att situationen i stället är oförändrad. Möjligen har de som redan läste tidigare något ökat sin läsning. Några förändringar i de sociala och könsmissiga mönstren i läsandet har inte kunnat avläsas.

En iakttagelse som man kan ta fasta på när det gäller förutsättningarna för läsandet och som framträder både i det statistiska underlaget och i den forskning som vi har stimulerat tycks vara att priset på boken inte spelar den roll som vi kanske har föreställt oss. Det är andra faktorer som mer synes påverka ambicio-

nen att läsa. Vi tycker att det är en utgångspunkt för fortsatta funderingar inom området och återkommer till frågan när vi redovisar våra förslag till åtgärder.

Det är viktigt att poängtera att allt vad vi säger om momsänkningens påverkan på läsningen måste uppfattas som mycket preliminärt och det har att göra med att förändringar i kulturvanor, inklusive läsvanor, är långsiktiga processer och att det behövs lång tid för att kunna fastställa om förändringar faktiskt har ägt rum.

Det kan från den utgångspunkten möjligen ifrågasättas om det är meningsfullt att vi på det sätt som vi gör här liksom i tidigare rapporter över huvud taget uttala oss om läseffekterna. Men i våra direktiv ingår det att redovisa vilka effekter som momsänkningen har haft för läsandet. Vi tycker att vi har löst denna uppgift genom att redovisa situationen på det sätt som vi har gjort, samtidigt som vi tydligt har markerat redovisningens preliminära karaktär. Våra iakttagelser representerar ju ändå en form av indikation på möjliga effekter och det är angeläget att det sker en uppföljning av denna fråga så att det kan klargöras om indikationen är korrekt eller inte. Vi återkommer till den frågan under nästa avsnitt där vi presenterar vissa förslag till åtgärder.

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Inledning

Enligt våra direktiv kan Kommissionen vid behov lämna förslag till åtgärder som motiveras av vår granskning. Som har framgått av våra skrivningar under avsnittet *Slutsatser* har vi på olika punkter pekat på behovet att följa upp vissa av de frågor som vi har noterat. De tas upp i det följande. Med hänsyn bl.a. till det uppdrag som Mervärdesskattesatsutredningen (Fi 2002:11) har att analysera effekterna av olika mervärdesskattesatsstrukturer finner vi det angeläget att presentera ett slutomdöme om momsänkningens totala effekter på bok- och tidskriftsområdena. Enligt

Mervärdesskattesatsutredningens uppdrag skall utredningen hålla sig informerad om de förslag och bedömningar som Bokpriskommissionen lämnar (dir 2002:141). På grundval av vår bedömning av momsänkningens totala effekter analyserar vi också om momsreformen kan anses ha givit sådana effekter att de motsvarar kostnaden för dess genomförande. Vi inleder vårt förslagsavsnitt med den frågan.

Överväganden om momsänkningens totala effekter och förslag rörande den framtida momsivån

Bokpriskommissionen bedömer att effekterna av momsänkningen på bok- och tidskriftsområdena varierar men i stort motsvarar vad som kunde förväntas av reformen och att det inte finns anledning att ompröva skattesatsnivån på detta område. Kommissionen föreslår att dess generella iakttagelser och slutsatser rörande momsänkningens effekter beaktas av Mervärdesskattesatsutredningen (Fi 2002:11) i dess fortsatta arbete.

Sänkningen av mervärdesskatten på böcker och tidskrifter m.m. från 25 procent till 6 procent den 1 januari 2002 innebar att staten avstod från vissa skatteintäkter. Regeringens bedömning, som den har redovisats i de senaste årens budgetpropositioner, talar om att den årliga kassamässiga effekten på statsbudgeten kan beräknas till 1 miljard kronor.

Vilka är då effekterna av momsänkningen? Vi kan notera följande:

- sänkningen av momsen på böcker och tidskrifter till 6 procent innebär att dessa produkter nu i skattehänseende jämföras med andra kulturprodukter och alltså faller inom ramen för ”kultur-moms”. Kommissionen menar att detta är en viktig – och riktig – kulturpolitisk åtgärd. Den skapar ge-

nerellt en rimlig konkurrenssituation för utbudet både inom kulturområdet och i förhållande till närstående områden, t.ex. dagstidningsområdet.

- för konsumenterna innebar reformen att priset på böcker och tidskrifter gick ner i en omfattning som i stort sett innebar ett gott genomslag av moms-sänkningen. Priserna gick generellt sett ner men variationerna är delvis stora. Vi har kunnat konstatera att bokköparna sannolikt vann mer på moms-sänkningen än tidskriftsköparna. För bokområdet saknas det drygt ett par procentenheter för att man skall kunna tala om fullt genomslag och för tidskriftssektorn är det tal om drygt 5 procentenheter. När det gäller boksektorn tycks fördelarna ha varit särskilt stora för köparna av skön- och barnlitteratur, medan prisutvecklingen inom facklitteraturen har varit mindre förmånlig från ett konsumentperspektiv. Även på tidskriftsområdet är olikheterna i momsgenomslaget påtagliga och många tidskriftsläsare inom vissa genrer har kunnat dra tydliga fördelar av momssänkningen medan andra inte lika klart har kunnat se prisfördelarna – men möjligen har de upplevt kvalitetsförbättringar och att ekonomiskt hotade tidskrifter har överlevt.
- prissänkningarna utgör sannolikt den viktigaste faktorn för att förklara konsumenternas ökade inköp av böcker och tidskrifter under perioden. Att konsumenterna alltså ökar sina förvärv av böcker och tidskrifter måste ses som en viktig kulturpolitisk effekt.
- den ökade omsättningen inom respektive bransch kan ha medfört förbättrad ekonomi och lönsamhet för stora delar av dessa branscher. Detta har i sin tur lett till vissa dynamiska effekter som konsumenten har kunnat dra fördelar av bland annat i form av större mångfald på marknaden. Kommissionen har inte själv kunnat göra mer djupgående studier om de dynamiska effekterna, men enligt branschens bedömningar kan bokköparna sannolikt också dra nytta av vissa strukturförändringar inom

branschen i form av ökat antal förlag, inte minst små förlag, ett ökat antal bokhandlar, styrkeförhållandet mellan stora och små förlag, förnyelse av kontaktvägarna mellan förlag och bokköpare och mellan förlag och författare. Vi noterar också att dessa bedömningar delvis ifrågasätts av Författarförbundet, som bl.a. menar att det kan vara svårt att bedöma förändringars relevans över tid och eventuella samband med momssänkningen och betydelsen för författarsidans förutsättningar i yrket.

- momssänkningens betydelse för utvecklingen av priserna på kurslitteratur kan vi inte uttala oss om, men vi noterar en inte entydigt positiv prisutveckling under åren efter momssänkningen. Eftersom det drabbar en speciell grupp konsumenter återkommer vi till den frågan i våra fortsatta överväganden.
- momssänkningens kulturpolitiska effekter i form av dess eventuella påverkan på läsningens omfattning och bredd är det för tidigt att bestämt uttala sig om. Synnerligen preliminära resultat pekar mot att läsningen allmänt sett ökade efter reformens genomförande, men att man inte lyckades uppnå en bredare läst läsa böcker. I stället har vi kunnat avläsa vissa oroande tecken när det gäller läsutvecklingen bland annat hos männen inom LO-förbunden. De tyder på att läsningen där totalt sett går ner. Iakttagelserna på läsområdet och problemet med att nu kunna fastställa momsinstrumentets läsbefrämjande karaktär gör att vi i det följande återkommer till frågan och föreslår åtgärder som syftar till att följa upp de iakttagelser som vi har gjort.

Beskrivningen av momssänkningens effekter kan säkerligen fördjupas ytterligare med en mer detaljerad genomgång av de olika sektorerna. Vi nöjer oss dock med de huvuddrag som vi här har presenterat.

Finns det nu någon möjlighet att mer objektivt fastställa om de redovisade effekterna på ett rimligt

sätt motsvarar de kostnader som momsreformen uppenbarligen medförde? Vi kan konstatera att de förändringar som vi har noterat i mycket handlar om kultur- och rättvisepolitiska effekter som inte enkelt låter sig kostnadsberäknas. Vi tycker oss dock ha funnit att de ekonomiska resurser som momssänkningen frigjorde inom resp. sektor i huvudsak kommit konsumenterna till del och att reformen i den meningen än så länge i stort sett uppfyllt de förväntningar som lagstiftaren hade och motsvarar de löften som Svenska Förläggareföreningen, Svenska Bokhandlareföreningen och vissa tidskriftsförlag uppställde inför momsbeslutet.

Mot denna bakgrund finner Bokpriskommissionen ingen anledning att föreslå någon annan moms nivå för de områden som vi har granskat. Vi föreslår vidare att de iakttagelser och slutsatser om momssänkningens effekter som vi här har redovisat beaktas av Mervärdesskattesatsutredningen i dess fortsatta arbete.

Momssänkningens långsiktiga effekter på bok- och tidskriftspriserna

Kommissionen föreslår att dess granskning av prisseffekterna av momssänkningen successivt skall ersättas av återkommande och generella granskningar av prisutvecklingen och konkurrenssituationen inom bok- och tidskriftssektorerna. Därmed skapas underlag i det kulturpolitiska arbetet och kompetens och kunskaper i pris-mättningsverksamheten kan upprätthållas.

Enligt sina direktiv skall Bokpriskommissionen verka för att åtgärden med sänkt mervärdesskatt skall få fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenten betalar. I den granskning som Kommissionen nu har genomfört har fokus på prisområdet legat på frågan i vilken utsträckning momssänkningen under de tre åren efter genomförandet faktiskt har slagit

igenom i de priser som konsumenterna har betalat för böcker och tidskrifter. Vi har tidigare presenterat våra iakttagelser och slutsatser i den delen.

Frågan är här om det också i framtiden finns anledning att närmare följa upp effekterna av den momssänkning som genomfördes den 1 januari 2002. Vi vill uttala vår tveksamhet inför en av samhället organiserad uppföljning med just momssänkingsbeslutet som grund. Det kan lätt ges karaktären av ett informellt prisstopp inom sektorn, något som ju inte har aviserats.

Samhället bör dock också i framtiden allmänt och med vissa tidsintervaller kunna följa prisutvecklingen och konkurrenssituationen inom bok- och tidskriftssektorerna. Det ger möjligheter att bedöma hur utvecklingen ser ut också prismässigt inom dessa viktiga delar av kultursektorn. Det skapar också förutsättningar för att upprätthålla kompetens och erfarenheter när det gäller de tekniska formerna för att mäta prisrörelser inom det dokumenterat svåra bokprisområdet.

Med det uppdrag som vi har att fokusera intresset kring momssänkningen och dess effekter har vi inte anledning att närmare gå in på hur den uppföljning som vi här har förordat skall organiseras. Vi återkommer dock senare till vissa allmänna synpunkter i ämnet.

Åtgärder inom konsumentinformationens område

Konsumentinformationen om priserna på bok- och tidskriftsområdena bör successivt släppa fokuseringen på momssänkningens effekter och mer riktas in på priserna som sådana. Det är en naturlig uppgift för respektive bransch. Med hänsyn till det angelägna konsumentintresset i denna fråga föreslår Kommissionen att det skall övervägas om samhället kan bidra i informations-spridningen.

I vårt granskningsarbete har vi noterat hur konsumentinformationen om den sänkta mervärdesskatten på böcker och tidskrifter m.m. har bedrivits särskilt från berörda branschers sida. Vi har också inom de ramar och förutsättningar som står till Kommissionens förfogande försökt att bidra till denna information.

När vi nu blickar framåt tycker vi att det är naturligt att uppmärksamheten här, liksom i fråga om prisgranskningarna, flyttas över från momssänkningen och mer tar fasta på prisfrågorna mer generell. Denna förskjutning av fokus gör det ännu mer naturligt att peka på respektive bransch som ansvarig för konsumentinformationen inom sin sektor. Erfarenheterna från momssänkningen har ju också visat att priserna kan vara ett mycket effektivt instrument när det gäller att påverka försäljningsvolymen och skapa dynamiska effekter inom branschen. Det bör alltså ligga i branschens intresse att också i fortsättningen bedriva en aktiv konsumentinformation på prisområdet.

Under vårt arbete har vi kunnat konstatera att konsumenternas möjligheter att granska och jämföra priser inom t.ex. bokområdet har utvecklats dramatiskt. Sålunda finns det idag ett antal möjligheter på Internet att få fram information med prisjämförelser för beställningar hos olika försäljningsställen. De konsumenterna som alltså har möjlighet att koppla upp sig på nätet, och de utgör idag en majoritet av befolkningen, har stora chanser att verkligen kunna hitta de billigaste böckerna. Med vårt uppdrag känns det naturligt att peka på behovet att sprida denna kunskap och medvetenhet till så många konsumenterna som möjligt eftersom nätet kan utgöra en väg för att långsiktigt skapa förutsättningar för tillgång till billiga böcker.

Det är förstås också på nätområdet så att huvudansvaret för att peka på möjligheterna ligger hos branschen. Samhället bör finna former för att, t.ex. genom bibliotek, skolor, konsumentvägledning m.m.,

förstärka denna information eftersom det rör sig om ett angeläget konsumentintresse inom en viktig del av kultursektorn. Formerna för detta bör prövas närmare.

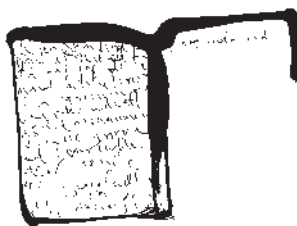
Åtgärder på kurslitteraturens område

Utvecklingen av priserna på den svenska kurslitteraturen för universitet, högskola och kommunal vuxenutbildning noteras särskilt och kan kräva särskilda åtgärder eftersom situationen drabbar en särskilt priskänslig konsumentgrupp, nämligen studenterna. Kommissionen föreslår att fortsatta prismätningar genomförs för att bekräfta om de gjorda iakttagelserna håller.

Vi har ju inte kunnat bedöma vilka effekter som momssänkningen har haft när det gäller prisutvecklingen på den studielitteratur som används inom universitet och högskolor och inom den kommunala vuxenutbildningen. Men vi har sett att den svenskproducerade kurslitteraturen i bokhandeln har gått upp betydligt mer än den generella prisökningen i samhället under de år då kurslitteraturpriserna har kunnat följas. Vi har visserligen en annan prisutveckling i nätbokhandeln men som vi har påpekat är det för tidigt att kunna fastställa om nätbokhandelns priser kommer att stå sig i ett längre tidsperspektiv eller om de kommer att förändras i takt med konkurrensituationen på området.

Bokhandelns priser på kurslitteratur är i stort en avspeglning av förlagsprisernas utveckling på området. Prisutvecklingen tycks alltså vara ett branschfenomen.

Det är därför med viss oro som vi noterar prisutvecklingen inom detta område eftersom konsumenterna här i stor utsträckning utgörs av studerande som inte har något reellt val om boken i fråga skall införskaffas eller ej. Alternativet till förvärv genom inköp är inte sällan att kopieringsmaskinerna får lösa

behovet utan att tillstånd föreligger vilket förstås är till stor nackdel för rättsinnehavarna på området.

Bokpriskommissionen har övervägt om det mot den beskrivna bakgrunden finns anledning att föreslå åtgärder som förändrar prissituationen inom denna sektor. Vi menar dock att underlaget för att motivera behovet av sådana åtgärder kan anses väl begränsat. Det rör sig alltså om endast tre prismätningar totalt sett och det skulle kunna visa sig att prisutvecklingen i ett längre tidsperspektiv inte är jämförbar med den som vi har fått fram.

Kommissionen föreslår därför att prismätningarna inom detta område fortsätter ytterligare några år så att ett eventuellt beslut om åtgärder kan baseras på ett säkrare underlag.

Läsvaneundersökningar

Undersökningarna av läsvanorna utgör en förutsättning för att kunna utvärdera de kulturpolitiska effekterna av olika åtgärder, bl.a. hur sänkningen av momsen på böcker och tidskrifter på sikt kan ha påverkat omfattningen och bredden av läsningen i Sverige. Därför föreslår Kommissionen att läsvaneundersökningar görs också i framtiden på i princip den ambitionsnivå som har gällt under Kommissionens granskningsperiod. Utvecklingen internationellt bör också följas.

För att över huvud taget få grepp om hur kulturvanor och kulturbeteenden ser ut och förändras över tiden måste undersökningar göras. Bokpriskommissionen har under sitt arbete kunnat repliera på det material som Nordicom och SOM-institutet på uppdrag av SCB tagit fram. Det har gjort det möjligt för oss att kunna måla upp en bild av hur det svenska läsarlandskapet ser ut och hur momssänkningen kan ha verkat där.

Vi tycker att det är angeläget att undersökningar

kring dessa frågor fortsätter i minst samma omfattning som alltså har skett under vår granskningsperiod. Resultat från dessa undersökningar utgör ett absolut nödvändigt material i valet av instrument för att få ut mesta möjliga av resurserna inom kulturpolitiken. Momssänkningen representerar i det avseendet en unik möjlighet att kunna studera de kulturpolitiska effekterna av ett prisinstrument utformat på det särskilda sätt som en generell sänkning av priserna innebär. Vi har ju upprepat på många ställen i denna slutrapport att några säkra slutsatser om detta instruments verkan inte går att dra på den relativt korta tid som Kommissionen har haft till sitt förfogande. Expertisen inom området har sagt att man förmodligen inte kan uttala sig mer säkert om utfallet rörande läsningens omfattning och bredd förrän i slutet av detta årtionde. Vi anser att det är angeläget att fortsatta studier kan göras för att belysa bl.a. denna fråga.

Vi föreslår alltså att det övervägs hur man skall kunna stödja fortsatta kulturvaneundersökningar bl.a. för att kunna klarlägga de långsiktiga läseffekterna av momssänkningen. Vi tycker också att det är viktigt att den internationella utvecklingen på området följs så att man dra nytta och lärdom av erfarenheter som görs också i andra länder.

Forskning om läsning

Forskningen kan ge ett värdefullt bidrag till utvecklingen av kulturpolitiken. Kommissionen föreslår därför att regeringen prövar möjligheten till ökad stimulans av forskning om bl.a. det generella sambandet mellan ekonomiska faktorer och läsande och mer specifikt mellan bokpriser och läsning.

Bokpriskommissionen har under sitt arbete haft möjlighet att stimulera forskningsinsatser på läsoområdet. Resultatet av detta har vi redovisat tidigare i denna slutrapport.

Kommissionen menar generellt att forskningen bör kunna utnyttjas i större utsträckning för att utveckla det kulturpolitiska arbetet och för att tillsammans med statistiken kunna användas för att utvärdera effekterna av olika åtgärder. Vi har inte uppfattat att det idag är vanligt på kulturområdet eller mer specifikt på området böcker, tidskrifter och läsning.

Trots att vårt uppdrag inte är av allmänt litteraturpolitiskt slag ger våra iakttagelser vid handen att forskningen kan tillföra kunskaper och insikter av stort värde för bedömningen av vilka effekter en viss kulturpolitisk insats kan ha. Vi vill därför föreslå att det närmare övervägs hur ett ökat samarbete mellan kulturpolitiken och forskningen skall kunna åstadkommas, ett samarbete som också bör omfatta frågor om relationen mellan bokpriser och läsning.

Samlad översyn av läsfrågorna

Kommissionen föreslår att frågan om hur läsningen skall kunna breddas i landet och andelen icke-läsare minskas ses över samlat och ger exempel på vilka frågor en sådan översyn bör ta upp.

Den kulturpolitiska utmaningen för Bokpriskommissionen har framför allt legat i uppdraget att verka för att läsningen skall öka i alla grupper och redovisa vilka effekter som har uppnåtts genom sänkningen av mervärdesskatten.

Vi har i delrapporterna koncentrerat oss på uppgiften att försöka bedöma vilka effekter som har kunnat avläsas. Som vi utförligt har redovisat i olika sammanhang i denna rapport har vi fått fram en mycket preliminär momseffektbild där de långsiktiga verkningarna är osäkra. Studierna av läsutvecklingen har dock aktualiserat en mängd aspekter på läsfrågan som vi menar att det vore en klar fördel att se över samlat.

Vår utgångspunkt är därvid att våra direktiv rymmer ett kulturpolitiskt önskemål om att i princip *alla*

skall kunna få de fördelar för den personliga utvecklingen som läsningen kan antas ge. Vår granskning har givit vid handen att det fortfarande är ca 1/7 av den svenska befolkningen som aldrig läser en bok. Vi har också kunnat konstatera att läsningen hos dem där läsningen har en särskilt svag profil, bland annat männen inom LO, så tycks utvecklingen gå åt fel håll, dvs. antalet som läser böcker tycks minska.

Dessa iakttagelser leder oss till slutsatsen att en samlad översyn bör göras. Den skulle kunna omfatta t.ex. följande moment:

- en genomgång av vilka faktorer som faktiskt bestämmer motståndet mot eller ointresset för läsandet
- ett klagörande av vilket läsandet det är som kulturpolitiken faktiskt eftersträvar. Våra studier har visat att vissa personer som karakteriseras som icke-läsare ibland läser böcker som de själva inte inkluderar i begreppet ”bokläsning”. Vi noterar också de synpunkter som Anna Gunder presenterar i sin artikel om hur framtidens läsning kan se ut.
- en inventering av vilka kulturpolitiska instrument som står till förfogande och ett klagörande av vilka effekter de kan tänkas ge. Här kan man förstås fortsätta analysen av hur prisinstrumentet har fungerat på bok- och tidskriftsområdet och kanske också vidga detta till att undersöka effekten av priser på kulturområdet generellt (jfr till exempel den sedan gammalt fria tillgången på böcker i biblioteken och de nyligen införda fria entréerna på museerna).
- läsningen i ett mångkulturellt perspektiv. Det är förstås viktigt att läsningen upprätthålls och utvecklas också i de grupper som har ett annat modersmål än det svenska. Kommissionen noterar i det sammanhanget de uttalanden som skolministern har gjort om behovet av att främja läsningen i skolan bland annat i segregerade områden

- analysen bör också omfatta frågan om boken som teknisk produkt i ett framtida samhällsperspektiv
- biblioteken spelar enligt Kommissionen en betydande roll för läsandet och spridningen av böcker. Den rollen bör beaktas i den föreslagna översynen.

Organisation av föreslagna uppföljningsåtgärder och kostnadsaspekter

Bokpriskommissionen rekommenderar att de uppföljningsåtgärder som har föreslagits tas upp inom ramen för den översyn av litteraturstödsfrågor som regeringen kommer att göra på grundval av ett riksdagsuttalande. Frågan om kostnaderna för åtgärderna bör också prövas i anslutning härtill. Kostnaden för fortsatta prisundersökningar på kurslitteraturens område bör dock beräknas omgående och tas fram genom omprioriteringar inom Utbildnings- och kulturdepartementet.

Som Kommissionen har påpekat har vi inte haft rollen att se över hela bok- och tidskriftsområdet från allmänna litteraturpolitiska utgångspunkter. Vårt uppdrag har varit strikt kopplat till momssänkningen och dess effekter. När vi nu tar upp ett antal uppföljningsåtgärder med räckvidd utöver det som kan relateras till momssänkningen gör vi det därför att våra iakttagelser täcker också ett vidare fält.

Vi anser dock inte att detta ställer krav på oss att ge en fullständig bild av hur uppföljningen skall organiseras eller bekostas. Det som vi vill konstatera i sammanhanget är följande:

Kommissionen har noterat att riksdagen har givit regeringen till känna att samtliga stödformer inom anslaget Litteraturstöd skall utvärderas så att det tydligt framgår om målsättningen med stöden har uppfyllts (bet. 2002/03:KrU1, rskr. 2002/03:57).

I prop. 2003/04:01, utgiftsområde 17, har regeringen svarat på riksdagens propå genom att påpeka att Statens kulturråd på eget initiativ genomfört flera utvärderingar av de statliga stöden på litteraturområdet och att det kan finnas anledning att analysera dem närmare. Det uppges att man avser att genomföra en sådan fördjupad analys av Kulturrådets rapporter och att man vid behov även kommer att låta genomföra särskilda utvärderingar för att kunna bedöma om målsättningen med stöden inom anslaget Litteraturstöd kan uppfyllas. Därefter avser regeringen att återkomma till riksdagen med en redovisning.

Även om flera av de frågor som Kommissionen nu föreslår bör åtgärdas är av mer allmän karaktär än de som nämns i riksdagens och regeringens översyn, förefaller det oss ändå rimligt att de aktualiseras i det sammanhanget. Det bör alltså ankomma på regeringen att närmare överväga lämpliga former för uppföljningen.

Med hänsyn till det sagda anser vi också att frågan om kostnaderna för de föreslagna uppföljningarna bör övervägas i det sammanhanget. På ett område är det dock viktigt att ställningstagandet till en uppföljning kommer till stånd snarast för att inte kontinuiteten i den statistiska verksamheten skall brytas. Det gäller vårt förslag att prismätningarna på kurslitteraturen inom högskola, universitet och kommunal vuxenutbildning bör fortsätta ytterligare några år. Resurser bör tämligen omgående ställas till förhållande för en sådan fortsättning. Vi utgår ifrån att nödvändiga belopp kan tas fram inom Utbildnings- och kulturdepartementet genom omprioriteringar.

Har Internethandeln med böcker någon framtid?

P. Jonas Sjögren

Historically we have always way overestimated what we can achieve in the short run, and greatly underestimated what we would do in the long run.

– Bill Gates

I mitten på 1990-talet började Internet användas utanför akademikers och IT-ingenjörers kretsar. E-post blev ett sätt att kommunicera även i företag och förvaltningar. De första siffrorna där man kunde beställa varor och tjänster började tilldraga sig allmänhetens intresse.

Men i maj 1996 sa dåvarande kommunikationsminister Ines Uusman att: *Internet är en fluga som kanske blåser förbi. Jag tror inte att folk i längden kommer att vilja ägna så mycket tid, som det faktiskt tar, åt att surfa på nätet.*

Det var många som tyckte att det var ett enfaldigt påstående redan då. Idag är det mångdubbelt fler än för åtta år sedan som dagligen använder Internet för att ta del av nyheter, för att samla information för arbete och skola, för att sköta sina bankaffärer, för att boka resor och utföra andra tjänster, samt för att handla varor.

När jag skriver detta är det den 29 december. Sydostasien har drabbats av en ofattbar översvämningskatastrof till följd av en jordbävning under havsbotten. Flera tusen svenskar är fortfarande saknade, och i endast några tiotal fall har de värsta farhågorna bekräftats. I semesterparadisen i Thailand sägs 44 svenskar ha dött. Var det kommer att sluta vet ingen, men att antalet döda i verkligheten är avsevärt högre råder ingen tvekan om.

Tidningarna är fyllda av skräckreportage från olycksområdet, och tv sänder nyheter en gång i halvtimmen. Ändå stiger Internetanvändningen till tidigare oanade höjder. Förutom ständigt uppdaterade nyhetsartiklar, publiceras namn och bild på saknade människor. Mobiltelefonnummer och e-postadresser

är de naturliga uppgifterna om vart man ska höra av sig om man har någon information. Svenska sidor och sidor i andra länder ligger hela tiden före traditionella medier med att förmedla nyheter, oroliga meddelanden och (tyvärr) obekräftade rykten om vad som hänt. Radio och tv hänvisar till sina hemsidor för dem som vill ha mer information; med adresser till hjälporganisationer, myndigheter och kontaktpunkter för människor som kommit ifrån varandra i samband med översvämningen.

Har detta någonting med e-handels framtid att skaffa? Ja, jag är övertygad om att det definitivt visar att kommunikationsministern hade fel. Internet har blivit en del av miljontals människors vardag. Tiden det tar att surfa upplevs som väl använd, om folk får tag på den information de behöver, om de kan utträta de tjänster de önskar, och om de den vägen tryggt kan beställa varor de vill ha.

Bokhandel på Internet

Böcker visade sig snabbt vara väl lämpade för handel via Internet och handeln kom igång i mitten på 1990-talet. Branschen var väl datoriserad, och det var därför lätt att bygga upp boktitledatabaser för kunder att leta i. Den fysiska formen gör att det är enkelt att ordna logistiken. Priset är inte så högt att folk känner att de tar alltför stora risker med att handla på nätet. Marginalen i den gängse handeln är god, vilket innebär att Internethandeln snabbt kunde använda priset som konkurrensmedel.

Det här bidrog också till att när medierna skulle rapportera om det nya fenomenet e-handel, under åren i slutet på 1990-talet, lyftes ofta bokhandeln fram som exempel. Aktörer som var tidigt ute, som amazon.com i USA eller bokus.com och adlibris.se i Sverige, fick härmed stor hjälp i sitt pr-arbete. De spaltkilometrar som de tidiga Internetbokhandlarna fick var värda åtskilliga miljoner i reklampengar. Dessutom vill jag påstå att boken som produkt fick

glädje av denna uppmärksamhet. Eftersom Amazon var ett hett och spännande företag, blev varorna de handlade med också intressanta och trendiga.

Tillbaka (för sista gången i den här artikeln) till Ines Uusman. Jag tror att hennes uttalande var sprunget ur en viss skepsis till de enorma förväntningar som Internet snabbt skapade. Det räckte inte med att Internet växte till sig under några år. Prognoserna för hur nätet inom en snar framtid skulle ta död på både tidningar och detaljhandel publicerades flitigt. Synen förvreds på även erfarna affärsmän som ville hänga med. I "den nya ekonomin" behövde företag inte gå med vinst, det räckte att de hade många besök på sin site. Pengarna skulle komma senare. Och det gällde att vara tidigt ute, den som såg sin konkurrent vara ute på nätet först var dödsdömd. "First mover advantage" blev ett viktigt skäl att kasta sig ut på Internet.

En viss skepsis mot denna upphaussning var naturligtvis sund. Vilket också visade sig under 2000 och 2001, när många Internetäventyr gick över styr.

Jag satt någon gång under våren 1998 med i en panel under en konferens om bokhandels framtid. Liksom andra paneldeltagare tvingades jag ha en uppfattning om hur stor marknadsandel Internetbokhandeln skulle ha inom fem år. Det var givetvis omöjligt att veta, men jag kastade ur mig "13 procent", vilket betraktades som en löjligt låg siffra av övriga deltagare. Förstod jag inte att bokhandeln, om den inte snabbt kopierade Amazon, skulle vara död innan fem år var till ända? Jag vet inte om det var min fantasi som brast, eller om min pessimism (?) jämfört med övriga bedömare berodde på mina erfarenheter som marknadschef på Akademibokhandeln. Vi hade visserligen tagit några stapplande steg ut på nätet. Men beställningarna den vägen svarade endast för en bråkdel av hela försäljningen, och jag varken ville eller kunde tro att strukturförändringen skulle bli så våldsam som mina panelkollegor föreställde sig.

Nu har det gått nästan sju år och det verkar fullt möjligt att Internet kommer att svara för ungefär 10 procent av handeln med böcker i Sverige år 2005. Exakta siffror är svåra att få fram, eftersom statistiken över bokförsäljningen är bristfällig. Den mest tillförlitliga statistiken är den som Förläggareföreningen producerar, men den avser endast föreningens medlemmar, och den avser förlagens försäljning. Siffror som gäller försäljning till slutanvändare, såsom konsumenter, bibliotek, företag och studenter måste bli ganska grova uppskattningar.

De två ledande aktörerna, Adlibris och Bokus, torde under 2004 ha en sammanlagd försäljning om cirka 350 miljoner kronor, baserat på uppgifter från 2003 och den uttalade fortsatta försäljningsökningen. Till detta kommer Internetförsäljning hos övriga svenska detaljhandlare, direktförsäljning från förlag, och (vilket är speciellt svårbedömt) importen genom handel från utländska sites. Sammanlagt blir detta säkert minst 500 miljoner kronor redan 2004, och en fortsatt ökning mot 600 miljoner 2005 känns inte som en överoptimistisk gissning.

Varför handla på Internet?

En normalstor svensk bokhandel lagerför uppemot 10.000 titlar. Sveriges största bokhandel, Akademibokhandeln i centrala Stockholm, säger sig ha cirka 100.000 titlar i lager. Många böcker att välja på. Men ändå bara en bråkdel av vad Internethandlarna kan erbjuda. En miljon titlar, av svenska, engelska och amerikanska böcker, är en undre gräns för vad de stora idag kan tillhandahålla. Akademibokhandeln som nyligen byggt om sin site, för att bättre kunna konkurrera med den etablerade näthandeln, säger sig ha tre miljoner titlar i sin databas.

Hos antikvariatsbokhandlar i nätverk är det möjligt att lokalisera böcker, som det utan Internets hjälp många gånger hade varit nästan omöjliga att hitta.

Dessa böcker kan kunder beställa när som helst på

dygnet, vilken dag som helst på året, och få dem levererade inom en vecka. Enkelt och pratiskt för dem som inte har bråttom.

Redan från början satsade Internethandlarna på att använda priset som konkurrensmedel. Adlibris säger fortfarande att deras priser är 30 till 50 procent lägre än bokhandelns. Även om det är en överskattning är det ändå ett tydligt tecken på varför många kunder väljer nätet som inköpskanal.

Utbud, bekvämlighet och pris är alltså tre viktiga skäl till varför bokkunderna väljer Internet.

Några svagheter hos Internethandlarna

Hos Internethandlarna kan man inte bläddra i böckerna. Möjligheten att läsa utdrag ur vissa titlar är snarare ett kampanjinslag än en reguljär service.

Idag innehåller Internethandlarnas sidor mycket mer information om böcker än vad de gjorde i början. Omslagsbilder är vanliga. Ändå lyckas detta inte riktigt ersätta den möjlighet man har i bokhandeln att faktiskt ta i böckerna, och att kunna fråga personal om råd. Men det är klart, ingen kan bläddra i alla de böcker som inte finns i lager hos bokhandlaren.

Den kund som prompt vill ha en bok att läsa idag, eller som ska ge bort den i present imorgon, har inte tid att vänta ens på Internethandlarens expressleverans.

Hos näthandlarna är det lätt att beställa de böcker man vet att man vill ha. Men det är fortfarande svårt att botanisera i hyllorna. Möjligheterna har blivit bättre än de var i Internethandelns barndom, med ämnessortering och tematisk presentation av både nyheter och backlist. Att få veta att många av de kunder som köpt titeln A också köpt B, kan leda till spännande associationer, men sammantaget är bokhandeln för många ett bättre inköpsställe om man inte vet exakt vad man vill ha, utan vill mötas av tips och förslag.

Internethandeln är bra för dem som vet vad de vill

ha, som har tid att vänta några dagar på leverans, och som värderar priset. Däremot är Internet en sämre kanal för kunder som har bråttom, som inte vet riktigt vad de ska köpa och som inte är så priskänsliga.

Vem handlar på nätet?

För några år sedan utgjorde beställningar från professionella inköpare, till exempel bibliotekarier, och studenter en stor del av handeln på Internet. Kunder med god förmåga att avväga pris och service mot varandra. Sedan dess har konsumenthandeln ökat dramatiskt. Människor har vant sig vid att använda Internet för andra ändamål, såsom bankaffärer, eller de har gjort sina beställningar till de typiska postorderföretagen över Internet. Den ökade Internetvanan har gjort det naturligare att göra olika sorters inköp över nätet.

Effektiv marknadsföring

När IT-bubblan blåstes upp som värst för fem, sex år sedan var tilltron till Internet som en bra reklamkanal ett viktigt skäl. När bubblan brast minskade annonseringen på nätet avsevärt, för att inte återhämta sig förrän under det gångna året.

Internet och e-post är något av en direktmarknadsförarens våta dröm. Den stora mängden sidor som vänder sig till folk med alla möjliga sorters intressen, gör att det ofta enkelt går att hitta lämpliga sidor att annonsera på. Annonseren får omedelbart kvitto på om sidorna är rätt valda, och om budskapet går hem: det är bara att räkna klick! Det går snabbt och enkelt att byta eller förändra annonser som inte fungerar.

Internethandlaren samlar på sig mycket information om sina kunder. Vad folk köpt är det givet att hålla reda på. Men det går också att spara uppgifter om vad kunder letat efter utan att köpa. Det går att följa hur besökarna klickar sig fram i nätbutik. Denna information kan sedan utgöra underlag för erbjudanden riktade till kunderna, i princip skraddar-

sydda på individnivå. Erbjudandena distribueras via e-post, vilket gör kontaktkostnaden mycket låg. Att skicka leveransbesked eller tips med sms är heller ingen stor kostnad. Genom att följa mottagarnas beteende lär sig handlarna ännu mer om hur de ska utforma sina erbjudanden i fortsättningen.

Den typen av information som ligger till grund för e-postade erbjudanden, kan också utnyttjas för att handlaren ska veta vilka titlar en besökare bör exponeras för på siten. När nätbokhandeln får besök av en kund som mest brukar köpa deckare och kokböcker, är det naturligtvis bättre att visa upp titlar inom dessa genrer än att visa trädgårdsböcker och filosofi.

Svenska Internetbokhandlare har hittills inte till fullo utnyttjat dessa möjligheter att individanpassa reklam och site-innehåll. Men det verkar rimligt att tro att de kommer att bli mer sofistikerade.

Internethandelns framtid

Trots att den kortsiktiga effekten våldsamt överskattades, kan Internet medföra kraftiga strukturförändringar i handeln, inte bara med böcker, på längre sikt.

Den tekniska utvecklingen talar till Internethandelns fördel. Utbyggnaden av bredband snabbar upp kommunikationen, programutveckling medger effektivare ”annonser” på nätet, och telekomteknikens sammansmältning, det vill säga att gränserna mellan tv-dator-telefon luckras upp, kommer att göra det ännu lättare för kunder att handla var och när de vill. Det kommer också att möjliggöra effektivare erbjudanden från leverantörerna, med avseende på vilka produkter de satsar på, samt hur och när de presenteras för användaren/tittaren.

Tekniken för bokframställning kommer också att förändras. Att trycka vid beställning har inte blivit någon riktigt framgångsrik affärsidé hittills. Men tekniken har framtiden för sig. Papper blir ständigt dy-

rare, medan teknologin hela tiden blir billigare. Vi lever i en tid med historiskt mycket låga räntor. Högre räntor betyder dyrare lager. Tryck på beställning håller nere kostnaderna. Antalet titlar som kunderna har att välja bland kommer också att öka.

Internethandlarna har större fördelar av denna utveckling och utgör naturligare beställningspunkter för dessa produkter än vad den gängse bokhandeln är.

Handlarna på nätet kommer också att fortsätta utveckla sina tjänster: mer information om böcker, effektivare söksystem, bättre erbjudanden, mer individanpassade tjänster på siterna och via e-post, tv och telefon. Hittills har Internethandlarna varit ganska dåliga på att involvera läsarna i recensioner, diskussioner, författarträffar på nätet och så vidare. Det kommer de att bli duktigare på, och de kunder som levt sitt tonårsliv på Lunarstorm och andra mötesplatser för ungdomar, kommer att efterfråga dessa tjänster även om inte deras föräldrar gjort det.

Internetbokhandeln har inte tjänat några stora pengar, men Adlibris redovisade ett positivt resultat 2003, och både de och Bokus torde göra det för 2004. Det finns alltså ingen anledning att förvänta sig att näthandlarna ska närma sig den övriga handeln prismässigt. Däremot måste sannolikt den vanliga bokhandeln anpassa sina priser nedåt, för att inte tappa försäljning. Om inte detta kan ske med motsvarande rationaliseringar, kommer handeln att tvingas ge avkall på somliga av sina konkurrensfördelar, till exempel kvalificerad personal.

Är den beskrivna utvecklingen bra eller dålig? Det torde inte vara någon nackdel för svenska bokkunder att Internethandeln fortsätter att utvecklas, för att bli en ännu effektivare kanal, som gör stora mängder böcker tillgängliga för alla. När det gäller att få tag på böcker på andra språk än svenska och engelska är utländska siter den svenske konsumentens nästan enda möjlighet.

Som jag antytt ovan kommer det att innebära en

fortsatt prispress på övrig handel. Det är till bokköparnas fromma, åtminstone tills pressen blivit så stark att det börjar gå maskor i bokhandelnätet. Momssänkningen har de senaste åren inneburit en vitalisering av butikbeståndet. Men om Internethandeln fortsätter växa med flera tiotals procent årligen, på en marknad som växer med mindre än fem procent, kommer detaljhandelns marknadsandelsförluster inom bara några år att bli kännbara.

Internethandeln är i likhet med annan lågmarginalföretagsamhet förenad med påtagliga stordriftsfördelar. Det vill säga att kostnader för varje hanterad enhet är avsevärt lägre för det företag som säljer stora volymer än för det som handlar med små. Detta innebär att det blir allt svårare för nya aktörer att slå sig in på marknaden. Det kräver betydande kapital, jämfört med att starta en vanlig bokhandel, att etablera en helt ny Internethandel.

De två ledande svenska nätbokhandlarna ägs av företag som är stora aktörer på flera sätt på bokmarknaden. Adlibris köptes nyligen av Bonniers, vars centrala roll inom förläggande och bokklubbar knappast behöver någon utförligare beskrivning. Bokus ägs av KF Media som, förutom betydande intressen i förlagsbranschen, också äger landets största bokhandelskedja, Akademibokhandeln, som dessutom har sin egen näthandel. Under 2004 har Akademibokhandeln investerat i sin site, för att den vägen erbjuda fler titlar till lägre priser och även på andra sätt svara mot konkurrensen.

Denna koncentration av handel till ett fåtal aktörer medför givetvis vissa risker. Handelns beslut om vilka titlar som är intressanta att marknadsföra spelar stor roll för försäljningen. Ju färre beslutsfattare som hanterar dessa ärenden, desto större är risken för likriktning. Större blir också risken att kulturellt och politiskt viktiga titlar väljs bort, om de inte anses vara tillräckligt kommersiellt intressanta. Bara det att beslutsfattarna blir färre leder till ökat personligt god-

tycke i beslutsprocessen.

Näthandeln ser ut att gå en lysande framtid till mötes, vilket många bokköpare kommer att ha stor glädje av. Samtidigt finns det anledning att vara observant på de risker denna utveckling utgör för bokhandelnätet och för ökad koncentration av beslutsfattande.

FAKTARUTA

Länkar till några svenska och utländska Internethandlar finns på tidningen Svensk Bokhandels hemsida. <http://www.svb.se/Branschen>

P JONAS SJÖGREN

P Jonas Sjögren är civilekonom med erfarenhet från förlags- och bokhandelsbranschen.

Skolan har nyckeln till mer läsande

Mona Hillman
Pinheiro

Svenska elever halkar efter i internationella jämförelser. Vi vet också att föräldrar inte läser lika mycket som förr med sina barn – och att TV-tittandet ökar. Av Bokpris-kommissionens senaste rapport framgår att andelen icke-läsande är fortsatt hög. Läsnings måste därför prioriteras i skolan. Det ska prioriteras med hjälp av skönlitteratur, skolbibliotek och – viktigast av allt – med pedagogiska och åldersanpassade läromedel.

När Skolverket på 90-talet granskade grundskolan ansågs sex procent av eleverna i årskurs 5 vara lässvaga. Samma studie 2003 visade att andelen hade ökat till åtta procent. Inte nog med det: De svaga eleverna visade 2003 sämre resultat än de svaga eleverna åtta år tidigare. I den senare studien framkom att läskunnigheten minskat också bland elever i årskurs 9. Framför allt hade ungdomarna problem med längre texter. Problemen att skriva var också uppenbara: En av fem elever medgav att de hade svårt att skriva tydligt, att stava och att undvika grammatiska fel.

Jag ser dessa uppgifter som dramatiska. För mig beskriver siffrorna, hämtade från Skolverkets NU03, som presenterades hösten 2004, inte bara ett akut samhällsproblem; det handlar i lika hög grad om vår gemensamma framtid.

Det är omöjligt att inte beröras av det mycket höga antalet lässvaga i skolan: Åtta procent innebär att 8.000 elever i årskurs fem har problem att läsa. I de svenska skolorna finns därmed omkring 100.000 elever, som med rätta kan kallas lässvaga. De internationella undersökningarna PISA (OECDs Programme for International Student Assessment) 2000 och 2003 (publicerad december 2004) visar att vi bland annat halkar efter våra grannar i Finland. Är det verkligen nödvändigt?

Tillsammans motsvarar de lässvaga i skolan två normalstora svenska städer. Att så många svenska elever har problem att läsa blir för mig motsägel-

sefullt: Vårt land har ju en mycket lång tradition av läsundervisning och läsning. Vår förmåga att läsa har under hundratals år toppat världsstatistiken. Vi talar i alla internationella sammanhang om vikten av att motverka analfabetism, samtidigt som vi kopplar läskunnighet till tillväxt och utveckling. Vikten av att kunna läsa och skriva bra betonas som viktigast i kunskapssamhället. Det moderna samhälls- och arbetslivet kräver en kompetens att analysera och förstå på allt högre abstraktionsnivåer.

Mot denna bakgrund blir det särskilt motsägelsetfullt att vi låtit andelen lässvaga öka med en tredjedel under de senaste tio åren. I Sverige har vi fortfarande en skola som når alla och en ambition att det ska ske på lika villkor. Ingen gömd, ingen glömd är och ska vara en helig princip i vår skola. Men teori är en sak. Praktik är uppenbarligen en annan.

Det är frestande att söka förklaringen i Sveriges omvandling från ett homogent till ett heterogent samhälle under de senaste decennierna. Men Skolverket visar att resultat skillnaden är liten mellan elever med svenska som modersmål och elever med annat modersmål; båda grupperna når i stort sett samma resultat i ämnet svenska.

Förklaringar

Skolverket har sparat ett antal andra förklaringar till den negativa utvecklingen. 1992 saknade en procent av lärarna behörighet. 2003 hade denna andel ökat till 14 procent. Andelen lärare med kort lärarefarenhet har fördubblats under de elva åren mellan mätillfällena. 2003 hade bara 60 procent av lärarna som undervisade i svenska genomgått lärarutbildning och utbildning i ämnet.

Även undervisningsprocessen har förändrats. Att arbeta med rättstavning, grammatik och ordkunskap hade hos lärarna lägre prioritet 2003 än 1992. Fem procent av lärarna menade 1992 att det inte var särskilt viktigt att eleverna tränade sig att skriva tydligt

för hand. 2003 hade den gruppen ökat till 35 procent. Bara 15 procent av lärarna anser att eleverna måste kunna skriva utan grammatiska fel och i stort sett utan stavfel för att få godkänt betyg. Det måste anses som ett lågt ställt formellt krav.

Kraven är högre för att klara godkänt i läsning. I stort sett samtliga lärare menar att det för godkänt betyg är nödvändigt att kunna läsa en skönlitterär bok. Men det får inte enbart handla om att ha läst. Det handlar också om att kunna analysera och förstå.

Samtidigt visar Skolverket att eleverna numera möter ett minskande antal textgenrer i grundskolan. Det finns skäl att anta att nedgången delvis är relaterad till ökningen av läsning på datorskärmen, som har en annan karaktär än läsning av en lärobok eller en tidning. Det skulle kunna förklara pojkarnas tapp i läsförmåga gentemot flickorna mellan årskurs 5 och 9. Fortfarande är pojkarna mest flitiga dataanvändare. I grundskolans sista årskurs är pojkarna i stor majoritet i den grupp elever som sämst klarar proven i svenska. Det är också flest pojkar som oroar sig för att inte förstå det som ska tas upp i undervisningen. Jag är rädd för att Sverige är på väg att skapa en grupp illitterata unga män.

Vad ser vi?

Under de senaste tio åren har vi sett såväl en attitydförändring som ett förändrat förhållningssätt till ämnet svenska i skolan. Attitydförändringen är inte stor, men märkbar. I stort sett består den förändrade attityden av att engelskan under dessa tio år gått förbi som det viktigaste ämnet i skolan.

Det finns förmodligen en skillnad i förhållningssätt till de två ämnena svenska och engelska. Skillnaden belyser varför antalet lässvaga ökar medan kunskaperna växer i engelska. Frånsett perspektivet att engelskan är mer "inne" och ett större språk än svenska, liksom graden av påverkan och inläring utanför skolan, tvingas eleverna i skolan eller enskilt traggla engelska

glosor och grammatik för att förstå och hänga med. Det förhållningssättet reglerar i mindre utsträckning i ämnet svenska. Tillgången till läroböcker i engelska i våra skolor är dessutom ofta bättre än i andra ämnen.

För mig är det uppenbart att skolan måste ändra förhållningssätt till ämnet svenska. Att erövra, förankra och utveckla ett modersmål är inte en bagatell. En skicklig språkmänniska, vilket vi vill att alla våra barn och ungdomar ska bli, måste alltid ha tillgång till grunden och basen för språket. Basen är läsförståelsen. Basen krävs för utveckling, för att kunna ta till sig, njuta och bygga på kunskapen. Ett nytt förhållningssätt till ämnet svenska bör därför prioritera läsning och skrivning. Också av det skälet att den som lär sig läsa och skriva bra blir bra i andra ämnen, klarar sig bättre i skolan och får ökat självförtroende.

Det finns inga genvägar. Våra hjärnor vill ha struktur. Skoleleverna kan få denna struktur genom läroböcker, anpassade till deras mognad. Då kan de klättra uppåt på den abstraktionsstege, som gör dem litterata.

Enligt studien PISA 2000 kan 70 procent av skillnaderna mellan elevers prestationer i naturvetenskapliga ämnen och matematik förklaras av förmågan att läsa. Att glömma bort eller försöka förneka läsningens betydelse är att göra alla barn och ungdomar en stor otjänst. Att läsa och skriva ska vara prioriterad undervisning i skolan. Dessa förmågor är förknippade med möjligheten till demokratiskt deltagande i samhällslivet, till framgång i arbetslivet och inte minst till personliga, sociala och intellektuella möjligheter.

Såväl Skolverkets NU03 som PISA-undersökningarna pekar på den mycket oroande tendensen att svenska pojkar läser allt sämre. Det visar sig också att allt färre pojkar läser av eget intresse på fritiden och för nöjes skull. Resultaten antyder att pojkarnas läsning glöms bort i skolan. För att vända trenden måste insatser till pojkarnas fördel göras tidigt i skolan. Det handlar om attitydpåverkan och om föränd-

rat förhållningssätt från samhällets, skolans och vuxnas sida. Vi vuxna måste visa att det är viktigt att kunna läsa och att det ger så mycket glädje. Men vi måste också föra vidare att det inte är enkelt eller givet; det kostar på, och det måste få ta kraft att behärska ett språk.

Vi måste värna vårt språk. Sverige är ett förhållandevis litet språkområde. Ändå sker en omfattande läromedelsutgivning för ungdomsskolan, vuxenutbildningen och högskolan. Studenterna är en särskilt pris-känslig grupp. De ska inom ramen för begränsade studiemedel bekosta egna läromedel. De ekonomiska incitamenten för att motverka otillåten kopiering kan stävjas genom lägre priser. Momssänkningen kan därför ha viss betydelse för att stärka den svenska utgivningen och underlätta för studenterna.

Konsekvenserna

Att kunna och våga läsa har betydelse på både kort och lång sikt. I det korta perspektivet tjänar läsför-måga huvudsakligen syftet att bygga vidare på de egna kunskaperna, klara skolan, identifiera sin personlighet och hitta sin position i samhället. I det längre perspektivet handlar det än tydligare om att bygga sin existens med förståelse och insikt för att kunna utöva inflytande i stort som smått.

Svenska folket läser idag mer böcker än tidigare. Det är naturligtvis mycket glädjande. De som förr läste då och då läser nu mer regelbundet. Det framgår av Bokpriskommissionens femte delrapport. Samtidigt konstateras dock att fortfarande var sjunde medborgare kan betraktas som icke-läsare. När antalet lässvaga i skolan ökar är risken att denna grupp successivt kommer att växa. Skolverkets nationella undersökning NU03 visar, som jag redan nämnt, att vi riskerar att få en stor grupp illitterata unga män. Och de internationella PISA-undersökningarna visar att läsförståelsen bland eleverna i andra länder ökar, samtidigt som resultaten i Sverige snarast blir sämre.

Det behövs ytterligare och djupgående insatser för att bredda läsandet. Och vi måste börja i skolan, samtidigt som vi uppmuntrar föräldrar att läsa med sina barn.

För samhället i stort och för det samlade vetandet är det naturligtvis en tillgång med ökat läsande oavsett vem som läser. Det andra perspektivet, att en grupp blir alltmer lässvag, är mindre tilltalande. Att klyftan kommer att öka mellan läsare och icke-läsare, och därmed mellan starka och svaga, är inte heller särskilt tilltalande. Utan att låta någon skugga falla över läsarna, bör det påtalas att ökade klyftor ofta leder till ökad social oro. Det är ett svenskt framgångs-recept sedan hundratalet år att hålla ihop landet genom att inte låta klyftorna vidgas.

Böcker i skolan är nyckeln

Vad kan vi göra för att hindra en utveckling mot minskat läsande? Detta är en nyckelfråga för mig oavsett om vi talar om ökad tillväxt, ett hållbart samhälle, bättre välfärd eller politisk stabilitet.

För mig har skolan nyckeln till ett breddat läsandet, liksom skolan har varit basen för att skapa goda medborgare, samhörighet, tillväxt och välfärd. Skolan är vårt samhälles främsta kulturbärare, den är normgivande och kunskapsförmedlande. För att utifrån dagens förutsättningar kunna bredda läsandet krävs av skolan både en attitydförändring och ett nytt förhållningssätt till läsande.

För det första måste läsandet i praktiken värderas högre i skolan. Konkret betyder det att staten och kommunerna måste se till att alla elever har tillgång till väl utbildade lärare. Det är framför allt de duktigaste pedagogerna, som kan ställa rätt krav på sin arbetsmiljö och på elevernas lärmiljö. Det är dessutom de duktiga lärarna, som kan vara de goda beställarna av läromedel – om de får tid, resurser och kunskap.

Statens uppgift är att skapa en lärarutbildning av hög kvalitet. På kommunerna faller att rekrytera

kompetenta lärare. Ett annat krav är att eleverna i alla skolor har tillgång till ett stort flöde av bra läroböcker. Alla barn längtar efter sin första lärobok, den är en signal om att ett nytt kapitel börjar i varje barns liv. Den är en inträdesbiljett till det hemliga vuxenlivet. Den känslan kan upprätthållas om bokbeståndet runt eleven alltid är spännande och fräscht. I dag är situationen oftast det motsatta: På grund av att kommunerna valt att spara på läromedel domineras elevens tillgång på läroböcker av hårt begagnade, slitna och nerkladdade böcker.

Varje elev måste få ett antal egna läroböcker, möjliga att anteckna i och använda som arbetsredskap, just som riksdagen så klokt beslutat. Beslutet tycks dock ha fallit i glömska. Det är bara genom att upprätta den egna närheten till boken och texten som barn och ungdomar kan hitta den studieteknik som fungerar för just dem och kan lära sig älska att läsa.

Sverige är ett litet språkområde. För att värna vårt modersmål måste en tillvänjning ske i tidig ålder. De förlag, som med sin breda utgivning värnar utgivning på det svenska språket, måste få rimliga villkor. All tjuvkopiering ska stävjas.

Förhållningssättet till läsning och svenska språket måste förnyas. Svenska språket ska åter bli viktigast i skolan. Det måste betonas att hårt arbete ska läggas ner från skolan för att alla elever ska utvecklas efter sin förmåga. Läsning och skrivning måste tränas oftare och mer. Det tydliga budskapet ska på alla nivåer i skolan vara att träning ger färdighet och att det aldrig är för sent att öva.

Det är där vi måste börja.

MONA HILLMAN PINHEIRO

Mona Hillman Pinheiro är direktör i Föreningen Svenska Läromedel med förflutet som skolpolitiker och egen företagare.

Framtidens läsning¹

Anna Gunder

Kommer Harry Potter-generationen att koppla av med en god bok i favoritfåtöljen? Vilket förhållande kommer Byggare Bobs publik att ha till den tryckta boken? Hur och vad läser framtidens vuxna som lärt sig läsa med hjälp av interaktiva läromedel på datorn? Hur kommer de tidsslukande datorspelen att påverka läskulturen? Frågorna kring kommande tiders läsande är många och det enda man någorlunda säkert kan fastslå är egentligen *att* framtidsmänniskan kommer att läsa.

Sannolikt kommer den tryckta boken länge att förbli det dominerande mediet för lagring och presentation av skönlitterära verk. Detta inte främst av nostalgiska skäl eller vanans makt utan helt enkelt därför att boken är praktisk. Den kräver till exempel varken eluttag eller batterier – på en öde ö är femtio romaner i en handdator knappast att föredra framför två traditionella tryckta böcker. Dessutom uppfattar de flesta läsare att det är bekvämare för ögonen att läsa en tryckt boksida än på skärm. Än så länge är nöjesläsning för de allra flesta inte kopplat till tangenter och skärm utan till att vända blad, göra hundöron och råka få en chokladfläck på sidan 32. Men samtidigt är det ju inte utan att det är praktiskt med inbyggd belysning och ordförklaringar bara ett klick bort...

Digitalisering – hot eller möjlighet?

Den tryckta boken låter sig inte utmanövreras av nya tekniska uppfinningar i första taget och det kommer att dröja innan den blir omodern. ”Gutenbergförmågan” kallar litteratursociologen Johan Svedjedal bokens förmåga att anpassa sig till förändringar i

medielandskapet och anamma nya teknologier för egna syften.² Bokens hantering av den digitala revolutionen är ett ypperligt exempel där datorn och Internet idag tjänar produktion, distribution och konsumtion av böcker med fenomen som desktop publishing, print-on-demand, nätbokhandlar, e-postlistor, biblioteksdatabaser och chatgrupper. Ett annat tecken på att boken står stadigt när de digitala vindarna blåser är pocketbokens uppsving som varit en frisk fläkt på bokmarknaden de senaste åren.

Digitala medier har många fördelar, bland annat när det gäller sökbarhet, lagringskapacitet och tillgänglighet. Litteraturbanken är namnet på ett nytt elektroniskt arkiv för centrala verk i svensk litteratur och humaniora som beräknas öppnas hösten 2005 och är ett samarbete mellan Svenska Akademien, Kungliga Biblioteket och Språkbanken i Göteborg.³ Tanken med Litteraturbanken är att gratis tillhandahålla digitala versioner av svenska klassiker som visserligen kan skrivas ut, men som i första hand syftar till att göra de skönlitterära verken sökbara. Ett besläktat projekt på internationell nivå är sökmotorn Googles planer på att, i samarbete med ledande amerikanska universitetsbibliotek, digitalisera miljontals låneböcker i sin helhet och göra det möjligt att söka i dem över Internet.

En het fråga för några år sedan var om de nya medierna och den digitala tekniken skulle komma att undergräva den traditionella bokens existens och i slutänden leda till bokens död. Idag är diskussionen inte längre lika aktuell och kanske grundar det sig i två huvudsakliga insikter: för det första finns det ingenting som tyder på att den traditionella boken kommer att ”dö” och, för det andra, om boken skulle för-

¹ Artikeln bygger på resonemang och termer från min doktorsavhandling *Hyperworks: On Digital Literature and Computer Games*, Skrifter utgivna av Avdelningen för Litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 48 Diss, Uppsala universitet (Uppsala, 2004).

² Johan Svedjedal, *Den sista boken i Tänkt världar (Samlingsvolym: Gurun och grottmannen & Den sista boken)*, W & W-pocket (Stockholm, 2004).

³ En utförlig presentation av Litteraturbanken finns i den kommande årgången av *Samlaren* (Uppsala).

flyttas till en perifer position på medielandskapets rand är det för att den mer eller mindre har spelat ut sin roll. Om boken dör är det ju faktiskt för att bokläsarna själva har valt det genom att föredra andra medier för lagring och presentation av texter och verk. Men det är trots allt troligt att den traditionella bokens roll kommer att förändras i takt med nya tekniska framsteg (mer läsvänliga skärmar till exempel) och allteftersom läsarna som vant sig vid eller helt enkelt vuxit upp med datorer och Internet, blir allt fler. Något som kan tolkas som ett tecken på detta är det faktum att facklitteraturläsaren i allt större utsträckning söker sig till Internet och elektroniska publikationsformer. Mycket av det material som tidigare bara återfanns i tryckta publikationer finns idag tillgängligt i elektronisk form, vilket har avspeglat sig i en viss nedgång i läsningen av facklitteratur i tryckta böcker och tidskrifter.

Navigering – en eller flera vägar

Oavsett vilken medieversion av Moa Martinsons *Kvinnor och äppelträd* som kommer att vara förhärskande (om någon) bland framtida läsare, kommer verkets struktur att vara densamma. CD-bok, pocket, inbunden, digital online-version, eller e-bok spelar ingen roll; romanen börjar med orden ”I kväll badar mor” och landar i meningen ”Mor Sofis ben är till jord igen och månen går sin rund som alltid bland himlens stjärnor.” Mellan dessa första och sista ord löper en sträng, eller sekvens, av tecken som läsaren förväntas följa från början till slut och som ser likadan ut för alla läsare från gång till gång. Denna organisationsprincip kallas monosekventiell struktur och syftar på att det finns en väg genom verket som läsaren är tänkt att följa. Deckarförfattaren är förmodligen smärtsamt medveten om att många läsare inte kan låta bli att tjuvläsa det sista kapitlet, men hennes intention är icke desto mindre att läsarna ska låta sig ledas av henne genom berättelsen. Navige-

ringen i monosekventiella verk är med andra ord ganska okomplicerad och kommer att så förbli. Den monosekventiella strukturen kommer att fungera som den gör i dag oberoende av hur den lagras och presenteras i morgondagens medielandskap.

Den monosekventiella strukturen är alltså föga spännande ur utvecklingssynpunkt eftersom den av förklarliga skäl lämnar relativt lite utrymme för mediestrukturella experiment och förändringar. Märk väl att det som här avses inte är själva innehållet och de sätt varpå det kan tolkas och förstås, utan hur verket är organiserat strukturellt sett. Mer intressant att fundera över är istället framtidens multisekventiella verk, så kallade hypertexter eller hyperverk. Hyperverk karaktäriseras av att läsaren ständigt ställs inför val och därmed skapar sin egen väg genom verket, vilket kan få till följd att läsare endast i undantagsfall, om någonsin, möter samma sekvens av tecken. Det kan handla om att välja vilket ord man ska klicka på, vilken tangent man ska trycka på eller om man ska läsa en fotnot. Termen hyperverk betecknar en mängd olika typer av verk där den minsta gemensamma nämnaren alltså är multisekventialitet. En textkritisk utgåva med fotnoter, en dagstidning, en hyperroman och ett datorspel är alla exempel på hyperverk (och hypertexter) eftersom det finns flera vägar genom dem.

Viktigt att komma ihåg i sammanhanget är att varken monosekventialitet eller multisekventialitet är knutet till ett visst medium, även om vissa typer av verk är helt beroende av datorn. Den digitala tekniken möjliggör nya uttrycksformer och nya berättarformer. En stor del av det som man hittar på nätet kunde lika gärna ha levt i tryck på papper mellan pärmar eller i en tidning, men datorns lagringskapacitet, de digitala länkarna och inte minst datorns multimediala förmåga där rörliga bilder, text, ljud och bild kan blandas hur som helst har också inneburit nya upplevelseformer och nya sätt att berätta berättelser

och presentera information (t.ex. digitala hypertexter, datorspel, webbsidor).

Centralt för förståelsen av hur berättarformer och konstformer som uppkommit i den digitala miljön fungerar är hypertextteoretikern Espen Aarseths begrepp *ergodicitet*.⁴ Ergodicitet har att göra med läsarens eller användarens aktivitet i tillägnandet. I ergodiska hyperverk måste läsaren göra icke-triviala val, som att välja vilket monster man ska skjuta på, vilken dörr man ska knacka på, vilket ord man ska klicka på o.s.v. Det handlar alltså inte om mer eller mindre rutinmässiga val som huruvida man ska titta upp en viss fotnot eller ej, utan mer aktiva val som påverkar användarens väg genom verket på ett betydande sätt. Ett visst val kan till exempel innebära att mannen och kvinnan som gifter sig lever lyckliga i alla sina dagar medan följderna av ett annat val blir att äktenskapet slutar i skilsmässa.

Hyperlitteratur

Informationsteoretikern och sociologen Ted Nelson som 1965 myntade begreppet hypertext menar att traditionellt skrivande är ”a process of making the tree of thought into a picket fence” och driven av samma tanke skapade författaren Michael Joyce hyperromanen *afternoon, a story* (1987).⁵ *Afternoon* brukar betraktas som den första digitala hypertextromanen och består av 539 textbitar som tillsammans med nära tusen länkar bildar ett nätverk. Läsaren navigerar i hyperverket genom att klicka på ord i texten. Antalet läsvägar genom Joyces hyperverk är oändligt och textbitarna återanvänds och dyker upp i olika konstellationer. *Afternoon* handlar om Peter som söker efter sanningen om en bilolycka han bevittnat

⁴ Espen Aarseth, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature* (Baltimore & London, 1997).

⁵ Ted Nelson, ”As we will think”, *Proceedings of the Online '72 International Conference on Online Interactive Computing* (Uxbridge, 1973), s. 447.

på väg till arbetet. Han fruktar nämligen att hans exfru och son var inblandade och i värsta fall är döda. Sanningen om olyckan glider undan då Peter gång på gång försitter sina chanser att ta reda på hur det egentligen ligger till. Så småningom visar det sig emellertid att han själv förmodligen har orsakat olyckan. Skälet till att sanningen inte kommer fram är att Peter omedvetet försöker skydda sig genom att förneka och förtränga den. Denna psykologiska mekanism finns, om man så vill, inskriven i själva strukturen i *afternoon* där läsaren inte vet vad som hör ihop med vad, när det tar slut (det finns inget slut i traditionell mening) etc. Huvudpersonens förtvivlade sökande efter sanning kan alltså sägas speglas i läsarens sökande efter svar och sammanhang. I *afternoon* tjänar den digitala tekniken och hypertextformen berättandet både stilistiskt och berättartekniskt.

Digitala hyperromaner, som *afternoon*, Shelley Jacksons *Patchwork Girl* och Stuart Moulthrop's *Victory Garden* för att nämna några av de mest välkända, innebär på flera sätt en ny erfarenhet för en läsare van vid att läsa monosekventiell, codexbunden skönlitteratur. Det är ovant att läsa från en skärm och klicka istället för att bläddra. Man vänjer sig dock ganska fort vid dessa yttre, mediala förändringar. Efter ett tag upplevs inte klickandet som ett avbrott där man rycks ur fiktionen och påminns om själva läsaakten. Det som tar längre tid att vänja sig vid är de ergodiska inslagen, dvs. att man ständigt ställs inför val. Att välja innebär alltid att man väljer bort något annat och för en läsare av en hyperroman är frågan vad man missat ständigt aktuell. Läser man en traditionell roman från pärm till pärm så vet man att man läst allt – när det gäller hyperverk kan man inte veta, bara anta, tro eller hoppas att man har gjort det.

Trots att det snart är tjugo år sedan Joyces klassiska hyperroman publicerades första gången är hyperlitteraturen fortfarande att betrakta som experimentell. Digitala hyperverk av det här slaget är nu

som då ett okänt fenomen för de flesta läsare och författare. Vad det beror på kan man bara spekulera i, men det är möjligt att tiden helt enkelt inte var mogen för hyperlitteraturen. Förr eller senare kommer emellertid den digitala teknikens potential i form av digitala länkar, multimedialitet m.m. att utnyttjas av allt fler i skapandet av skönlitteratur och facklitteratur. Kanske kan framtidens läsare välja att läsa intelligenta hyperverk som registrerar egenskaper hos läsaren som en förkärlek för miljöbeskrivningar eller hundar och anpassar sig efter det, eller vetenskapliga artiklar som ändras sig efter läsarens kompetensnivå. Eller vad sägs om interaktiva romaner där havet rent faktiskt smakar salt i munnen och brisen fläktar i håret?

Den multimediala bokläsaren

Lyfter man blicken från det enskilda verket blir man genast påmind om att bokläsning inte är en isolerad aktivitet. Medborgarna i det moderna medielandskapet läser, tittar på tv, går på bio, spelar datorspel, lyssnar på CD-skivor och radio m.m. Det är ett välkänt fenomen att fiktionsvärldar, personer och berättelser migrerar mellan medierna. Skönlitterära verk är en viktig aktör i sammanhanget och har en tradition av att bli till exempel filmer, radiodramatiseringar och tv-serier. Under senare år har skönlitteraturen också kommit att bli en viktig inspirationskälla för datorspelsindustrin med ludisering, d.v.s. omvandling till spelform, av litterära verk. En vanlig företeelse är numera det s.k. flerkanalskonceptet där en fiktionssfär med handling, personer och miljöer lanseras i flera medier inte sällan ackompanjerande av leksaker, kläder och andra prylar. Vilken betydelse detta har för läsandet är svårt att säga, men det kan nog i viss mån stimulera till läsning eftersom många blir nyfikna på boken bakom filmen eller spelet. Inte sällan ingår dessutom tidskrifter och tidningar i konceptet. Ofta skildras i dessa fall i stort sett samma

historia i de olika medierna, men än mer slagkraftigt är vad medieforskaren Henry Jenkins kallar "transmedia storytelling" vilket innebär att de olika medierna också kompletterar varandra, d.v.s. i romanen får man information, handlingslinjer etc. som inte finns i filmen och vice versa.⁶

Dagens medielandskap präglas av mångfald och samexistens. Vi läser böcker, tidskrifter och tidningar, tittar på film och spelar datorspel om vartannat, och på samma sätt som film ses på bio, på teve och på datorskärmen, spel spelas på mobiltelefonen, datorn och teven så läses texter i tryckta böcker, e-böcker och på Internet. Och vana navigerar vi skickligt mellan alla dessa möjligheter utan att låta det ena utesluta det andra.

ANNA GUNDER

Anna Gunder är forskare vid Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet.

⁶ Henry Jenkins, "Transmedia Storytelling: Moving Characters from Books to Films to Video Games Can Make Them Stronger and More Compelling," *MIT's Technology Review*, 01/15/2003, www.technologyreview.com/articles/wo_jenkins011503.asp.

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation

AV LEDAMOTEN KJERSTI BOSDOTTER

Jag reserverar mig mot Bokpriskommissionens slutsats att ”momssänkningen på bok- och tidskriftsområdena varierar men i stort motsvarar vad som kunde förväntas av reformen”.

Jag reserverar mig också mot följande sammanfattande värderingar: ”för konsumenterna innebar reformen att priset på böcker och tidskrifter gick ner i en omfattning som i stort sett innebar ett gott genomslag av momssänkningen.” (sid 114) samt ”Vi tycker oss dock ha funnit att de ekonomiska resurser som momssänkningen frigjorde inom resp. sektor i huvudsak kommit konsumenterna till del och att reformen i den meningen än så länge i stort sett uppfyllt de förväntningar som lagstiftaren hade”.

Uppdraget för Bokpriskommissionen var ”att verka för att åtgärden med sänkt mervärdesskatt skall få fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenten betalar”. Resultatet varierar kraftigt beroende på vad och var man köper – det gäller såväl böcker som tidskrifter. Av Diagram 1:1 (sid 19) för böcker och diagram 1:3 för tidskrifter, som SCB tagit fram, åskådliggörs prisutvecklingen under åren 2001–2004. För böcker i samtliga försäljningskanaler fattas minst 2,1 procentenheter men kanske så mycket som 5,5 procentenheter. På tidskriftsområdet fattas minst 5 procentenheter.

Den som i huvudsak konsumerar skönlitteratur kan förmodligen komma rätt nära ett fullt genomslag när det gäller momssänkningen om man väljer rätt försäljningskanal men undantagen kan rimligtvis inte ligga till grund för en värdering av genomslaget som helhet.

I Bokpriskommissionens rapporter under de aktuella åren liksom i slutrapporten redogörs tydligt för de kraftiga variationer som finns mellan olika genrer och olika försäljningskanaler liksom hur osäkerhet-

stalen slår åt båda håll. I rapporterna diskuteras också olika orsaker till varför genomslaget inte fått full effekt. I båda fallen handlar det om bedömningar som är väsentliga att göra i sammanhanget men nu tenderar orsaksförklaringarna att tas till intäkt för varför momssänkningen inte skett fullt ut. Enligt min uppfattning rymmer brödtextens innehåll inte med den sammanfattande slutsatsen som görs om ”att momssänkningen på bok- och tidskriftsområdena varierar men i stort motsvarar vad som kunde förväntas av reformen”. Genom denna slutsats tar kommissionen avstånd från det som kommissionen själv säger i sina texter.

Böcker har blivit billigare, det är positivt i sig. Inget tyder dock på att det har lett till en breddad läsning. Vaneläsarna har läst mer medan icke-läsarna inte berörts, något som är föga förvånande. Att bredda läsandet och göra böcker tillgängliga i läsovana människors vardag, det är en uppgift som har liten eller ingen anknytning till momssänkningen utan kräver helt andra insatser.

Reservation

AV LEDAMOTEN ROGER HADDAD

Jag reserverar mig mot Bokpriskommissionens slutsats att bokmomsen på bok- och tidskriftsområdet i stort fått genomslag som förväntades av reformen. Jag anser att slutsatsen ska vara att bokmomsen på böcker och tidskrifter i huvudsak uppnått reformens förväntningar, dock ej fullt ut. Detta eftersom det finns variationer och avvikelser som visar att målet inte är uppfyllt. Jag ställer mig bakom Kommissionens slutsats att regeringen inte har anledning att ändra på moms-nivån, samt att detta ska beaktas av den pågående Mervärdesskattesatsutredningen.

Bokpriskommissionen har haft ett uppdrag att under en treårs period (2002–2004) följa prisutvecklingen på böcker och tidskrifter efter att moms-

sänkts från 25 % till 6 %. Kommissionen har efter regeringsbeslut tilldelats resurser att ta fram statistik med hjälp av Statistiska centralbyrån, SCB, som genomfört prismätningarna. Med stöd av det underlaget har Kommissionen kunnat lämna delrapporter och denna slutrapport samt bedöma och värdera om bokmomsen fått fullt och bestående genomslag och kommit konsumenten till del. Jag kan också konstatera att vissa genrer har blivit billigare och att vana läsare köper mer böcker, detta är positivt. Tillgängligheten till böcker har också underlättats tack vare fler försäljningskanaler. En utmaning är dock att nå fler läsare för att också bredda läsandet i samhället.

Kommissionen fick ett tilläggsuppdrag i juni 2002 för att också täcka kurslitteraturområdet. Denna särskilda mätning skulle omfatta kurslitteratur på högskola, universitet och inom den kommunala vuxenutbildningen. Sveriges Förenade Studentkårer (SFS), som undertecknad representerar, har under en längre tid verkat för en slopad bokmoms. Det var därför angeläget att också utifrån ett studentperspektiv följa utvecklingen. Studenter är, precis som Kommissionen skriver, en priskänslig konsumentgrupp och mätningarna har hittills visat på en negativ utveckling, nämligen att kurslitteraturen (svensk universitetslitteratur och inom vuxenutbildningen) har blivit dyrare i förhållande till andra varor i samhället. Detta är bekymrande, dock inte förvånande. Därför är det positivt att Kommissionen föreslår fortsatta mätningar på området.

Jag reserverar mig särskilt mot Kommissionens slutsats att momssänkningen i stort sett motsvarar lagstiftarens förväntningar på reformen. Detta är en slutsats som inte överensstämmer med samtliga delrapporter som Kommissionen tidigare redovisat. Kommissionen har utifrån SCB:s underlag kunnat göra ett antal vägyval och utifrån dessa val dragit sina slutsatser. Kommissionen säger sig också acceptera sifferunderlaget från SCB. Utifrån dessa siffror väljer

jag att göra bedömningen att bokmomsen inte slagit igenom fullt ut. Även denna sista rapport, slutrapporten visar på avvikelser på facklitteraturområdet samt på tidskriftsområdet. I slutrapporten skriver Kommissionen också att målet inte är uppfyllt.

Bekområdet avviker minst 2–3 procent från det måttstock på 11,4 % som vi haft att jämföra med och på tidskriftsområdet är avvikelserna minst 5 %. Observera att detta är miniminivån på hur avvikelserna kan vara – det vill säga att det lika gärna kan vara åt det andra hållet. Det skulle innebära att avvikelserna är ännu större och skulle ytterligare bekräfta att moms-sänkningen på böcker och tidskrifter inte fått fullt och bestående genomslag i konsumentled.

Avslutningsvis är det viktigt och positivt att slutrapporten på olika sätt försöker förklara varför det kan förhålla sig på detta vis, men dessa förklaringar bör inte vara överordnade de prismätningar som genomförts på uppdrag av regeringen.

Särskilt yttrande

AV LEDAMÖTERNA KRISTINA AHLINDER,
LARS-ERIK LINDER OCH DAVID STANSVIK

Vi tre ledamöter av Bokpriskommissionen, representerande bokbranschen, ställer oss bakom Bokpriskommissionens slutsatser och förslag i föreliggande slutrapport.

Vi grundar vårt ställningstagande på egna erfarenheter och analyser av effekterna av bokmoms-sänkningen samt de prisundersökningar branschföreningarna genomfört tillsammans med TEMO. Däremot har vi en kritisk inställning till SCB:s analyser och accepterar inte den bild av prisernas utveckling som de förmedlar.

Den kritik som vi tidigare fört fram mot SCB:s prismätningmetoder kvarstår således. Den utvecklas i detalj i den rapport Svenska Förläggareföreningen och Svenska Bokhandlareföreningen publicerade i

november 2004 ”Kultur moms på böcker. En analys av de tre första åren.” Kortfattat rör kritiken följande fyra områden:

1. Under prismättningsperioden 2001 till 2004 har mätmetoden ändrats tre gånger, olika mätmetoder har även använts för olika försäljningskanaler och dessutom blandas olika marknader ihop.

Metod 1: Inledningsvis prismätte SCB samtliga titlar i bokhandelföretagens kataloger och samtliga titlar i bokklubbarnas kataloger. (Metod 1).

Metod 2: Därefter ändrades mätmetoden på så sätt att ett urval titlar drogs ur BTJ Seeligs bokdatabas avseende nyheter. Dessa prismättes sedan i bokhandeln.

Eftersom bokdatabasen omfattar såväl allmänlitteratur som läromedel/kurslitteratur är risken uppenbar att titlar som inte rör sig på den allmänna bokmarknaden kommer med i urvalet, dvs. att en sammanblandning av två olika typer av böcker avsedda för två olika typer av marknader görs. Någon kontroll av detta har inte varit möjlig eftersom SCB sekretesstämplat titelurvalet.

Anledningarna till att det är olämpligt att mäta allmänlitteratur tillsammans med grundskoleböcker, gymnasieböcker, komvux-böcker och andra typer av utpräglad kurslitteratur är flera. De säljs t ex inte på den gängse bokmarknaden till vanliga konsumenter och prissätts inte heller på samma sätt som allmänlitteratur. Marknaden består ofta av läromedelscentraller, skolor eller andra ”storkonsumenter” till vilka förlagen skickar fakturor och vilka drar av moms. Dessutom betalar ju inte kommunerna (bibliotek, skolor m.fl.) in någon mervärdesskatt till staten varför de inte heller påverka bokmomsens storlek. På grund av kommunernas dåliga ekonomi, har försäljningen av läromedel under en lång rad av år tappat i försäljning. Kommunerna är ju via sina skolor en av de största kundgrupperna. Den minskade försäljningen, som med all sannolikhet lett till lägre upplagor, högre

produktkostnader och därmed höjda priser, är något som inte minst medlemmarna i Föreningen Svenska Läromedel känner av. Kommunernas minskade inköp slår hårt mot förlagen med neddragningar av verksamheten, uppsägningar etc. som följd.

Metod 3: Den senaste mätmetoden sägs vara en förfinad variant av metod 2. Samma bokdatabas används dock och risken för att en sammanblandning av fackböcker och läromedel/kurslitteratur fortfarande görs kvarstår därför.

Det bör observeras att bokhandlarnas kataloger omfattar ett brett urval nya titlar inom barn- och ungdomslitteratur, skönlitteratur och fackböcker – alltså allmänlitteratur. En fortsatt mätning av bokprisernas utveckling omfattande samtliga titlar i samtliga kataloger hade effektivt förhindrat att läromedel/kurslitteratur kommit med och den ovan beskrivna sammanblandningen hade undvikits.

När det gäller bokklubbar uppstår inte problemet med sammanblandning av läromedel/kurslitteratur och allmänna fackböcker eftersom bokklubbarna i stort sett aldrig saluför sådana titlar. Att detta faktum också avspeglar sig i SCB:s resultat är uppenbart.

2. Användandet av konsumentprisindex, KPI, som måttstock för hur bokpriserna bör utvecklas.

Konsumentprisindex är som bekant ett sammanvägt index över en lång rad varors och tjänsters prisutveckling i konsumentledet. Under senare år har inflationen varit mycket låg och KPI endast ökat med några procentenheter – 4,5 % under hela perioden 2001 till 2004.

Bokbranschen, alltså förlag, bokhandlar och bokklubbar, har emellertid varit utsatta för en helt annan, betydligt kraftigare, kostnadsutveckling. Exempelvis har lönekostnaderna för tjänstemän i privat sektor tjänsteföretag, som t ex förlag, och lönekostnaderna för detaljhandelssektorn, som t ex bokhandeln, ökat med 3–4 % per år. Alltså betydligt mer än KPI ökat.

Lönekostnaderna är tillsammans med papperspriser och lokalhyror den största kostnadsposten för förlag och bokhandel.

Om hänsyn till den verkliga kostnadsutvecklingen i bokbranschen togs skulle det innebära en skillnad i bokprisutvecklingen på ett par procentenheter, dvs. nära nog hela det utrymme som SCB menar ”fattas” för att resultatet skulle vara optimalt.

3. SCB:s mätmetoder avseende kurslitteratur

I Sverige har över 30 orter, med tillsammans flera hundra olika institutioner, olika former av högskoleutbildning. Dessa använder omkring 20 000 olika titlar i sin undervisning.

SCB:s kursboksmätningar omfattar endast tre orter och fyra universitet/högskolor per ort. Redan strax efter det att SCB satte igång prismätningarna 2002 kunde tre sinsemellan oberoende branschföreträdare direkt konstatera att både urvalet orter/skolor och antalet prismätta titlar, ca 250 st., var alldeles för litet och att risken för ett orealistiskt resultat uppenbar. Detta påtalades då genast för SCB.

Ca 33 % av universitetslitteraturen är importerad. SCB konstaterar att priserna på dessa böcker inte ökat i bokhandeln trots att inköpspriserna ökat med 9 %. Alla som arbetar med denna typ av import inser snabbt att den här siffran måste vara fel och att mätningarnas begränsade omfattning har spelat SCB ett spratt.

Mätresultatet för de 4 (!) komvux-gymnasier som ingått i mätningen (med enligt SCB 8% prisökning) visar sannolikt på en för låg siffra. En mer trolig siffra är 12 %. Och det är sannolikt att detta kan vara en förklaring till att prismätningens resultat för fackböcker ser ut som det gör. SCB:s bedömning av vad som är komvux-titlar i landets 290 kommuner måste betraktas som ytterst osäker.

Mot den här bakgrunden ifrågasätter vi starkt de resultat som SCB redovisar när det gäller komvux-

litteratur och kursböcker, samt storleken av den påverkan komvux-litteraturen har haft på fackboksprismätningarna generellt sett.

4. Dynamiska effekter i bokbranschen – SCB:s mätmetoder brister i jämförbarhet

Den kostnadslättning som momssänkningen inneburit för bokbranschen har lett till en lång rad positiva effekter för hela bokkedjan, från författare till konsument. Forfarande efter tre år består i stort sett hela den försäljningsökning som uppkom direkt efter momssänkningen och ligger idag på ca 15 %. Den lägre siffra som SCB anger grundar sig på ett mycket begränsat urval/antal bokhandlar och ger en felaktig bild av verkligheten.

När det gäller utgivningen, och då särskilt fackboksutgivningen, har den ökat både i variation och kvalitet (ökad satsning på mera påkostade och redaktionellt ambitiösa böcker) och det är också främst inom detta område, fackboksområdet, som branschens och SCB:s uppfattning om prisutvecklingen går mest isär. Att momssänkningen haft denna viktiga påverkan är allmänt omvittnat i branschen och måste betraktas som en naturlig och förutsedd effekt. Den finns närmare belyst och kommenterad i ovan nämnda rapport från Bokhandlareföreningen och Förläggareföreningen.

Grundläggande för all prismätning över tiden är att den vara som mäts vid mättillfälle två är så lik den som mäts vid mättillfälle ett som möjligt. Det är uppenbart att SCB:s mätmetoder inte fångar in flera viktiga variabler på ett tillfredsställande sätt. Detta leder till att deras underlag också brister i jämförbarhet över tiden, dvs. det är mycket möjligt att den vara som mäts vid mättillfälle två inte alls ser likadan ut som den som prismättes vid mättillfälle ett.

Exempel på variabler som inte SCB fångar in är: bokvolymernas sidantal – SCB:s grupper är för stora, upplagens storlek vilken direkt påverkar förlagsnetto-

priset, illustrationsmängden fångas inte in på en tillräckligt detaljerad nivå, manuskostnaden (redaktionella kostnader) kan skilja sig avsevärt mellan olika till synes likartade titlar och vara svåra att uppfatta och värdera utan fackkunskap, utländska samproduktioner måste tydligt särskiljas från annan produktion, olika marknader måste också särskiljas och då självfallet olika litteraturkategorier som läromedel/kursböcker och fackböcker.

SCB har vid olika tillfällen gjort gällande att man i arbetet med Bokpriskommissionen haft en fruktbar dialog med branschen. Vi kan inte dela den uppfattningen.

Särskilt yttrande

AV LEDAMOTEN JOHN ERIK FORSLUND

Bokpriskommissionen säger att den bedömer att effekterna av momssänkningen på bok- och tidskriftsområdena varierar men i stort motsvarar vad som kunde förväntas av reformen. Denna bedömning utgör ett svar på uppdraget enligt kommissionens direktiv att verka för att sänkningen av mervärdesskatten ska få ”fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenterna betalar”.

1

Kommissionen säger att effekterna av momssänkningen varierar. På bokområdet visar sig detta t.ex. i att utfallet för bokklubbsområdet är bättre än utfallet för bokhandeln. Kommissionen konstaterar också att prisutvecklingen på bokhandelssidan i stort motsvarar utvecklingen av förlagens f-priser (f-priset är förlagets pris på boken till återförsäljare t.ex. bokhandeln) som under de undersökta åren ökat väsentligt mera än konsumentprisindex (KPI).

Det större genomslaget på bokklubbsområdet av momssänkningen kan ha sin förklaring i den under senare tid större konkurrensen från Internetbokhan-

deln om det som sammanfattningsvis kan kallas postorderkunderna. Vidare kan kanske sägas att det urval ur utgivningen som säljs genom bokklubbarna är mer priskänsligt än bokhandelns bredare utbud. Ett återkommande försäljningsargument från bokklubbarna är ju också de lägre priserna hos bokklubben än på motsvarande boktitlar i bokhandeln. Dessutom kan de priser som tillämpats vid försäljning till de huvudsakligen förlagsägda bokklubbarna ha varit andra och lägre än priserna i förhållande till bokhandeln och därigenom bidragit till det större genomslaget på bokklubbssidan. Jag tror således att det kan vara flera orsaker till skillnaden i genomslag av momssänkningen mellan bokklubbar och bokhandel.

Effekten av momssänkningen på priset på fackböcker har varit mindre än på områdena för barnlitteratur och skönlitteratur. Också den särskilda undersökningen beträffande den delen av facklitteraturen som benämns kurslitteratur tyder på att priskänsligheten är låg. För studenterna är resultatet nedslående. Och för kommunerna som sedan länge är befriade från moms bl.a. på sina bokinköp för skolan och för de kommunala biblioteksverksamheterna innebär ett uteblivet fullt genomslag av momssänkningen en omedelbar fördyring och sämre värde av föreliggande anslag för bokinköp. Till detta kommer så den kopiering av och ur böcker som används i undervisningsverksamhet och som i många fall sker oreglerat. Kopieringen innebär då inkomstbortfall för upphovsmän och förlag. (Regeringen har nyligen presenterat förslag till skärpning av upphovsrättslagens regler om det som kallats kopiering för enskilt bruk. Förslaget bör kunna bidra till bättre förutsättningar för en mer återhållen prisutveckling bl.a. för de böcker av olika slag som används i undervisningsverksamheter.)

Som framgår av slutrapporten har fullt genomslag inte uppnåtts. I bästa fall saknas drygt två procenten-

heter – eller närmare 20 procent – och i sämsta fall saknas närmare hälften.

Enligt de flestas mening var det högst sannolikt att sänkningen av bokmomsen den 1 januari 2002 skulle innebära särskilda försäljningsmöjligheter. Böcker över hela linjen hade inte längre 25 utan 6 procents moms. Bokpriserna kunde i ett slag sänkas rejält och säljas till lägre priser utan att branschens marginaler blev lägre. Men sett över de år som Bokpriskommisionen observerat verkar böcker inte vara särskilt priskänsliga – en iakttagelse som ansluter till den analys som ekonomen Francis Fishwick gjort av utvecklingen på den engelska bokmarknaden 1995–1998. (Hög priskänslighet innebär att efterfrågan vid en prissänkning ökar mer än prissänkningen. Låg priskänslighet innebär att efterfrågan stiger mindre än en prissänkning.)

Slutsatsen i en forskningsrapport av Björn Fjaestad (*Konsumenten och bokpriset*, EFI, Stockholm, 1978), att böcker inte är särskilt priskänsliga utan snarare prissänkingskänsliga verkar ha fog för sig. Eftersom jag tyckt att Fjaestads synpunkter verkar rimliga har jag inte förväntat mig att momssänkningen skulle få fullt genomslag i konsumentpriset. Därmed inte sagt att bokbranschen inte verkat för att den sänkta bokmomsen skulle få genomslag eller att kommissionsarbetet inte positivt bidragit till att utfallet blivit som det nu föreligger tre år efter reformen.

Det främsta skälet för min anslutning till kommissionens bedömning att det inte finns anledning att ompröva skattesatsnivån på bokområdet är kulturpolitiskt i den enkla bemärkelsen att reformen innebär en anpassning av bokmomsen till den moms som gäller för andra utbud inom kultursektorn.

2

Bokbranschens företrädare har bl.a. varit kritiska till att SCB och kommissionen använt KPI som måttstock för den allmänna prisutveckling under den un-

dersökta perioden som inte borde få påverka bedömningen av i vilken utsträckning som genomslag av momssänkningen uppnås. Branschföreträdarna har bidragit med informationer om särskilda kostnader av olika slag som belastar branschen för att påvisa att KPI inte är ett index som s.a.s. rättvist eliminerar företagens kostnadsutveckling ur bedömningen av genomslaget av momssänkningen.

Inför slutrapporten har SCB presenterat siffermaterial som bl.a. visar att intäkterna för bokförlagen ökat mer än kostnaderna mellan 2001 och 2002. I en artikel i branschorganet Svensk Bokhandel sades nyligen att index för omsättningen per anställd i de 10 största förlagen under de senaste fem åren stigit från 100 till 112. Dessa uppgifter verkar tyda på att bokbranschens utveckling inte skulle ha hämmats av en kostnadsutveckling som skulle göra KPI ofördelaktigt som korrigeringsinstrument.

3

Det råder ingen tvekan om att kommissionsarbetet medfört att det nu hos SCB finns tillgång till ett statistiskt basmaterial och en kompetens beträffande bokområdet i vid bemärkelse som inte funnits tidigare. Detta borde bli utgångspunkt för forskningsinsatser av olika slag.

På initiativ av bl.a. konstnärsorganisationerna inom KLYS (Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd), Statens kulturråd och Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Tema Kultur och samhälle vid Linköpings universitet genomfördes nyligen en serie seminarier om behovet av att stärka kultursektorns och kulturpolitikens kunskapsförsörjning.

För bokområdet konstaterade Anna-Greta Leijon redan i sin utredning *Boken i tiden* (SOU1997:141 sid. 302 ff) att hon funnit brister i statistiken som gjorde det svårt att få en korrekt uppfattning om den situation som förelåg. Hon föreslog förbättringar av

statistiken och undersökningar om bokmarknaden. Nu föreligger således ett SCB-material som bildar en ny utgångspunkt för framtida undersökningar av bokmarknaden. Sådana undersökningar kan t.ex. avse prisutvecklingen generellt och för olika försäljningskanaler och olika genrer. Branschens storlek och sammansättning var föremål för undersökningar med olika resultat för några år sedan (hur mycket är

allmänlitteratur, tryckta läromedel och övriga utgivningar etc.) – där finns nu nytt material. Likaså kan det nu tillgängliga materialet användas i samband med den granskning av konkurrenssituationen inom boksektorn som kommissionen föreslår – vilken har t.ex. utvecklingen varit efter 1997 i förhållande till den tendens till oligopol som Anna-Greta Leijons utredning då pekade på?

Kommittédirektiv

Kommission för bokprisfrågor m m

Dir. 2002:2

Beslut vid regeringssammanträde den 10 januari 2002.

Sammanfattning av uppdraget

En kommission skall följa och granska prisutvecklingen på böcker, tidskrifter m m efter den 1 januari 2002 då mervärdesskatten på dessa varor sänktes från 25 procent till 6 procent. Kommissionen skall verka för att åtgärden får fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenterna betalar för böcker, tidskrifter m m. Ett mål är att läsandet skall öka i alla grupper. De litteraturpolitiska effekterna av den sänkta mervärdesskatten skall redovisas.

Bakgrund

Åtgärder för litteraturen, läsandet och språket

Förbättrade villkor för litteraturen och läsandet är en av regeringen högt prioriterad fråga. Målet med statens insatser på området är att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur, samt att öka tillgången till och intresset för litteratur i alla grupper. Särskild vikt läggs vid läsandets betydelse för barn och ungdomar. Av dessa skäl får folk- och skolbibliotek, förlag och bokhandel årligen del av statsbidrag i olika former. Under 2001 uppgick insatserna på litteraturområdet till drygt 240 miljoner kronor. Under femårsperioden 1997–2001 har området förstärkts med ca 65 miljoner kronor.

I budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:1, utgiftsområde 17) gör regeringen bedömningen att de statliga insatserna har en avgörande betydelse för att förbättra villkoren för litteraturen och läsandet. Det finns dock vissa oroande tecken

på att läsandet minskar i olika grupper, särskilt bland yngre. I det läget är det viktigt att pröva flera olika vägar för att ytterligare förstärka och bekräfta de statliga insatserna.

Till de ytterligare åtgärder som regeringen bedömer behövs för att stimulera barns och ungdomars läsning, hör de särskilda insatser för litteraturen och läsandet som kommer att göras under utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning. Regeringen anvisar 15 miljoner kronor för ändamålet år 2002. Staten lämnar sedan 2001 också ett riktat och frivilligt statsbidrag till skolsektorn för personalförstärkningar i syfte att nå en ökad måluppfyllelse. Denna satsning kommer under en femårsperiod att uppgå till sammanlagt 17 miljarder kronor. Regeringen bedömer att personalförstärkningarna bör komma att ge förbättrade förutsättningar för skolbiblioteksverksamhet och läsfrämjande arbete, särskilt i grundskolan.

Sänkt mervärdesskatt

Som ännu en åtgärd föreslår regeringen i budgetpropositionen för 2002 att mervärdesskatten för böcker och tidskrifter sänks från 25 procent till 6 procent. Sänkningen av mervärdesskatten är ett komplement till andra litteraturpolitiska insatser och syftar till att öka läsandet i alla grupper.

Frågan om sänkt mervärdesskatt på försäljningen av böcker har diskuterats under lång tid och bl a varit föremål för återkommande riksdagsmotioner. Kulturdepartementet har låtit analysera de kulturpolitiska konsekvenserna av en sänkt mervärdesskatt på böcker. Analysen har redovisats i en rapport hösten 2000, *Kulturpolitiska effekter av en eventuell sänkning av bokmomsen (dnr Ku2000/3371)*. Där dras bl a slutsatsen att en mervärdesskattesänkning förutsätter, för att bli kulturpolitiskt effektiv, att förlag, bokhandel, bokklubbar, varuhus och andra aktörer på marknaden långsiktigt engagerar sig för att de tro-

liga omedelbara prissänkande effekterna av en skattesänkning blir bestående.

I propositionen *Sänkt mervärdesskatt på böcker och tidskrifter, m.m. (prop. 2001/02:45)* föreslår regeringen att skattesatsen vid omsättning, gemenskapsinternt förvärv och import av böcker, broschyrer, häften, tidningar, tidskrifter, däribland kulturtidskrifter som inte redan är undantagna från mervärdesskatt, bilderböcker, ritböcker och målarböcker för barn, noter och kartor samt vissa program och kataloger sänks från 25 procent till 6 procent från den 1 januari 2002. Detsamma föreslås även gälla omsättning, gemenskapsinternt förvärv och import av inspelade kassettband eller annat tekniskt medium, som i tal återger innehållet på en sådan produkt. Den reducerade skattesatsen föreslås dessutom gälla för andra varor som genom teckenspråk, punktskrift eller på liknande sätt gör skrift eller annan information tillgänglig för personer med läshandikapp. Följdändringar föreslås vidare i reglerna om beskattningsunderlag vid sådan förenklad marginalbeskattning som tillämpas i handel med begagnade varor.

Regeringen fäster stor vikt vid att en sänkt mervärdesskatt verkligen får fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenterna betalar för böcker och tidskrifter för att skattesänkningen skall vara motiverad. På motsvarande sätt måste även konsumentpriset på bilderböcker, rit- och målarböcker för barn, noter och kartor, broschyrer och häften m m påverkas för att skattesänkningen i denna del skall anses motiverad.

Företrädare för den svenska bokbranschen har i en skrivelse till Kulturdepartementet uttalat sin vilja och avsikt att vid en sänkning av mervärdesskatten på böcker låta prissänkningen gå vidare till konsument. Regeringen aviserade i propositionen sin avsikt att dessutom tillsätta en kommission med uppdrag att följa och granska prisutvecklingen efter den 1 januari 2002 för de varor som omfattas av den sänkta mervärdesskatten.

Riksdagen har den 12 december 2001 bifallit regeringens förslag om en sänkning av mervärdesskatten på böcker och tidskrifter m m från 25 procent till 6 procent (bet. 2001/02:SkU12, rskr. 2001/02:122). Genom dessa direktiv tillsätts den i prop. 2001/02:45 aviserade kommissionen.

Prisundersökningar

Statens kulturråd har från 1999 ett utvidgat uppdrag att följa utvecklingen på litteratur- och kulturtidskriftsområdet genom att utveckla, framställa och presentera statistik (prop. 1997/98:86, bet. 1997/98:KrU15, rskr. 1997/98:240).

Uppdraget ges också särskilt till Statistiska Centralbyrån att löpande förse kommissionen med relevanta uppgifter om och analyser av prisutvecklingen på böcker och tidskrifter.

Uppdraget

Kommissionen skall följa och granska prisutvecklingen på böcker, tidskrifter m m efter den 1 januari 2002, då mervärdesskatten på dessa varor sänktes från 25 procent till 6 procent.

Kommissionen skall verka för att åtgärden med sänkt mervärdesskatt får fullt och bestående genomslag i det pris som konsumenterna betalar för böcker, tidskrifter och övriga varor som omfattas av skattesänkningen. Det ankommer på kommissionen att från denna utgångspunkt inhämta och bearbeta uppgifter som kan belysa prisutvecklingen, för i första hand böcker och tidskrifter. Förändringar i konsumentpriserna skall analyseras och en bedömning göras i vad mån dessa förändringar kan relateras till mervärdesskattesänkningens genomslag på konsumentpriset.

Kommissionen skall bidra till konsumentinformation om den sänkta mervärdesskatten på böcker, tidskrifter m m, liksom om den löpande prisutveck-

lingen på dessa varor och om kommissionens arbete i övrigt.

Därutöver skall ett mål för kommissionens arbete vara att läsandet ökar i alla grupper, vilket också är ett uttalat litteraturpolitiskt syfte med den sänkta mervärdesskatten på böcker och tidskrifter. Det ingår i kommissionens uppdrag att redovisa hur målet har uppnåtts. Kommissionen skall även i övrigt redovisa de litteraturpolitiska effekterna av den sänkta mervärdesskatten som ett komplement till andra insatser för litteraturen, läsandet och språket.

Det ingår i uppdraget att vid behov lämna förslag till åtgärder som kan motiveras av kommissionens granskning. Kommissionen skall därvid särskilt ta hänsyn till vad som anges i 14 § kommittéförordningen (1998:1474) i fråga om kostnadsberäkningar och andra konsekvensbeskrivningar.

Arbetsformer och redovisning

I kommissionen skall bl a företrädare för förlag, tidskrifter, bokhandeln, bibliotek, författare och läsare ingå. Även berörda myndigheter som Statens kulturråd, Statistiska Centralbyrån och Konsumentverket skall beredas plats. Kommissionen skall slutligt redovisa sitt uppdrag i en rapport senast den 20 december 2004. Delrapporter skall regelbundet lämnas under uppdragets löptid; senast den 30 juni 2002, den 20 december 2002, den 30 juni 2003, den 20 december 2003 resp. den 30 juni 2004.

Tilläggsdirektiv till Bokpriskommissionen (Ku 2002:01)

Dir. 2002:144

Beslut vid regeringssammanträde den 28 november 2002.

Ändrade tidpunkter för redovisning av uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 10 januari 2002 tillkallade chefen för Kulturdepartementet en kommission med uppdrag att följa och granska prisutvecklingen på böcker, tidskrifter m m efter den 1 januari 2002 då mervärdesskatten på dessa varor sänktes från 25 procent till 6 procent (dir. 2002:2). Kommissionen, som antagit namnet Bokpriskommissionen, skall enligt direktiven redovisa uppdraget slutligt i en rapport senast den 20 december 2004. Delrapporter skall dessutom regelbundet lämnas under uppdragets löptid: senast den 30 juni 2002, den 20 december 2002, den 30 juni 2003, den 20 december 2003 resp. den 30 juni 2004.

Tidpunkterna för Bokpriskommissionens redovisning av uppdraget ändras, vilket innebär att Bokpriskommissionen skall redovisa uppdraget slutligt senast den 28 februari 2005. Delrapporter skall lämnas under uppdragets löptid: senast den 31 januari 2003, den 31 augusti 2003, den 31 januari 2004 resp. den 31 augusti 2004.

(Kulturdepartementet)

Statens offentliga utredningar 2005

Kronologisk förteckning

1. Radio och TV i allmänhetens tjänst.
Riktlinjer för en ny tillståndsperiod.
Ku.
2. Radio och TV i allmänhetens tjänst.
Finansiering och skatter.
Ku.
3. Sveriges tillträde till 1995 års Unidroit-
konvention om stulna eller olagligt
utförda kulturföremål. Ku.
4. Liberalisering, regler och marknader.
+ Bilagor. N.
5. Postmarknad i förändring. N.
6. Säkert inlåst?
En granskning av rymningarna från
Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred
2004. Ju.
7. Försvarsfastigheter – information till
riksdagen och effektiv lokalförsörjning.
Fi.
8. Behov av rörlig ledningsstödsresurs. Fö.
9. KRUT
Reformerat regelverk för handel med
försvarsmateriel. UD.
10. Handla för bättre klimat.
Från införande till utförande. M.
11. Välfärdsverksamhet för sjömän. N.
12. Bokpriskommissionens slutrapport.
Det skall vara billigt att köpa böcker
och tidskrifter. U.

Statens offentliga utredningar 2005

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Säkert inlåst?

En granskning av rymningarna från
Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred
2004. [6]

Utrikesdepartementet

KRUT

Reformerat regelverk för handel med
försvarsmateriel.[9]

Försvarsdepartementet

Behov av rörlig ledningsstödsresurs. [8]

Finansdepartementet

Försvarsfastigheter – information till
riksdagen och effektiv lokalförsörjning.
[7]

Utbildnings- och kulturdepartementet

Radio och TV i allmänhetens tjänst.

Riktlinjer för en ny tillståndsperiod. [1]

Radio och TV i allmänhetens tjänst.

Finansiering och skatter. [2]

Sveriges tillträde till 1995 års Unidroit-
konvention om stulna eller olagligt
utförda kulturföremål. [3]

Bokpriskommissionens slutrapport.

Det skall vara billigt att köpa böcker och
tidskrifter. [12]

Näringsdepartementet

Liberalisering, regler och marknader. [4]

Postmarknad i förändring. [5]

Välfärdsverksamhet för sjömän. [11]

Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet

Handla för bättre klimat.

Från införande till utförande. [10]